

דין איטר בתפילין

גמ' מנחות לו: ת"ר ידך זו עד ל"ז. תנא דבי מנשה.

דין איטר לשיטת תנא קמא ורב נתן עיין מרדכי הלכות תפילין (ד"ה ת"ר) בשיטת רש"י, ועיין ביאור הגר"א (סי' כ"ז אות י"ז) שחולק על דעת המרדכי ברש"י, ועיין מגן גיבורים מה הכריח את רש"י ללמוד בשיטת רב נתן שגם איטר מניח בשמאל.

בדין איטר בחליצה דעת רש"י (בכורות מ"ה: ד"ה איטר) שלא יטיר אין לו ימין ולכן אינו חולק, ועי' חזו"א בכורות (סי' כ"ג ו') שמבאר למה בתפילין ל"א שאין לו שמאל.

ועיין רמב"ן (יבמות ק"ד), רשב"א (חולין צ"ב ד"ה ויש), ריטב"א (חולין ד"ה מאי) [הובאו בליקוט ראשונים] שי"א דחולץ בימין, ולדעת הטור אעה"ז (סי' קס"ט) חולץ בשמאל.

ולכאור' פלוג' האם הטעם שאיטר מניח תפילין בימין הוא משום שיד ימינו נחשבת כשמאל, ולכן בחליצה יש לו לחלוץ בשמאלו שנחשבת כימין, או שהטעם הוא משום שצריך להניח התפילין ביד החלושה שהיא ימינו, וצ"ע לפי טעם זה מהא דשולט בשתי ידיו מניח בשמאל כל אדם והרי אין לו יד חלושה.

הכותב בימין ושאר מלאכות עושה בשמאל מצינו ג' שיטות בראשונים:

א. תוס' ד"ה מה והר"ף שהביא המרדכי דהוי כשולט בשתי ידיו, ויל"ע האם ספק התוס' הוא לכו"ע או רק בדעת רב נתן, ועי' הגהות שטמ"ק (אות י"ג), ובשבבות יעקב סי' מ"ו.

ב. שיטת ספר התרומה סי' רי"ג, [הובא בליקוט ראשונים] והרא"ש הלכות תפילין סי' י"ח דמניח ביד התשת כח, וכן סובר בביאור הגר"א בשיטת רש"י ד"ה מה.

ג. שיטת רבינו יחיאל מפריז הובא בטור ובב"י שהכל תלוי בכתיבה, ועי' ב"ח (ד"ה ואטר) דר"י מיירי דוקא כשכותב בימין, אבל כותב בשמאל אינו מחשיבו לאיטר, ועי' הכרעת המג"א (סק"י) ומחצה"ש, ובא"ר ו' פליג.

השולט בשתי ידיו וכותב בשמאל בה"ל (ד"ה והכי נהוג), ובכתבי הקה"י סי' ט"ז.

השולט בשתי ידיו שהניח תפילין ביד ימין עי' תפארת שמואל (אות א'), ועי' במג"א סי' ל"ב (סק"ד) ובהגהות רע"א שם לענין השולט בשתי ידיו וכתב סת"ם בשמאל.

המרגיל עצמו לנהוג כאיטר עי' מרדכי 'ומיהו אם הרגיל' שהביא ב' דעות, ובהגהות רבינו פרץ על הסמ"ק קנ"ג בשם רבי יחיאל [הובא בליקוט ראשונים] מבואר דמהני הרגל, ובשו"ת הגר"ש איגר כתב די"ל דכוונת רבי יחיאל דוקא בהרגיל לימין, שההרגל מהני רק להחשיבו כאיטר בשתי ידיו, ועי' בתשובת רע"א לבנו שיש לחלק שאיטר יכול להרגיל לימין אבל מי שאינו איטר לא יכול להרגיל לשמאל משום בטלה דעתו.

מי שהורגל מן השמים כגון חולה עי' דגול מרבבה על המג"א כ"ז ט', ובבהל"כ (ד"ה ואיטר) כתב דה"ה נקטעה כף ידו ועי' בשו"ת רעק"א תנינא תשובה ס"א, ועי' מנחת שלמה דאינו מוכרח די"ל שבנקטעה ידו ויש לו עדיין את הכח אינו נחשב איטר.

א (על־ידבה, **צ**) עירוצין זה: ערכין יט; א) צ"ק זה: ד) ע"י משמע כ"י צ"ק. ה) ווע' חוס' עירוצין צ: ד"ה צין לרנן[1]. געין מג"א ס"י כו סק"ג ומשנת שנות יעקב חיל"ט ג, א) צ"ק מ"י, א) צ"ק, צ) וק' צ"ק. י) ויחולקת יג, א) פסגדערין דף סה, א) אחרין נמי גצי צ"ק. מ) צ"ל לפי, א) זכ וסא, א) מן הפרק וק' ט) דהיינו כל היך והוי שני עגמות עגס האמצעי צ"ק. ד) ד"ש צ"ק, ג) צ"ק מ"י, א) ווע' עוד שנת צב ד"ה צמרפקו וכו' ומה שנימי שס על הגליון.

הנהגות הב"ח

א **רש"י** ד"ה אין לו ורוע שמאל ספ"ד ואח"כ מ"ה בימוני ימין של חומר:

גליון הש"ס

ג **בנא** **ביניה** **פלימו**. עיין צמנות אור להגאון עגל פנים מאירות יד כ"י ביון שבכר פירש בו. ע"י עירוצין דף ע"ב חוס' ד"ה צין לרנן:

תורה אור השלם

א **נורא** **זכר** **פי** **ישית** **אביו** **ר' ימינו** **על** **אש** **אפרים** **ובוע** **געניו** **ותחך** **יד** **אביו** **הסוד** **אתה** **מגעל** **ראש** **אפרים** **על** **ראש** **קצשה**: ^[כדיאשה טו, יז]

ב **וקשרתם** **לאות** **על** **ידך** **ורזו** **לשקפת** **בין** **עניד**: **וקבחתם** **על** **קצות** **ביקח** **ובשערך**: ^[זכרים ג, חגא]

ג **ותהי** **לאות** **על** **ידכה** **ולשקפת** **בין** **עניד** **פי** **חתך** **יד** **הוצאתו** **ו'** **ממקרים**: ^[שמות יג, טז]

ד **פל** **פטר** **רחם** **כלל** **בשר** **אשר** **נקרבו** **ל'י** **באדם** **ובבהמה** **ותיה** **לך** **אך** **פרה** **תפרה** **את** **בבוי** **האדם** **ונאח** **בבוי** **הבהמה** **תקמא** **תפרה**: ^[במכר יח, טז]

ה **יופי** **החורם**. חוטמו משוקע כלאמר^א צצכרות (דף מג:.) מרס

זה שחוטמו משוקע: מצינו ימין שנקרא יד. ולא ^אלפינן מהכא:

מה ^א(מוזחה) כתיבה בימין. כשכותבין המווזה צימין דרוב צני אדם

כותבין צימין אף קשירה נמי עבד קשר צימין ומדקשר צימין מכלל

רבי יוסי ^אהחורם אומר מצינו ימין שנקרא יד שנאמר ^אוירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו ואידך יד ימינו איקרי יד סתמא לא איקרי ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר ^בוקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיוון דקשירה בימין הנחה בשמאל היא ור' יוסי ^בהחורם הנחה רבשמאל מנא ליה נפקא ליה מתיכא דנפקא ליה לר' נתן רב אשי אמר ^במידכה ^בכתיב בה"י כהה א"ל ר' אבא לרב אשי ואימא ידך שבכח א"ל מי כתיב בחי"ת כתנאי ידכה בה"י זו שמאל אחרים אומרים ^בידך לרבות את הגידם תניא אידך אין לו זרוע פטור מן התפילין אחרים אומר ידכה לרבות את הגידם ת"ר *אמר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אבבי כי תניא ההיא ב'בשולט בשתי ידיו תנא ^בדבי מנשה על ידך זו קיבורת בין עיניך זו קרדך היכא אמרי דבי רבי ינאי מקום ד'שמוחו של תינוק רופס *בעא מיניה פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזה מהן מניח תפילין א"ל או קום גלי או קבל עץ שמתא אדרכי אתא ההוא גברא א"ל איתליד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי כמה בעינן למיתב לכהן אתא ההוא סבא תנא ליה חיוב ליתן לו י' סלעים אינו והתני ^ברמי בר חמא מתוך שנאמר ^אפרה תפרה את בכור האדם שומע אני אפילו נטרף בתוך ל' ית"ל אך

שצין הכתף למרפק ומרפק הוא קודא כדמשמע ערכין (דף יט:.) צפ' האומר משקלי דקחתי ממניס ציד עד האליל וצרגל עד הארכובה ^אקרי לאליל מרפק צמתני וכתיב נמי ^אעל כל אלילי ידי ומתרגם מרפיקי ידי ומשמע דמרפק ציד כנגד ארכובה צרגל וגם צכל דוכתי משמע דאליל הוא קודא ולא כפירוש הקונטרס דפירש ^בגצי אוז וידעוני אישיל ובצמכת סופרים (פ"ג.) מניא לא ישים שני אליליו על הספר וזהו הקודא שדרך להשען עליו עוד אמרי^ב צפ"צ דצומס (דף יט.) ולא יתגורו ציע שצין חוגרין צמקוס שמועין ולא לנטות ומתניהן ולא למעלה מאליליהם אלל כנגד אלילי ידיהן והיינו כנגד הקודא שסם דרך לחגור ולא כנגד אישילי דלדרכה שס מקוס ויעה יותר ובפרק המפלט (מה דף ב:.) דלמערין גצי ולד צמעי אמו ושני אליליו על צרכיו ומתא דכתיב צרמיה (מ) שסם צלויי הסמכות מתת אלילי ידיך לא קשיא מדי ^אולפי שהיה אומו צמקוס צידיו ומשני מתת הקודא צלויי הסמכים שלא יסיקו לו והא דמתן גצי שנת ^אהמויל צציו ובמרפיקו אפשר שיתן אדם גרוגרת כנגד אומו פרק של קודא מצפנים וכופף ידו על כמיפו שלא תפול הגרוגרת ויוציאנה והא דמתן צפ' ד' מיתות (פסגדירן דף סה.) צעל אוז זה פיתוס המדצר צשחיו ובגמ' מניא צעל אוז זה המדצר צין הפרקים ובצן אלילי ידיו משמע דאליל הוא צית השחי צריך לומר דמאי דשירי צמתני^א פירש צצרייתא וכמו שהוסופו צין הפרקים היינו פירקי אכצעות כך הוסופו אלילי ידיו שהוא מרפק קודא צלע"י כדפרישית ומדקדק ר"ת מההיא דערצין (דף יט:.) דמשמע תסם דמלאורייתא ידך זו קיצורת אלל צנדרים הלך אחר לשון צני אדם ועד מרפיקו הוא דמיקריל יד משוס דקיצורת לא הוי צכלל ועוד מדלמערין צשמעתין שההא שימה כנגד הלצ והיינו כנגד הדדים כדלמערין צמועד קטן (דף ס:.) הספד על הלצ כדכתיב על שדים סופדים ומשהיא דערצין קשה לצברי המפרשים צפ' כל הצשר (חולין דף קו:.) לחולין עד הפרק הוא פרק שלשי של האכצעות עד חיתורן לפיסת ידים ולתרומה כל היד ולקידוש ידים ורגלים עד הפרק דהיינו קודא והכי איתא צספר הוהיר ולא יתכן כדמוכח מהיא דערצין (דף יט:.) דקודא היינו שיעורא דנדרים עוד ראהי מדתנן צפ' הורוע (חולין דף קלז.) איחיו זרוע מן הפרק של ארכובה עד הכף של יד והוא של נזיר וכנגדו צרגל שוק האמור צשלמים ^אמן הארכובה ^אהפרק של הארכובה עד צוקא דלטמא ^אעד הירך דהיינו שני עגמות צעסם האמצעי ועסם של קולית ר' יהודה אומר מן הפרק של הארכובה עד סוכך של רגל והוא עגס האמצעי לקולית ולאומו פרק קרי סוכך של רגל כך פירש שס צקונטרס ומיהו אין ראהי מורוע צדמה לזרוע דאסם דהא של הוי כשוק צדמהות דמתן צאלהות צ' צשוק מרפסם צארכובה ולי צירך אלמנא קרי שוק עגס הממוצר לרגל ויתכן לר' יהודה נמי היינו שוק צדמה ^אוש מפרשים דסוכך של רגל דקאמר ר' יהודה היינו פרק הסמוך לרגל דהיינו איסמוריא קצלי"א צלע"י וכן משמע צתוספתא דמסכת ידים דקחתי שיעור צצקידוש ידים עד הפרק וצרגלים עד הסוכך והיינו עד הפרק דקאמר צמסכת ערכין וצירושלמי דמנות חליה נמי מוכיח כן דקאמר גצי חליה כיני מתני' צקשור מן הארכובה ולמטה כשירה אלל מן הארכובה ולמעלה פסולה ופרין והכתיב (שמות ג) ורחנו צני אהרן את ידיהם ואת רגליהם ויתן עלה ציד עד הפרק וצרגל עד הסוכך והיכי אמר כך שנייה דכתיב (דברים סה) מעל רגלו מעתה אפילו מן הארכובה ולמעלה תהא כשירה שנייה ^א(היא) דכתיב מעל רגלו ולא מעל דמעל רגלו משמע דקרי סוכך לפרכי הסמוך לרגל. מ"ר ^א:

מקום שמוחו ש" תינוק רופס. הוא הדין הסמוך למנח כדמוכח לקמן מקוס הראוי לטמא צנגע ח' ולמערין צעירוצין (דף סה:.) מקוס יס צראש שראוי להניח שס שני תפילין. מ"ר: **אן** קום גצי בו. צעולס הזה ליכא אלל יס צמדורש אשמדאי הוילא מתחת קרקע אדם ח' שיש לו שני ראשים לפני שלמה המלך ונשא אשה והוליד צנים כיולא צו צצני ראשים וכיוולא אצמחו צראש אחד וכצצנאו לחלוק צנכסי אציהם מי שיש לו שני ראשים שאל שני חלקים וצלו לדין לפני שלמה^א. מ"ר: **שומע** **אני** **אפי** **נטרף** **בתוך** **י'** **יוב**. פירש צקונטרס שטרף נהרג ^אוקשה לר"ת דממתני' הוה ליה לאקשויי דמתן צצכורות (דף מט.) מת הכן בתוך ל' יום האצ פטור ממחוס סלעים ועוד קשה דצפ"ק דצצא קמא (דף יא:.) דלמר עולא ח"ר אלעור צבור שנטרף צתוך ל' יום אין פודין אותו מאי קמ"ל מתני' היא ומיהו

הקומץ רבה פרק שלישי מנחות

לו.

עין **משפט** **נר** **מצוה**

קצה **א** **ב** **מיי** **פ"ד** **מחללת** **תפילין** **הלכ' ג** **טושיע** **זא"ח** **ס"י** **לא** **ספף** **ו'** **קצו** **ג** **ד** **מיי** **ס** **הלכה** **א** **צ** **טושיע** **שס** **ספף** **א** **ט**:

קצו **ה** **מיי** **פ"ח** **מג'** **צירוס** **הלכ' ח** **סמג** **עשין** **קמז** **טושיע** **י"ד** **ס"י** **שס** **ספף** **יג**:

שיטה מקובצת

א ר' יוסי החורם ובתוס' חצינות גרים הדרס על שס מקום כמו עיר הדרס [ישעיה יט] או חרס כמו תמותת חרס [שופטים ב:] **ג** ור' יוסי החורם: **א** מידכה. בה"י יד כהה א"ל ר"א לרב אשי ואימא יד שבכח א"ל:

ד ר' יוסי החורם: **ה** ולא מהכא נפקא א) כדי ליפנא ותיבת ילפינן ל"ש: **ו** [מה מוזחה: **ז**] מניח הוי על קיבורת ימין: **ח** [תיבת כהה נמחק: **ט**] דידך כהה דמשמע יד רעועה הויתא ומקולקלת: **י** הויתא כ"ימין: **יא** מעליא הוה ג"א שנטרף שנוגדו א) סימני טריפה כגון ניקב קרס של מוח: **יב** מניח תפילין. אי אזלינן בתר כתיבה האיל דכתיב וקשרתם ובכתבת אי לא. **יג** ידיו ולא כתב כן בעל התרומות: **יד** פליגי בירושלמי

דפליגי דאמר לרבות את הגידם שמיני בימינו וכן אמרי' בהדיא צ) במכילתא דפליגי: **טו** שבורע שהוא למעלה מן המרפק שוקרין קודא אבל אי אפשר לומר שהוא במקום קצבות בשר למטה מן המרפק דהא משמע כ"י וזרוע הוא העצם שבין מרפק לשחי כדנתן בפ"ק דאהלות כ"י תוס' אחרות:

טז [תיבת ואורי"ת נמחק: **יז**] שלמים ומיהו בעצמות) מן הפרק של הארכובה עד בוקא דאטמא דהיינו כל הירך שני עצמות: **יח** שלמה ג"א שלמה בחכמתו הורחית כיום וכסה אחד מן הראשים ושפך שלמה ש"מ דתולדה אחת לשתי הראשים ואין נידון אלא כאש אחד: **יט** וקשה לר"ת חזא דהל"ל נהרג בהדיא ולמה שניה את לשונו לומר שנטף ועוד דמה ענין זה למי שיש לו שני ראשים. תוס' אחרות:

חשק שלמה על שיטה מקובצת

א צ"ל נפקא מכללת. **ב** ע"י צצות' שנות יעקב חיל"ט סומן ג' צכנז דלוינו מוכרת כלל מהמכילתא דפליגי ע"ש.

	
	
	
	
	
	
	
	
	
	

מנחות

יו א מ"י פ"ח מהלכות
מאכלות אסורות הל' ד
סמך לאחין קלט טו"ש
י"ד ס"ה סעיף ה'
יח ב מ"י שם הל' ז
טו"ש ע"ש סעיף ח'
יט ב מ"י שם פט"ו הל' ז
ופט"ו הל' ז טו"ש
שם סעיף ט"ו ק סעיף ז
כ ד מ"י פ"ח מהלכות
מאכלות אסורות הל' ו
סמך לאחין קלט טו"ש
י"ד ס"ה סעיף ה'
כא ה ב מ"י שם הל' ז
טו"ש ע"ש סעיף יב'

רבינו גרשום

שאין כותבין כתובה
לזכרים. כלומר כשעושין
משכב זכור אין כותבין
להן כתובה: ואחד שאין
שוקלין בשר המת
במקולין. כלומר במשקל
כלומר דמכריז בשר המת
בצנעא אבל לא בפדיוסא
בשוק: מפני שאין לו
קפ"ל. כלומר שאין ירך
שלו ענול ככף בהמה:
והלך ר' מאיר לשיטתו.
כלומר ר"מ דסבירא ליה
החלב אסור הלך לשיטתו
דהוא אמר טעון שחיטה
כבהמה לשיטתו: ר'
יהודה אומר גוממו עם
השופי. כלומר אין צורך
לחטט אחריו אלא חתכו
עם השופי למעלה:
לעולם חלבו דגיה.
כלומר דמותר ואע"ג
דאסור שמואל דלרבי הכל
דמותר מדר' שמואל ולר'
מאיר אסור מדברא אבל
מדאורייתא מותר: מאי
לאו ר"מ היא. כלומר
מה דאמרי דרשבנא מותר
ירשאל קדושים נהגו בו
אסור ר"מ היא: לא
אסרה תורה אלא
קנוקנות שבו. כלומר
גידין דקין שמתפרשין מן
הגיד אילן ואילן שחן בני
אכילה אבל הגיד עצמו
שהוא חשוב כעץ לא
חיבה התורה: אלמא
חלב אמר רחמנא ולא
חושין. כלומר דחלב
לחוד וחושין לחוד הי'נ
גיד לחוד וקנוקנות לחוד
ומה דכתב רחמנא גוי
אכלו בני ישראל וגו'
אמר רחמנא דאפי' אוכל
הגיד בחושב כעץ חיוב
וכי' שוקולות קני' נימא
קנוקנות ולא גיד אלא
[גיד] קנוקנות: ממרטט
ליה. כלומר מחטט אחריו
וחותכו יפה: רב אסי
גאים ליה. כלומר חותכו
מלמעלה ואין מחטט
אחריו:
בהמה

תורה אור השלם
אפי' כל אכל חלב מן
הבהמה אשר יקרב
מקנה אשה יי'
ונקרה תפף האבקה
משפיה: [ויקרא ג' כה]

אפי' כל אכל חלב מן
הבהמה אשר יקרב
אשר על קר הנה עד
היום הנה כי יגע בפה
ידך יעקב בגיד תפף:
[בראשית כ' כ]

אילימא

חלבו דשליף. וא"ת ומאי שנא דגיד דשליף וחלבו
דשליף מודו וי"ל משום דלא מקרי חלב כיון דליתו צעמוד
והקרב כדאמר צ"י צהמה המקשה (לעיל דף טו). מה חלב ושתי הכליות
האמורים צאש מולא מכלל שליף: ואמר רבי אלעזר אמר רבי
אישעיא ב"ר. הוהך לאחיו דרבי
אלעזר דאי לאו דרבי אלעזר הוה
חמינא חלבו דקתני צברייתא היינו
חלבו דגיד דעלמא ולא חלבו דשליף
לכן מייתי דר' אלעזר דהלכו לשיטתם
משמע דאכולה מילתא קאמר גיד
ובחלב צברייתא דשליף צהו הלכו
לשיטתם ועוד דאי גיד לחודיה קאי
לחמתי הוה ליה לרבי אלעזר למימר
מילתיה אפי' דלא הוהך צברייתא
רבי מאיר מכל מקום שמעין ר"מ
מר' יהודה אלא להכי אמרה צברייתא
דאכל מילתא דשליף קאי דבחלב נמי
הלכו לשיטתם: גרובמו עם השופי.
במקולין. כלומר במשקל
פ"י הקונט' חלב הגזיה וגיד"ה הנראה
על השופי גוממו ומשליכו מפני מראית
העין שלא יראה כאוכל גיד אבל עיקרו
ושרשיו של שומן ושל גיד מותרין ולפי
זה לא פליגי בחלב דעין לרבי מאיר
ולר' יהודה כל מקום שהגיד אסור חלבו
נמי אסור וכל שכן דפריך טפי שפיר
לשמואל דאמר חלבו מותר לדברי
הכל דהכא אפילו רבי יהודה דמיקל
קאמר חלבו אכל הלשון קשה דקאמר
אלא חלבו דגיד והא מופלג פליגי
משמע דלרבי יהודה אפילו במקום
שהגיד אסור חלבו שרי כמו שאמר
שמואל אלא דרבי מאיר פליגי ולכן
נראה דגוממו אגיד לחודיה קאי ולא
חלבו [ולמא"ל] דצעי לאוקומי צרייתא
דנהגו צו איסור כר' יהודה מה שלא
א"ר יהודה גוממו אלא אגיד משום
דחלבו תלוי צמנהגא והיכא דלחמור
לחמור כדאמר (מ"ד דף טו.) גיד
חומרא דרבי זירא דשצעה נקיים [אי"]
נמי נאמר דגוממו דרבי יהודה נמי
קאי בחלב למאי דצעי למימר דהך
צרייתא כרבי יהודה אכל לר"מ סלקא
דעתך דאסור מדאורייתא מדמחמיר
לחטטו ולשרש אחריו דקאמר חותך
שמו מעיקרו ולבסוף מסקי צרייתא
כר"מ ומי"מ לא אסיר מדאורייתא
לר"מ אלא דירשאל קדושים הם אכל
לרבי יהודה שרי לגמרי והא דנתן'
נאמנים עליו ועל החלב היינו צמס
חלב ולא בחלב של גיד דכיון דלרבי
יהודה שרי לגמרי לא שייך ציה

נאמנות ולקמן (דף נ"א): אפרש צע"ה:

צמטיטה לא היו כפלוגתא דרבי ועולא אלא קסבר רב דהא דפליגי תנאי צ"ס צגידין צנות טעם צקנוקנות הוא דפליגי אכל גיד לכו"ע עין הוא
ורב דהא סבר כמאן דאמר דיש צהן צ"ט דלמ"ד אין צגידין צ"ט מה לי גיד ומה לי קנוקנות וכן פלוגתא דר"מ ורבי יהודה דפליגי
צמטיטה וההוא תנא' דפליגי ארבי יהודה ואית ליה דלא אסרה תורה אלא שעל הקפ צלצד כל זה יעמיד רב צקנוקנות ועולא סבר דכל
הך פלוגתא צגיד עצמו ולא צקנוקנות דקנוקנות שרו לכולי עלמא דגיד אמר רחמנא ולא קנוקנות ועולא סבר כמ"ד אין צגידין
צ"ט מנדקאמר עין הוא: כוונתיה דע"ה מסתברא. צשאלמות דרבי אחאי צפרשת וישלח"י דע"ה דקאמר מסתברא כעולא אסרין
קנוקנות מדרבנן משמע דלעולא אפילו מדרבנן שרי: אמר אביי כוונתיה דרבי אחי מסתברא. משמע דהכי הלכתא דלעין כוליא
שרי ואין צריך לגמורם אלא מה שחך לכוליא וצקנוקנות" נמי כחז דהמיקל לא הפסיד וצשאלמות נמי צפרשת וישלח"י היצא דברי הממיר
ולא דברי האסור וגרסינן רבה מחטט"י ליה ולא גרסינן רבא דא"כ היה הלכה כרבא לגבי צא"י" וצל הספרים כחז רבה ומיהו כחז צקנוקנות" וצל
דלעין כוליא הלך אחר הממחמיר לשרש אחריו כיון דלא אחרת הלכתא כצא"י והממחמיר יחמיר והמונע לא הפסיד וצחלב שהצטר חופה
לחוד משמע מתוך פירוש הקנוקנות" שפסטי על זה שהוא מותר אף על גב צשלוץ כוליא לא פסק צדידא שיהא מותר וצחלב סבר דכוליה
אית להו דשמואל דאמר חלב שצבצר חופה אחריו וצריך ליתן טעם דמי"ס זה מזה דאי דרשינן שעל הכסלים אמר רחמנא ולא
צנתון הכסלים הכא נמי אמר רחמנא שער חליות ולא צנתון חליות ואף על גב דחושין צשאלצ אסורים מדרבנן יש לגזור צהו טפי

צמטיטה חלב אסור חלב מכלל חלבו" שיהא אומר דשומן שעל יומרת הכבד אסור אף לאחר צעיול הקרום

מעליו מדמינא צתורת כהנים" כי כל אוכל חלב מן הצהמה אשר יקריצו ממנה וגו' אין לי אלא חלב ממיימים שהם כשרים ליקרב

חלב צעלי מומין מנין תלמוד לומר מן הצהמה" חלב חולין מנין תלמוד לומר כי כל אוכל חלב" אם כן למה נאמר אשר יקריצו ממנה" לומר

שאין כותבין כתובה לזכרים ואחת שמכבדין
שוקלין בשר המת במקולין ואחת שמכבדין
את התורה: ואינו נוהג בעוף: והא קא
חזינן דאית ליה אית ליה ולא עגיל בעי רבי
ירמיה אית ליה לעוף ועגיל אית ליה לבהמה
ולא עגיל מאי בתר ידיה" אולגין או בתר
מיניה אולגין *תיקו: ונוהג בשליף: אמר
שמואל וחלבו מותר לדברי הכל חלבו דמאי
אילימא דשליף והא מופלג פליגי ביה
דתניא" נוהג בשליף וחלבו אסור דברי רבי
מאיר רבי יהודה אומר אינו נוהג בשליף
וחלבו מותר ואמר ר' אלעזר אמר ר' אישעיא
מחלוקת בבן תשעה חי והלך ר"מ לשיטתו
ורבי יהודה לשיטתו ואלא חלבו דגיד הא"ס
מופלג פליגי בה דתניא" גיד הנשה מחטט
אחריו בכל מקום שהוא וחותרן שמונו מעיקרו
דברי ר"מ רבי יהודה אומר גוממו עם השופי
לעולם חלבו דגיד ומודה שמואל דלר"מ
מדרבנן אסור דתניא" ושמונו מותר וירשאל
קדושים נהגו בו איסור מאי לאו ר"מ היא
דאמר מותר מן התורה ואסור מדרבנן ממאי
דילמא רבי יהודה היא אבל לרבי מאיר
מדאורייתא נמי אסיר לא ס"ד דתניא" גיד
הנשה מחטט אחריו בכל מקום שהוא ושמונו
מותר מאן שמועת ליה דאית ליה חטיטה
ר"מ וקאמר שמונו מותר אמר רב יצחק בר
שמואל בר מרתא אמר רב" לא אסרה תורה
אלא קנוקנות שבו עולא אמר" עין הוא
והתורה חיובה עליו אמר אביי כוונתיה
דעולא מסתברא דאמר רב ששת אמר
רב אסי חושין שבחלב אסורין ואין חיבין
עליהן אלמא" חלב אמר רחמנא ולא
חושין הכא נמי" גיד אמר רחמנא ולא
קנוקנות גופא אמר רב ששת אמר רב
אסי" חושין שבחלב אסורין ואין חיבין
עליהן" שבבבולא אסורין ואין חיבין
עליהן לובן כוליא רבי ורבי חיאי חד
אמר וחד שרי רבה" ממרטט ליה" ר' יוחנן
ממרטט ליה רבי אסי גאים ליה אמר אביי
י' כוונתיה דרבי אסי מסתברא דאמר רבי אבא

עולא אמר עין הוא והתורה בו' פלוגתא דיש צגידים צ"ט" ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה דפליגי

צמטיטה לא היו כפלוגתא דרבי ועולא אלא קסבר רב דהא דפליגי תנאי צ"ס צגידין צנות טעם צקנוקנות הוא דפליגי אכל גיד לכו"ע עין הוא
ורב דהא סבר כמאן דאמר דיש צהן צ"ט דלמ"ד אין צגידין צ"ט מה לי גיד ומה לי קנוקנות וכן פלוגתא דר"מ ורבי יהודה דפליגי
צמטיטה וההוא תנא' דפליגי ארבי יהודה ואית ליה דלא אסרה תורה אלא שעל הקפ צלצד כל זה יעמיד רב צקנוקנות ועולא סבר דכל
הך פלוגתא צגיד עצמו ולא צקנוקנות דקנוקנות שרו לכולי עלמא דגיד אמר רחמנא ולא קנוקנות ועולא סבר כמ"ד אין צגידין
צ"ט מנדקאמר עין הוא: כוונתיה דע"ה מסתברא. צשאלמות דרבי אחאי צפרשת וישלח"י דע"ה דקאמר מסתברא כעולא אסרין
קנוקנות מדרבנן משמע דלעולא אפילו מדרבנן שרי: אמר אביי כוונתיה דרבי אחי מסתברא. משמע דהכי הלכתא דלעין כוליא
שרי ואין צריך לגמורם אלא מה שחך לכוליא וצקנוקנות" נמי כחז דהמיקל לא הפסיד וצשאלמות נמי צפרשת וישלח"י היצא דברי הממיר
ולא דברי האסור וגרסינן רבה מחטט"י ליה ולא גרסינן רבא דא"כ היה הלכה כרבא לגבי צא"י" וצל הספרים כחז רבה ומיהו כחז צקנוקנות" וצל
דלעין כוליא הלך אחר הממחמיר לשרש אחריו כיון דלא אחרת הלכתא כצא"י והממחמיר יחמיר והמונע לא הפסיד וצחלב שהצטר חופה
לחוד משמע מתוך פירוש הקנוקנות" שפסטי על זה שהוא מותר אף על גב צשלוץ כוליא לא פסק צדידא שיהא מותר וצחלב סבר דכוליה
אית להו דשמואל דאמר חלב שצבצר חופה אחריו וצריך ליתן טעם דמי"ס זה מזה דאי דרשינן שעל הכסלים אמר רחמנא ולא
צנתון הכסלים הכא נמי אמר רחמנא שער חליות ולא צנתון חליות ואף על גב דחושין צשאלצ אסורים מדרבנן יש לגזור צהו טפי

צמטיטה חלב אסור חלב מכלל חלבו" שיהא אומר דשומן שעל יומרת הכבד אסור אף לאחר צעיול הקרום

מעליו מדמינא צתורת כהנים" כי כל אוכל חלב מן הצהמה אשר יקריצו ממנה וגו' אין לי אלא חלב ממיימים שהם כשרים ליקרב

חלב צעלי מומין מנין תלמוד לומר מן הצהמה" חלב חולין מנין תלמוד לומר כי כל אוכל חלב" אם כן למה נאמר אשר יקריצו ממנה" לומר

שאין כותבין כתובה לזכרים. דלע"פ שחשודין למשכב זכור ומימדין
להם זכר לתשמישן אין נוהגין קלות ראש צמניהו זו כל כך שיכתבו
להם כתובה: בשר המת. של אדם: במקולין. צאטעלין שאין אוכלין
אוחו צפרהסא כל כך ואני שמעתי צשר המת צשר צהמה שמתה
מעממה: דאית ליה. קף צשר קציצות
הקולית העליונה: ויא צגיה. הצשר
קציצות העלם ואינו דומה לכף. כל
צשר צציה ועגול קרי קף כדלמרינן
צמדה (דף מו.) עד שחממך הכף גבי
סימני צגרות: אמר שמואל וחלבו
מותר. דקתני מתני" דצרי הכל היא:
נוהג בשליף וחלבו. של שליל אסור:
בבן תשעה חי. שחי ועמד לפניו
מששחטתו ונקרעה אמו: צשייפתו.
דלמר צפרק צמהה המקשה (לעיל דף
טו.) טעון שחיטה וכיון דלא משחרי
צשחיתת אמו לאו שליל הוא דליקרי
ציה כל צמהמה תאכלו (ויקרא י"ב)
ואפי' חלבו וגידו" אלא חלב דגיד של
כל צמהה קאמר מתני' ומוקי ליה
שמואל כדברי הכל: מעיקרו. מכל
מקום שהוא נצלו ושכר צצשר: גוממו
עם השופי. החלב הגזיה ונראה" על
השופי גוממו ומשליכו מפני מראית
העין שלא יראה כאוכל גיד אבל עיקרו
ושרשו של שומן ושל גיד מותרין:
עם השופי. צהו לשופי יתכתנו:
צשוי"ם חלבו דגיד. קאמר שמואל דברי
הכל מותר: ומודה שמואל. דלע"ג
דמן התורה מותר קאסר ליה ר' מאיר
מדרבנן: מאי צאי רבי מאיר היא
מדקמי נהגו צו איסור דאילו לרבי
יהודה אפי' מנהגא ליכא וקאמר ר"מ
דמותר מדאורייתא כשמואל: צשייפה.
לר' מאיר הוא דשמעין ליה לעיל:
קנוקנות. גידין דקין ההולצין צאורך
היךך מתחת הצשר מגיד החילין
לגיד הפנימי וסן הן האסורין לפי
שהן רכין ונותנין טעם אכל גיד עצמו
שהוא צחלב השופי קשה הוא ועין
צעלמא הוא: ע"ה אמר. אע"פ
שעין הוא התורה חייבה עליו:
חופים שבחלב. כגון חוטי הכסלים
וגם צחלב שעל הקרב יש חוטים
דקין: אסורין. מדרבנן: ואין חיבין
עליהם. כרת: צובן כוליא. צנתון
החקין ומתפטר וסוך כוליא ככוליה:
ממרטט ליה. משמע אחריו: גאים
ליה. חמפי אכל" צכוליא אכל:
אמר רב יהודה אמר שמואל

פלוגתא דר"מ ורבי יהודה דפליגי

צמטיטה לא היו כפלוגתא דרבי ועולא אלא קסבר רב דהא דפליגי תנאי צ"ס צגידין צנות טעם צקנוקנות הוא דפליגי אכל גיד לכו"ע עין הוא

ורב דהא סבר כמאן דאמר דיש צהן צ"ט דלמ"ד אין צגידין צ"ט מה לי גיד ומה לי קנוקנות וכן פלוגתא דר"מ ורבי יהודה דפליגי

א) לעיל סט. עד:
[ומסכתא פ"ז ה"א].
ב) גם זה שם לעיל עד:
אוסתא פ"ז ה"ב.
ג) לעיל נ"א. פסחים פ"ג.
ד) לעיל פס"ה. ס' צ"ל
דבריו ד. ו' וצ"ל לעיל
סט. ו' לקמן נ"א.
ז) [ומין דל]. ס' לקמן
צג. ד"ה חלב. ט' צ"י ב"ק
עג. י' דאיהם השלם סי'
מו (ועי"ה ש' בתרעפות ראם
צו פרשתא
ה"ט, ז' ויקרא ז' כה.

גליון הש"ס

גמ' ר' יוחנן מברבט
צ"ה. ע"ל ז' ע"ה חס'
ד"ה כולא:

ליקוטי רש"י

במקולין. [ב]מקוס
[מנחות כט.].
אית צ"ה ויא צגיה.
שצבצר שעל הקולית
צמוט הוא ואינו דומה
לכף. אילימא דשליף.
צן טעמה חי המלח
צצהה [לעיל פט.]. נוהג
בשליף. גיד הנשה וחלבו
צל שליל אסור [שם טו.].
וכמפסח צנן ט' חי
דקסבר מדשים ואילרא
גמתי ואע"פ שחממה
אלו והולאסור. ודל"ך
ר"מ צשייפתו. דמשי
ליה צמהה לענין שחיטה.
צבן אסור. אפי' הנבלה
ונכשר צצרה. גוממו
עם השופי. כלומר
חוממו צהו לשופי ועל
אל הצמהה מן השופי
דמי לגיד אסור מדרבנן
אכל צצשר של חלבו
מותרין [שם דף טו.]. שופי.
קף היךך הסוכן טעם
הקולית וקורין פולפ"ה
[ע"י כה.]. וירשאל
קדושים: העשין סייג
למורה נהגו צו איסור
[לעיל צ"א].

הגהות וצינונים

א) כתי' בתר ציג"ה
אולגין. וכתי' בראש:
ב) כתי' בתי' נוסף צמי:
ג) כתי' בתי' נוסף גיד
הנשה: ד) ע"י תוס'
ד"ה אמר אביי וכו' וכן
גורס הרא"ש, אמנם
הר"ן גורס רבא. ודע
שכן ג' הערוך ערך
מרט] (גליון) ועי' חי'
הרשב"א: א) כאן חס"ד
ואח"כ מה"ד אלא
(מהר"ב) ונשבורג:
ו) צ"ל וגיד הנראה על
השופי (באה"מ) וכן
הערוך הקדוש ועוד
הראשונים (ועי' הגר"ז
בתוס'): ז) צ"ל אכ"ה
החפזי בבבולא אכל
דפרי"ש. שעל
הר"ף [רש"י]: ח) שבת
י"גד"ג. אינו בפרש"י
והוא ט"ס (לב אריה
עיי"ה). ועי' הגר"ז
ברש"י: ט) ר"מ (גליון)
וכתי' בדפרי"ש ובתוס'
הרא"ש: י) ר"מ (גליון)
וכתי' בתוס' הרא"ש.
ובתפארת שמואל מדיה
דלרבי נמי (עיי"ה)
ביאור"י. כ) בתוס'
הרא"ש פפרשי"ט ליה
(ובלפניו בבב"י): ג) קאי
על לשון המשנה בריש
פירקין:

משנה תורה <מהדורה חדשה> - ב (אהבה) משה בו מימון (רמב"ם) עמוד מס: 73 הודפס ע"י אוצר החכמה

מדדייק לעיל הא ודאי חשיכה חולץ והכי אשכחן פרק כמה מדליקין דשקיעת הסתמה ר"ל לילה:

לעיל פרט דשבתות וי"ט. מסופק היה ה"ר"ך בחול המועד מי נימא דלא הו ח"ה אות כיון דמדאורייתא שרי בעשיית מלאכה דקראי צפ"ק דהגיגה אסמכתא נייהו כדפי' ר"ת ומותר להניחם או דילמא כיון דשייכי בהלכות וי"ט לגבי איסור חמץ וחזיו סוכה וקרבנות אות קרינא דיה ואסור להניחן ור"י הביא ראייה מפרק צמרל דמ"ק כותב אדם תפלין לעצמו וליצית לטליתו ועוד ראייה מן הירושלמי דמ"ק חד בר נש אוביד ליה תפליין בחולא דמועדא אחא לגביה דרז (*חננאל) שלחיה לרצה בר בר חנה אמר ליה זיל כתוב ליה ⁽⁶⁾ (וזהו) [*ואו הן] ליה דרך וקאמר מתי' פליגא עליה דרז כותב אדם תפלין ומוזות לעצמו הא לאחר לא פתר ליה בכותב להניח פירוש לאחר המועד ויש לדחות דאליגא דר' יהודה דאית ליה ר"פ המואל שבת זמן תפלין והכי אית ליה לר' מאיר ומיניה אינו נראה דא"כ צריך לומר דהלכה שבת זמן תפלין ואף יתכן לומר דרז יסבור דלא ככולהו אמוראי דהכא דס"ל שבת וי"ט לאו ז"ת וצפי' ^[6] השולח אמרינן עבד שהניח תפלין לפני רבו יאל לחירות ⁽¹⁰⁾ וא"כ ה"ה אשה דגמר לה לה דפטור וסתם משנה פרק מי שמתו נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ותפלין [*וא"כ ע"כ שבת וי"ט לאו זמן תפלין והוה מ"ע שהזמן גרמא ולכן נשים פטורות] הלכך נראה ראייה גמורה מן הירושלמי דחול המועד חייב בתפלין ר"י ובסמ"ק וכן צפי' הם. דיש להניח צלל צברה ומיניה מהר"ם היה מנצח עליהם מההיא דירושלמי שפתי' מנאמי:

אמר רבה בר בר חנה חייב אדם דמישמש בתפליין כ"ש שעה ק"ו מציין

חדושי אנשי שם

[א] איני יודע מה ענין זה לזה ושמה טעות סופר הכניסו כאן ואין זה מקומו וכדי להולמו י"ל בדוחק דס"ל בשיעבוד תליא מילתא כי היכי דחזיון בעבד ואשה כיון דרשות אחרים עליהם פטורין מן התפילין דכוותה שבתות וי"ט שכל אדם משועבד למלות שבת וי"ט עד שצריך להצטול ממלאכתו על ידם הלכך פטור ממי מן התפילין אצל ח"ה לליכא עליה דלמינש שיעבודא דח"ה ומותר בעבודת עצמו מה"ת הלכך דין הוא שיחייב בתפילין (מהר"ם): [ב] ועוד יש ג"א בזה מי שאינו איטר לענין כמיצה צלצד ולאחר מלאכות בין ביד בין ברגל הוה ימינו שמאלו מהו לתפלין וכו' (ש"י):

ביאור מהר"ם בנעמ

הה"ד נמי דמרבין גידס שהוא ג"כ יד כהה דדיה. ולפמ"ש בנגמ"א דנמדרכי ישן גרס אין לי אלא זרוע ר"ל שנשאר הקיבורת ובעה"ג פליגי ת"ק ואחרים. י"ל עוד דדוקא דכאן דמיירי בנשאר זרוע לכן שמעינן מניה מרמי מידכה יד כהה וגם לרבות הגידס אצל לעיל דקאמר סתמא לרבות הגידס משמע אפי' באל' זרוע ר"ל שלא נשאר קיבורת זה לא שמעינן מן ידכה אתר אין הקרא מיותר וע"כ שפיר קאמרין דבדייתא קמיתא כתנאי מיהו צנ"ח משמע אף אי גרסינן אל' אלא זרוע מיירי ג"כ שלא נשאר קיבורת אצל בנשאר קיבורת לכ"ע חייב. ובנגמ"א מקשה מהא דאיתא במכילתא פ' גא ר"י אומר כ' ומחל' דך לרבות הגידס שמינה צימין. ובתשובת פנים מאירות ח"ג הביא ע"ש הגאון מהרש"פ זצ"ל דקושיא המכילתא לא היה על פסוק דידכה בזה' אלא פסוק דידך בלי ה' ור"י דלנפשיה מקשה דאית' מפרש ידך זו יד ימין ולדידיה לא מפקינן שמאל אלא מפרשה שניה דכתיב ביה ידך בזה' לכן הקשה ל"ל קרא דידך דבפי' א' כיון דשם אינו מפרש מהו אותו היד עד פרשה שניה א"כ לא לבתיה כלל וע"ז אמר לרבות הגידס שמינה צימין. אצל לדידך דמידכה בזה' מפקינא לה לרבות גידס קאי אשמאל וזה קאת דמוק דיהא קושיא ר"י דעל דך מיותר דהא איתגריך ד' קלאי לד' פרושיות אלו שנחפלין בראיתא במכילתא וכמו דל"ל גם לדידך והיה יכול לפרש ע"פ דרכו בפשוטות דמה דמקשה הרי' ומחל' דך אין כוונתו להקשות יתורא אלא ה"ק ומחל' דך פ' כיון דידך פירשו ימין ובאמת הדין הוא על שמאל אי מקרא אתר או מנגמרא אלא איך כתבה הסורה לשון שאינו דהא דך אינו אלא ימין לר"י כדמייתי ראייה עז"א שצגידס דמניה צימין מתקיים דך צימין ומלמד דבריו ג"ל אף אם נגרום ומחל' ידכה בזה' י"ל ג"כ דוקא ר"י דלנפשיה דס"ל סתם יד הוא ימין ולא נפקא ליה שמאל רק מדרשה דוקשרתם ע"כ אי מרבין גידס מרבין ליה ג"כ סתמא ליד ימין כסתמא דיד שהוא ימין דצגידס ליכא למילך מידי מוקשרתם כ' אצל לדידך דיד סתמא ר"ל שמאל עד אם מרבין גידס מרבין ליה ליד סתמא. דרך כלל הריצו גצגידס דעידכה הוא צגידס בכלל המורה וממילא מתפרש ידכה לכל א' כדאית ליה אף לגבי אשי דס"ל גם אליציה דר"י דנ"ל מן ידכה ז"ל באתח דפליג אמכילתא דלפי"ז דרביי דגידס דל"ל מידכה יד כהה ה"ל שמאל והנה הפוסקים לא הביאו הך בדייתא לא הרי"ף ולא הרא"ש והרמב"ם מזה נראה שמפרשים הא דאל' זרוע ר"ל שאין לו קיבורת וא"כ כיון דכח' דהנחת תפלין בזרוע על הקיבורת ממילא ידעינן דאל' קיבורת פטור ויש לו קיבורת חייב אצל להמג"א דגם ציש לו קיבורת פטור הס"ק לא הוי ליה לפוסקים להשמית הדין אע"כ כהצנ"ח: (עב) שא"א הדר"א אצחנן את הר"ף אביו מי שאיטר אענין כתיבה אבד כו'. הנה במוס' שלפנינו הביאו על גיוונא אחרת ד"ה מה כמיצה כל ח"ל צסמוך אמרינן דאיטר מניח תפילין צימיוי שהוא שמאלו והשתא אדם הכותב צימיוי ושאר רוב מעשו עושה בשמאלו יש להסתפק באיזה מהן מניח תפילין ושמה לו לדמותו כשולט בשמי ידיו עכ"ל וא"כ מניח בשמאל כל אדם וז"כ הסמ"ק ע"ש רבינו יחיאל ארדס הכותב צימין ושאר כל מעשיו בשמאל מניח בשמאל כל אדם שהוא ז"ל נתן טעם אחר משום דר"י דנ"ל וקשרתם מיהא ד"ל וקשרתם מיהא ד"ל ח"ל הסמ"ק אצל אם הוא שולט צימיוי בכמיצה הוי כשולט בשמי ידיו ומניח בשמאל כל אדם ולכן היה אומר רבינו יחיאל אדם שהוא איטר שירגיל עצמו גם לככות צימין ואז יניח על שמאל דעיקר תלוי בכמיצה כדאמר מה כמיצה צימין כ' וכשהוא מניחן בשמאל קושין מהדקין צימין עכ"ל ולאכורה רבינו יחיאל חולק על הטעם דראשון של הסמ"ק דמשיי ליה לשוית בשמי ידיו דלפי ז' לא איכפת לן אם כותב צימין ושאר מעשיו בשמאל או בהיפוך לעולם נקרא שולט בשמי ידיו אצל רבינו יחיאל מולה הכל בכמיצה מיהא י"ל גם רבינו יחיאל ס"ל ה"ט דשולט בשמי ידיו והא דהוצרך לטעמיה דידיה ליחלי בכמיצה י"ל משום דאיהו מיירי אם כל מעשיו בשמאל וגם הכמיצה בשמאל רק שמרגיל עצמו צימין א"כ כהה"ג י"ל דלא הוי שולט בשמי ידיו דהרי כל מעשיו בשמאל לצדו וגם כמיצה עצמו עיקרו בשמאל.

קובץ מפרשים

(6) א"ל רב כתוב ליה [הגהות מהר"י ומהצח"ש]: (8) צ"ל בימין כל אדם שהוא שמאלו והתניא כו' [הגהות מהר"י ומהצח"ש]:

המרפק עד הכתף דברים אלו חשיב סדר מנין והאזכרים יד קנה מרפק זרוע כתף שמע מינה למעלה מן הקוד"א הוא זרוע והאזכר דמרפק הוא דלילי ידיו מהרגס מרפקי ידוהי וכן מוכח במסכת סופרים לא יתנו על ארכבותיו ויתן אצילי ידיו עליו וא"כ היינו קוד"א ולא כמו שפ"ה צפרק ארבע מיתות גבי אוב וידעונו אצילי צית השמי ור"ח פ"י קיצורת הזרוע שכנגד צית השמי והוא אמנעות הזרוע (ע"ה) ולא נראה לר"ך:

בין ענין זה קדקד אמרי דבי ר' ינאי מקום שמוחו ש"ל תינוק רופף. לר"ך לומר דמקום הנחת תפילין אין דוקא מקום רפיפת התינוק מדלפינן צמ"ס גובה הראש מגזירה שיה דצין ענין והיינו סמך לפדחת ממס כשגזירה הראש ומקום רפיפת התינוק הוא גובה יותר. ועוד דרשין בסמך מקום שפועה קרחה והיינו סמך לפדחת דליכא נמי שיער ואחרי העורף ליכא למימר משום דלא מיקרי צין ענין כלל ואין זה גובה הראש אלא שיפולי הראש ועוד לאידך דעני מקום הראוי לטמא ("צונג") ["צונג אחד"] לא בא למעט אלא פדחת ממס והא דקאמר מקום שמוח של תינוק רופף הוא פ"י מן הפדחת עד מקום רפיפת התינוק שזו היא מאמנע הראש כלפי פנים דהכל הוא מקום הראוי להנחת תפילין ואע"ג דלא אומר עד משום דלפרושי קדקד דצריכתא אחי ועיקר קדקד מקום המוח הוא כדאמרין כפדומה לי שאין כל מוח בקדקד צפ"ק דיצמות וגם הצריכתא לא תשעה לפדחת עד הקדקד דכ"ך דמיקרי שפיר טפי צין ענין ^(ז) ואשמשין דלא חש קדקד קריי חן ענין ואין לתמוה מ"ל לצבא כל כך שראוי למיחוי מיקרי צין העינים דגזירה שיה אהני לטפוי לגמרי וצפרק המוחא תפילין יש שיש מקום צרוע להניח שני תפילין וזו היא כדפ"ל צין האציל למעלה סמך לו (ע"ה) וגם איתא התם דבראש יש מקום הנחת שני תפילין ומדקאמר צ' תפילין ותו לא משמע דיש שיעור ומקום הנחתן צר פ"י דהוי מן הפדחת עד מקום רפיפת התינוק וצתלמוד לא נמצא שיעור רק בשימושא רבה איתא אומר רבה מאן דעני למיעבד תפילין לימי אע"א טבא אצבעים [על אצבעים] אי טפי שפיר דמי ואי צניר לא פסיל ואומר ר"י דיש לקדקד קלת שיעוריה

חדושי אנשי שם

כלל איטר אצל אי מקרי איטר היה אפשר לתרץ הצריכות דלחת מדבר באיטר ממס ואחת מדבר באיטר ע"י הרגל דסבר תנא דצריכתא שאינו כלום ולכן מניח בשמאל שהוא שמאל כל אדם כי ההרגל אינו כלום אצל עתה דלא מיקרי איטר כלל אי"כ הצריכות אינם מדברים מזה כלל כי פשיטא דלא מיקרי איטר ואין נזכר לצא לפרש וק"ל שהרי המדברי מפרש דלא מקרי איטר וק"ל (ש"י):

ביאור מהר"ם בנעם

כשולט בשתי ידיו ג"כ מניח בשמאל כ"א ולס"ה והרא"ש דלולין בחר רוב מלאכה ג"כ מניח בשמאל כ"א ולא נשאר רק לדעת הרי"ם ולדעיה עמנו אינו מוטל דלפטר דמורה ביה כצ"ה דקדקין טפי אידך וזו שמאל מוקפיד אכתיבה ע"כ שפיר כתב הב"ח דבצ"ה ייתן בשמאל מיחוי דעת הספר לקמן בסמך הוא כהנמן אברהם דגם בכותב בשמאל וס"מ צימן ג"כ מניח צימן כדלקמן: (ע"ה) ותרע מדבמשני ב' ו"א משני ר"ב או ת"ק היא. זה קאי אסוגיא שלפנינו דמקשה והתניא איטר מניח בשמאל כ"א כ' ע"י מקשה הספר דה"ל לאוקים כתנא קמא כ' (ע"ה) מדר"ה בוקר בותניתין דפ' הבונה ב' פ"י דס"ס דק"ק א"ה דתנא בכותב צין צימני צין בשמאל מקשה הש"ס בשמאל לא לתייב ומשני באיטר והסד פריי באיטר אשמאל לתייב ואימין לא לתייב וממלא מוקים בהרגיל עמנו ש"מ דאיטר איטר וק' מאי ראיא מייית הס' משם דבהרגיל לא מיקרי איטר דלמלא גס בהרגיל מיקרי איטר וא"כ הדר תקשה בהיפוך אשמאל לתייב ואימין לא לתייב וי"ל אע"י דמסופק הס' כאן לענין תפילין אם מקרי איטר אצל לגבי שנת ודאי אע"י דהרגיל לכתוב בשמאל וחיבי על שמאל מ"מ לא פקע מיניה חיוב דימין אצל דכחו צימן לא מיקרי כלאחר יד זה דוחק: (ע"ה) ויש להורות ב' קשה מאי צ"מ דמיין צין כך וצין כך מניח בשמאל צימן דאוק שולט בשתי ידיו וי"ל דה"ק דהתם לענין שנת דוקא מיקרי שולט בשתי ידיו וחיבי על ימין אצל כאן גבי תפילין לא מיקרי שולט בשתי ידיו אלא הוא איטר גמור ומניח צימן כ"א אם ימנע דע"י ההרגל נעשה איטר: (ע"ה) וביהו נראה דהר"ן דבשיקור ב"ח ת"ה ב"ח פ"י וס"כ בלא"ה לא הוי אטר כיון דרוב מעשיו צימן ולפי"ז לענין הדין שיה הוא עס דהנה קמייחא דמניח בשמאל כל אדם: (ע"ה) ואם הרג"ה אף בבתיבה ב' לא לאורה נעשה דר"ל שבהרגיל עמנו בשאר מלאכות וגם כתיבה וקיים ע"י וי"ל דכאיתר ענין ליה אף מ"ס אח"כ ומה שפ"י לעיל הדין דשולט צ' ידיו ק' הא לעיל מיירי בכל מלאכות צימן ורק דהכתיבה לצד הוא בשמאל לכן מיקרי שולט בשתי ידיו אצל כאן בהרגיל עמנו ככולם והכתיבה בכלל זו לא הוי שולט בשתי ידיו אע"י דמ"ס אף בכתיבה לאו דוקא אלא ר"ל בהרגיל עמנו בכתיבה וע"י כ' דהוי כאיטר ומה שסיים אלא נ"ל היכא שאין בשתייהן לכה ר"ל לכה הכתיבה וכן הדין צמ"ג לכן י' דהמדרכי ס"ל דבכותב בשמאל ושאר כ"מ צימן מניח צימן כל אדם ומ"מ איהו גופא מסיק דבהרגיל בכתיבה כיון שנת ע"י ההרגל לא ייתא צימן והוא כעין פשר דבר דהרי הספר כיון דאף בהרגיל ס"ל דמניח צימן כ"א ולענ"ד לשון זה מגומגם וא"ל לעמוד עליו להבין כראוי. כאשר יראה המעיין: (ע"ה) ו"א נראה דהר"ן פ"י אלא דוקא בתקום הגובה בשר שנתו הרוע: (ע"ה) וגם איתא התם דבוקים יש בראש דהניה ב' תפילין. משמע דהכי הלכתא ועיין צמ"ז ס' כ"ה והא דקשיא אי"כ לדיק דק"ל שנת לאו מן תפילין וק"ל לעמוד על שאל צמנו על כל דכאיתר ענין כוונה וכיון דמקום י' בראש להניח לא תפילין אחי לא שריין בריש המוחא תפילין רק להכניס וזו ולא שריין טפי ומשום כל מוסף ליכא כיון שהוא שאל צמנו וי"ל דלא הוי דרך מלבוש כ"א מה שדרכו ללבוש בחול לכן וזו אחד דדרכו ללבוש בחול ה"ל בשנת דרך מלבוש אצל שני וזוהי דהוי בחול כל מוסף וא"כ אין דרכו בכך בחול לכן הו"ל בשנת שלא כדרך מלבוש בחול

קובץ מפרשיים

(א) הוי ימינו ימין כל אדם מהו וכו' [הגהות מהרי"ם ומהצ"ח]: (ב) איכא בינייהו א"כ איטר ימין כל אדם מקריי' כו' [הגהות מהרי"ם ומהצ"ח]: (ג) ס"א דהנה כששולט [גליון]: (ד) כלפי פנים [הגהות מהרי"ם ומהצ"ח]:

ימינו [ימינו]^(א) מהו לתפילין מי ניזיל בחר כתיבה וכן משמע קלת הכא דציר שיכתוב יקשור או ניזיל בחר עיקר כמו דלא כהה הוי. והשיב דה"ל כשולט בשתי ידיו ומניח בשמאל כל אדם ומיחוי רש"י ו"ל גבי כתיבה מוזהר [א] פי' דלרוב העולם קאי ואינו תלוי צימן ושמאל ידיה ומתוך פירושו נראה לר"י דפליג [פ"י] ר' נתן דאפי' איטר מניח בשמאל ואף ת"ק סבר הכי דידך זה שמאל ויש לספק אי הלכה כוותיה אי לא ורב אשי בסמך לעיל אימא טעמא דר' יוסי מפרש ולא סבירא ליה אמנע הני סתמי דצריכות דבסמך סבירי להו הכי [פ"י] כ' יוס[א] אמנע מר' יתחק דמפיק בסמך מושמעת שמהא שמהא כנגד הלז משמע דאף איטר צעי לאנחוי בשמאל שהרי הלז הוא בשמאל וכוותיה קיימא לן ויש לדחות דה"פ באיזה זרוע שנייה לר"ך שיהא מכיוון כנגד הלז ותדע מדלא הוכיחו תנאי דלעיל שמאל מושמעת שמהא כנגד הלז וכן רב אשי דמפיק מיד כהה ואם לאו פ"ה הייתי מפרש דר' נתן גופיה אית ליה איטר מניח צימני כיון שהוא כותב בשמאל ואיכא למימר דלא פליגי אלא ("משמעות") ["בשמעות"] דורשין ^(ג) א"כ איטר ימין מיקרין ליה שמאלו וכן משמע פרק הצונה [דפריין] ואמאי ליהוי שמאל ידיה צימן דעלמא ואשמאל לתייב לימין לא לתייב (ע"ה) ותדע מדשני כי תניא הדיא כשולט בשתי ידיו ולא משני ר' נתן או תנא קמא היא ומיחוי יש לומר דלכולי עלמא צעי לאוקמי (א"י) ["א"י"] לדידהו לא הוי סוס חידוש דמהיכא נמעיטא ומיחוי אס הרגיל עמנו לעשות שום דבר ציד לא הוי ההרגל כלל כלום למיקרי איטר אלא א"כ נולד כ' (ע"ה) מדלא מוקי מנתי' דפריק הצונה כשהרגיל עמנו לכתוב בשמאל [א] (ע"ה) ויש לדחות דהיינו הך דמשני כשולט צ' ידיו (ע"ה) ומיחוי נראה לר"ך דבעיקר כה תליא מילתא (ע"ה) ואם ההרגיל אף בכתיבה מסופק ר"י דליכא לפרש רבי נתן כדפרישית ונראה לי דכאיטר חשבי' ליה ומה שפ"י לעיל הדין ^(ג) דלמדתו כשולט צ' ידיו אין נראה לר"י אלא ודאי נראה לי היכא שאין שוין בשתייהן לכה איטר גמור חשבי' ליה:

תנא דבי מנשה ע"י ידך זו קיבורת. פירש רבינו חס קצותא בשר למעלה מן המרפק שהוא צלע"י קוד"א כדאמרין קיצורת דאיהני צין המרפק והכתף והוא צרוע דתפילין צרוע כדאמרין בכל מקום ותפילין צרועו וזרוע מיקרי מן

[א] נ"ל פ"י מתוך הפ"י דפרש"י אהא דרב נתמן דלרוב העולם קאי וליף מוקשרת וגו' ולא מידך דמשמע יד כהה נ"ל לר"י דר' נתן פליג אר' יוסי וסובר דאפי' איטר מניח בשמאל (ש"י): [ב] ק"ק ממ"ד דאם ר"ל היה בהרגל דיו כמו עושה בלא ההרגל היו מחוררים הצריכות הנ"ל הלא אדרבה כ"ש שקיים הצריכות וי"ל דהכי פירושו דולא כלום ר"ל לא מיקרי

והימין הוא רק מכה מה שהרגיל עמנו ע"כ הוצרך בזה לה"ט משום דעיקר תליא בכתיבה ולכן מניח בשמאל והנה צב"ה"ג שאם כל מלאכות צימן וכותב ג"כ צימן אלא בכותב ג"כ בשמאל בזה ודאי כ"ע מניח בשמאל כל אדם לכל הטעמים דהרי אינו איטר כלל ומכ"כ דלא גרע משולט בשתי ידיו. אצל בכותב בשמאל לחודא וכל מעשיו צימן בזה לא נחבאר הדין דרבינו יחיאל כדלקמן. ואולם הספר התרומה והרא"ש חולקין דין זה אהתוס' ורבינו יחיאל דבאם כל מעשיו בשמאל וכותב צימני מניח צימן של כל אדם משום דבחר רוב מלאכות אוליין וה"ל איטר ממס ופסק בהגה"ה כרבינו יחיאל אהתוס'. אצל הספר כן נקט גוסנא אחרת בכותב בשמאל וכל מלאכות צימן מכו אס ניזיל בחר כתיבה או בחר עיקר כן וחיבי דנקרא שולט בשתי ידיו. וממילא דה"ד בכותב צימן וכל מלאכות בשמאל ג"כ נקרא שולט בשתי ידיו וממילא דל"ל דוקא אס כל מלאכות צימן מיקרי שולט בשתי ידיו דזה אינו דהרי לא תלה טעמו מכה רוב מלאכות צימנין אלא מטעם דהוי שולט בשתי ידיו וממילא ה"ד איפכא בכותב צימן כ' ג"כ מיקרי שולט בשתי ידיו ומניח בשמאל וי"ש הוא דמתקיים ג"כ אקשרתם וכתבתם. וא"כ בחלוקה זו דכותב צימן וס"מ בשמאל הוא שלא כדברי הסה"ת והה"א לדידהו כיון דרוב מלאכות צימן לא בשמאל נקרא איטר אצל בחלוקה דכותב בשמאל וס"מ צימן הדין שיה להרא"ש וס' התרומה רק דהרא"ש הוא משום דלולין אחר רוב מעשיו ולהס' כאן משום דהוי כשולט בשתי ידיו והנה כתב הב"ח דלרבינו יחיאל דחולה הכל בכתיבה היינו דוקא בכותב צימן וס"מ בשמאל אצל בכותב בשמאל וס"מ צימן גס לרבינו יחיאל לא אוליין בחר כתיבה אלא בחר ש"מ ומניח בשמאל. משום דלהניח צימן צענא תרמי שיהא הימין יד כהה ידיה גס שיהא הכתיבה ציד שכנגדו אצל להניח בשמאל סגי ליה בחד טעמא או שהוא יד כהה דהיינו נעושה מלאכות צימן או שהכתיבה ציד שכנגדו וכתב הגמ"א שאין דבריו מוכרחים וטעמו דמנ"ל הא. ולענ"ד דסבירא הב"ח היא משום לפמ"ש התוס' ה"ל כשולט בשתי ידיו וא"כ לענין יד כהה ידיה שני ידיו שוין ולכן בכותב צימן מניח בשמאל משום דמיקרי יד כהה דעלמא אצל בכותב בשמאל אין להניח צימן דהרי אינו יד כהה דעלמא וגבי ידיה לא הוי יד כהה ולא זה יד כהה דשניהם שוין ומכ"כ לת"ק דס"ל דידך זו שמאל א"כ בשמאל בכותב צימן מניח בשמאל כדכתיב ידך זו שמאל אצל בכותב בשמאל כיון דימנינו אינו כהה לגבי ידיה ובעיניה צימן לא אחתים ידך זו שמאל ועל כ"א בלא"ה הא לפירש"י גס כל איטר מניח בשמאל כל אדם כדכתב הס' לקמן משום דלת"ק ידך זו שמאל דוקא בכל אדם וא"כ נהי דלא קי"ל הכי מכ"מ גבי כותב בשמאל וס"מ צימן דליכא למחל ביה בחר יד כהה דהרי שניהם שוין כ"ע מורד לרש"י דלית ביה דין איטר אלא מניח בשמאל כדי לקיים ידך זו שמאל ועוד כיון דלפטר התרומה והרא"ש בכותב בשמאל ושאר כל מעשיו צימן מניח בשמאל כ"א וגם להתוס' דסביר דהוי כשולט בשתי ידיו ג"כ מניח בשמאל כ"א ה"ל דעת רי"ח דעת יחידיה בזה מלמא אצל בכותב צימן וס"מ בשמאל אע"ג דלהס' התרומה והרא"ש מניח צימן מ"מ להתוס' מניח בשמאל כמו לרי"ח רק שהרי"ח הוא מטעם דתלה בכתיבה ולהתוס' משום דהוי כשולט בשתי ידיו וא"כ בכותב בשמאל ושאר כל מעשיו צימן לרש"י דלא ס"ל דין איטר כלל ודאי מניח בשמאל כל אדם. ולהתוס' דהוי

תוכן

2	ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו וכו'.....
2	רבינו יהונתן הל' תפילין [ט. מדפי הרי"ף].....
2	ספר העיטור שער א הל' תפילין [דף נט ע"ב].....
3	ספר יראים סי' שצט [דפוס ישן - טז].....
3	ספר התרומה הל' תפילין סי' [ריג].....
3	פסקי רי"ד מנחות לו:.....
3	ספר מצוות קטן מצוה קנג.....
3	הגהות רבינו פרץ (על הסמ"ק) מצוה קנג.....
4	חידושי הרמב"ן יבמות קד.....
5	חידושי הרמב"ן חולין צב:.....
6	חידושי הרשב"א חולין צב:.....
6	שו"ת הרשב"א חלק א סי' אלף קכ.....
6	בית הבחירה למאירי סוכה לו:.....
6	בית הבחירה למאירי יבמות קב.....
7	חידושי הריטב"א חולין צב:.....
7	חידושי הר"ן (מיוחס לו) שבת קג.....
8	ר"ן על הרי"ף חולין [ל. מדפי הרי"ף].....
8	מרדכי יבמות רמז נז.....
8	ספר כלבו סי' כא.....
8	ספר כלבו סי' עב.....
8	האגודה מנחות פרק ג.....
8	ספר מהרי"ל (מנהגים) הל' לולב.....
8	שו"ת מהר"ם מינץ סי' סא (ב).....
9	הלכות קטנות למרדכי (מנחות) הלכות תפילין [רמז תתקסט].....

ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו וכו'

תשלחנה וימינה להלמות עמלים, רב² אמר ידכה יד כהה דמדכתיב כה.

ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, והתניא בשמאלו שהוא שמאל כל אדם, אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו.

ומסתברא לן דווקא תפילין דמדאורייתא דווקא בימין, אבל לולב דמדרבנן הוא³ ומשום חשיבותא אטר ה"ה ככל אדם,

רבינו יהונתן הל' תפילין [ט. מדפי הרי"ף]

ידכה יד כהה זו היא יד של שמאל שאין בה כח לעשות מלאכה. אטר, מי שיד ימינו כהה שהיא רעועה ומקולקלת ואין לו כח בה, מניח תפילין בימינו, שימין⁴נו של אטר הוא שמאל לו ורב כח בשמאלו. ושולט בשתי ידיו שתיהן שוות לו בכח, דכיון דאף בימין שולט מוטב⁵ שיניחנה לשמאלו לפי שהיא שמאל כל אדם (אף על גב הוי כימין).

ספר העיטור שער א הל' תפילין [דף נט ע"ב]

על ירך זו שמאל, אתה אומר של שמאל או אינה של ימין, ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר ידה ליתד

מיומנת למלאכה ולא בצד ימין כלל, ורק לענין לולב שהיא ענין חשיבות סגי בצד ימין דעלמא, ואילו לרשב"א נראה להיפך דלשם ימין לא סגי במה שהיד מיומנת למלאכה וכמו שמאריך שם דבמקום שצריך ימין ממש לא סגי במה שהיד מיומנת למלאכה, ובעינן נמי צד ימין, ורק ללולב שאין צריך ימין וסגי לה בחשיבות בעלמא שנוטל כדרך נטילה בהא מהני מה שהיד מיומנת למלאכה.

ועולה מזה גם דנחלקו לענין דין שמאל וימין בתפילין, דלעיתור בעינן בתפילין יד ימין, והא דאיטר מניח ביד שמאל הוא משום דימין ידיה שמאל היא כיון שאינה מיומנת למלאכה, וכן הוא פשוט לשון הברייתא "אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו", משא"כ לרשב"א אין דין שמאל וימין בתפילין כלל, אלא תפילין מיתלא תלי ביד המיומנת למלאכה או המיומנת לכתיבה.

וכן נראה מהמשך דברי הרשב"א שם ז"ל "נראה דהוה טעמא משום דלא כתיב ביה ימין אלא סתמא, וכיון דנעשית מלאכה חשובה מה לי ימין מה לי שמאל... ומתפילין נמי משמע הכי ממילתא דרבי נתן שילהי הקומץ רבה (לז). דאמר מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ומהיכך משמע שכתובה בימין, אלא מסתמא כתיבה חשובה בימין בעינן שלא כלאחר יד ולא הקפידה תורה בימין, משום הכי אטר (וד) [יד] ימינו קושר בימינו שהוא שמאל כל אדם" עכ"ל.

הנה דברי הרשב"א ברור מללו לענין לולב ושבת דאינו תלוי בשם ימין, ואדרבה מחמת דלא כתיב ימין אלא סתמא הוא דמהני שמאל דאיטר "כיון דנעשית מלאכה חשובה מה לי ימין מה לי שמאל", ולענין זה הביא ראיה מתפילין, הא קמן דלרשב"א גם תפילין אינם תלויות בשם ימין ושמאל, ובהכרח הוא כן שהרי העולה מכל דבריו דאיטר הגם שלא נשתנה ימין ושמאל ידיה מ"מ דינו בשבת ולולב דנוטל ביד שמאל שהיא המיומנת למלאכה, וא"כ גבי תפילין שנשתנה בהן דין האטר והוא דומה ללולב ושבת בהכרח שאינו תלוי בימין, ודו"ק. [עיי' להלן (ע"ד שו"ת הרשב"א) שהבאנו את דברי המגן גיבורים שהבין את דימוי הרשב"א מתפילין לשבת ולולב באורא, עיי"ש מש"כ בזה].

[ויל"ע מה יישב העיטור על עבודה דאיטר פסול בה ואמאי יעבוד בימין דעלמא שהרי לשיטתו שם ימין לעולם תלוי בצד ימין של כל העולם ולא ביד המיומנת למלאכה, ואמאי אטר פסול בהם, אמנם מצינו עוד מהלכים בראשונים בזה, עיי' להלן בזה].

ולדינא לגבי לולב עיי' שו"ע אורח"י (סי' תרנ"א ס"ג) דנקט כעיתור, אולם הרמ"א (שם) נחלק עליו שנוטל בשמאל שהוא ימין ידיה. [ולענין תפילין עיי' להלן (ע"ד ר' פרץ בהגהותיו על הסמ"ק) מש"כ בזה].

¹ הנה הלשון "מוטב" צ"ע דמשמע שאינו לעיכובא, עוד יל"ע באמת מהו האי סברא ד"לפי שהיא שמאל כל אדם" מאחר שמכל דברי הר"י מלוניל נראה דעיקר הקביעות של שם ימין הוא במה שהיד מיומנת למלאכה ואינו תלוי כלל בצד ימין, ולכך אנו דנים שאיטר נתחלפו ידיו דימין שלו היא שמאל ושמאל שלו היא ימין, וביותר למה שכתוב במוסגר [ולא ידעתי מי סגרם במוסגר] בסו"ד ("אף על גב הוי כימין"), עכ"ל, דמבואר דאפילו שולט בשתי ידיו אין חילוק בעצם בין ימין ידיה לשמאל ידיה ששניהם מיומנים למלאכה בשווה, ואין בצד ימין שום מעלה, ומה שמוטב להניחו בשמאל הוא רק "לפי שהוא שמאל כל אדם".

אלא דבאמת כך הוא גם פשוט דברי הגמ' שאמרו "ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם, אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו", הנה בפשוט גם למסקנא לא הדרינן בן דב' הברייתות מיירו בדין איטר, ורק שאמרו דחד מהברייתות מיירי באיטר כזה שהוא שולט בב' ידיו ולכך מניח ביד ימין ידיה, והדבר צ"ב דמה בכך, ואולי משום שאנו דנים שהיד ימין יותר חזקה מצד טבעה מהיד שמאל, וצ"ע, וכמו"כ הלשון "מוטב" אכתי צ"ע.

² לפנינו הגירסא ר' אשי.

³ משמעות דברי העיטור דגם ביום הראשון הדין ליטול לולב בימינו אינו אלא מדרבנן ומשום חשיבותא בעלמא, [עיי' בספר עטרת צבי (סי' תרנ"א סק"ה)], וס"ל לעיטור דמאחר שכל ענין הימין ענין חשיבות הוא שפיר היא מתקיימת גם בימין כל אדם, ומהאי טעמא נמי להיפך כיון דענין חשיבות הוא אם נטל בשמאלו נמי יצא ידי האי דינא מדרבנן.

אמנם הרשב"א בתשו' והמרדכי והמאירי בסוכה והכלבו והמהרי"ל (הו"ד להלן) כולוהו ס"ל דדין תפילין ודין לולב אחד הוא, והקביעות לענין ימין בתפילין קובע גם לענין לולב, ויש מקום לומר דס"ל דגם לענין לולב בעינן יד ימין דווקא ולא סגי בחשיבות בעלמא מה שהיא ימין לכל העולם ובעינן ליד המיומנת למלאכה, אמנם ברשב"א הנ"ל איתא ז"ל "איטר יד ימינו אם יש לו ליטול לולב בידו השמאלית משום דהיא חשובה לו כימין דעלמא... נראה דהכא אינו אלא משום דנטילה חשובה בעינן שניטל ולא כלאחר יד, אבל ודאי היכא דהקפידה תורה על ימין כגון גבי מצורע ועבודה בכהן התם דוקא בימין", עכ"ל.

נראה מדבריו דגם איהו ס"ל דבלולב לא בעינן ימין ותלוי בחשיבות בעלמא, אלא דס"ל דחשיבות הוא זה גופא שנוטל את הלולב כדרך נטילה ביד המיומנת לנטילה, וכד מעינת היטב בדבריו אלו נראה מהרשב"א דנחלק על העיטור מהקצה אל הקצה, דלעיתור שם ימין נקבע במה שהיד

בימין של כל אדם, זה הכלל לעולם יניח תפילין ביד תשש כח⁶, אע"פ שכותב באותה יד דהא יד כהה דריש, ועוד דפריך ואימא יד שבכח, ומשני מי כתיב חי"ת אלמא אחר תשש כח אזלינן.

וגבי מומי כהן אמרינן השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין, ומפרש מר סבר כחישותא אתחלתא בימין ומר סבר בריאותא אתחלתא דשמאל, משמע דבתר כח וגבורה ובתר חלשות תליא מילתא, ואע"ג שכותב ביד תשש כח אין בכך כלום, והכי קאמר מה כתיבה בימין בסתם בני אדם אף קשירה כן, אבל [לא] מיירי באדם זה⁷.

פסקי רי"ד מנחות לו:

ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו, פי' שאין לו כח בימינו כי אם בשמאלו, נמצא שימינו נעשת שמאלו. והתניא מניח בשמאלו שהיא שמאל כל אדם, אמ' אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו, פי' אבל אם כוחו בשמאלו מניח בימינו שהיא הכהה שלו

ספר מצוות קטן מצוה קנג

ואדם השולט בשתי ידיו (מנחות לו). מניח ביד שמאל כדרך כל אדם, אבל השולט בשמאלו בכל דבר מניח תפילין בימינו, אבל אם הוא שולט גם בימינו בכתיבה⁸, הוי כמו שולט בשני ידיו ומניח בשמאל (ח).

הגהות רבינו פרץ (על הסמ"ק) מצוה קנג

(ח) ולכך היה אומר מורי רבי יחיאל⁹ דאדם שהוא אטר יד ימינו שירגיל עצמו לכתוב גם בימין ואז יניח בשמאל עצמו,

תלוי בשם ימין ולא בתשישות כח של היד, אלא שגם הספה"ת גופיה גבי כהונה דן מצד התשישות כח, ובהכרח צ"ל דס"ל לספה"ת דלעולם הכל תלוי בשם ימין אלא דהקובע מהו ימין הוא היד שיש בו כח והוא מהלך אחר ממשנ"ת בדעת העיטור והרשב"א [עיין לעיל מש"כ בזה (ע"ד העיטור)].

⁷ אין כוונת הספה"ת בזה לומר דאזלינן בתר ימין דעלמא דהא לספה"ת איטר מניח בימין כל אדם, אלא כוונתו דדרשה דר"ג דביד שהוא כותב הוא קושר אינו אלא דרשה בעלמא דמניח תפילין ביד כהה, ומה שדרשו יד שאתה כותב אתה קושר היינו משום דבסתם בני אדם היד שהוא כותב בה היא היד החזקה, ופשוט.

⁸ עיין להלן בסמוך (ע"ד הגהות ר' פרץ) מה שהבאנו לדייק מדברי הסמ"ק.

⁹ דברי ר' יחיאל הובאו בטור או"ח (סי' כ"ז ס"ו) ז"ל "ואטר יד ימינו מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם ופי' הרב ר' יחיאל מפרי"ז דוקא כשעושה כל מלאכתו בשמאלו אבל אם הוא כותב בימינו אף על פי ששאר מלאכתו בשמאלו דינו כשאר כל אדם ושולט ב' ידיו מניח בשמאל כל אדם", עכ"ל, הנה לא פירש לן ר' יחיאל מה הדין להיפך כשהוא כותב בשמאלו ושאר מעשיו בימינו, ומתו"ד נראה דבכ"ג פשוט שהוא כשאר כל אדם שהרי עיקר כוחו בימינו וכל החידוש דסגי במה שכותב בימינו שעדיין היא הימין שלו וכ"ש שאר מלאכות וצ"ע. וכע"ז עולה לדינא מתו"ד הסמ"ק שכתב

ומניח (צ"ל ונוטל) לולב בימינו שהוא ימין כל אדם, ואי עביד איפכא לית לן בה דלא גרע מתפילין⁴.

ספר יראים סי' שצט [דפוס ישן – טז]

תניא במנחות פרק הקומץ רבה (לו:): ידך זו שמאל, אתה אומר זו שמאל או אינו אלא ימין, ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואמר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים, ואומר למה תשיב ידך וימינך. ר' נתן אומר א"צ הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל היא. ותניא (לו:). ידכה יד כהה⁵ זו שמאל. ותניא אין לו זרוע פטור מן התפילין אחרים אומרים ידכה לרבות את הגדם והלכה כרבנן. ותניא איטר מניח התפילין בימינו שהיא שמאלו, והתניא מניח בשמאלו שהיא שמאל של כל בני אדם, אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו.

ספר התרומה הל' תפילין סי' [ריג]

תפילין שבזרוע יניח ביד שמאל דכתיב והיה לאות על ידכה, יש דריש פרק הקומץ רבה (לו:). דיד סתמא משמע שמאל, דכתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואית דריש מדכתיב ידכה בה"א משמע יד כהה, ואית דריש דכתיב וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ואם מניחין ביד ימין אם כן יצטרך לקושרן שם ולהדקן שם ביד אחרת שהיא שמאל, דבאותה יד עצמה שמונחין לא יוכל לעשות כן.

ואם הוא אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו, ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל של כל אדם. וכל השולט וכותב בשמאל כל אדם ושאר כל מלאכות של כח וגבורה עושה

⁴ וכן נפסק בשו"ע (שם) [עיי"ש בט"ז (סק"ד) מש"כ בזה], אמנם במג"א שם (סק"ט) ע"ד השו"ע שם איתא ז"ל "ואם היפך יצא. משמע אפי' מי שאין אטר אם היפך יצא ובגמ' דף מ"ב אמר' כשהפכו, ומ"כ בשם ר"ח פי' כשנטל הלולב בשמאל ואתרוג בימין עכ"ל, [עיי"ש במ"ב שם (סק"ט) ובשעה"צ (סק"ג)].

ומדברי העיטור שכתב דאם היפך לית לן בה משום דלא גרע מתפילין, משמע דבעיקר הסברא ס"ל כדעת הסוברים דאם היפך לא יצא, ורק משום דאיהו ס"ל דלא גרע מתפילין לכך יצא, (וימ"ל). אמנם בתשו' הרשב"א (הו"ד להלן) מפורש דגבי לולב ימין אינו מעכב ז"ל "והכא (לולב) אינו אלא מצוה בעלמא דבדיעבד לעולם יוצא".

⁵ לפנינו בגמ' הובאה דרשה זו משמיה דר' אשי, ואולי המכוון דכן ר' יוסי החירס ס"ל וכצד אחד בגמ'.

⁶ הנה בפשטות המכוון בכל דברי הספה"ת לומר שאין המקום הנחה של תפילין של יד תלוי בשם ימין ושמאל אלא ב"יד כהה", ולכך לעולם הוא תלוי בתשות הכח, אמנם מהמשך דבריו מוכח שאינו כן דז"ל "וגבי מומי כהן אמרינן השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין, ומפרש מר סבר כחישותא אתחלתא בימין ומר סבר בריאותא אתחלתא דשמאל, משמע דבתר כח וגבורה ובתר חלשות תליא מילתא", עכ"ל, הנה דימה הספה"ת דינא דימין גבי כהן לימין האמור גבי תפילין, והא גבי כהן פשוט שהכל

חידושי הרמב"ן יבמות קד.

מה להלן בימין אף כאן בימין. צריך לעיין אטר במה חולץ אי בשמאלו שהיא ימין כל אדם, או בימינו שהיא שמאל כל אדם, או אינו חולץ כלל¹⁰.

מלאכתו בשמאלו כלומר גם הכתיבה עושה בשמאלו לאפוקי בכותב בימינו... מיהו מה שנראה מלשון השלחן ערוך שכתב ויש אומרים שהיד שכותב בה היא חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה עכ"ל דמשמע דאם כותב בשמאל ועושה שאר כל מלאכתו בימין דמניח בימין כל אדם נראה דליתא אלא כדפירשתי דלה"ר יחיאל דוקא בכותב בימין הוא דחשובה ימין אף על פי שעושה שאר כל מלאכתו בשמאל אבל איפכא לא דאפילו כותב בשמאל אם עושה שאר כל מלאכתו בימין מניח בשמאל כל אדם ודוק, עכ"ל ה"ח, [עיי"ה במג"א (סי' כ"ז סק"י) שהביא את דברי ה"ח וכתב עלה "אנו אין לנו אלא דברי הש"ע וכו', עכ"ל].

וכן בעולת תמיד שם (סק"ז) כתב ד"ש לתמוה על הרב שהכריע כיש אומרים דאזלינן בתר כתיבה. מיהא בהא דאם עושה כל מלאכתו בשמאל וכותב בימינו אתי שפיר דלא נקרא איטר כיון שכותב בימינו, אבל אם כותב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימין ליכא למאן דאמר דסבירא ליה שיהא השמאל עיקר בשביל שכותב בשמאל, וכן כתב ה"ח [ס"ב] ודו"ק עכ"ל.

והנה בט"ז שם (סק"ז) איתא ז"ל "שהיד שכותב. דכתיב וקשרתם וכתבתם ודרש' קשר' דומיא דכתיבה מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וא"כ אותה יד שאינה כותב בה היא מיקרי כהה לענין זה" עכ"ל הנה עירב הטעמים ומדבריו נראה דאחד מגלה על חבריו, ובלבושי שרד שם ע"ד הט"ז הנ"ל ביאר הענין ז"ל "מיקרי כהה. דגם דעה זו מודה דדרשינן יד כהה, רק דמועיל הגזירה שוה דקשירה להורות דכהה תלוי בכתיבה, והיינו שכתב המג"א בס"ק ג' דקיימא לן כמאן דדריש יד כהה ע"ש" עכ"ל, ולפי"ז טעמם של השו"ע והרמ"א שלא חילקו במה שחילק ה"ח והע"ת הוא משום דס"ל דגדר הילפותא ד"וקשרתם וכתבתם" אינו אלא גילוי מה הקובע לשם יד ימין דילפינן שהשם ימין הוא על מה שהיד מיומנת למלאכת הכתיבה ולא תליא בשאר מלאכות.

אלא דדברים אלו צ"ע בדבריו הגמ' לכאורה אין משמע כן שהקשו "ור' יוסי החירם, הנחה דבשמאל מנא ליה", ויישבו בב' אופנים "נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' נתן, רב אשי אמר מידכה", משמע שהם ב' טעמים חלוקים כל אחד לעצמו, וצ"ע.

¹⁰ צ"ע מה הצד שלא יחלוץ כלל דהיינו שאין לו ימין, דממ"נ אי שם ימין נקבע כפי ימין של כל אדם א"כ יחלוץ בימין כל אדם, ואי שם ימין תלוי ביד שיש לו בה כח א"כ יחלוץ בשמאל של כל אדם.

ואפשר דס"ל דעיקר שם ימין תלוי בזה שהיא היד החזקה, אלא דא"א ליתן שם ימין רק ליד ימין של כל אדם, ואי אפשר לדון את היד השמאלית שהיא היד העיקרית של האדם, ולא אהני זה שהוא איטר רק לדון שאין לו יד ימנית, מאחר שאין לו כח בה א"כ אין לו יד ימין כתיקונה, ולא אמרינן שנתחלפו לו הידים ונתחזקה היד השמאלית, אלא אנו דנים שהיד הימנית שלו אינה כתיקונה ואין לו יד ימין.

ועל עצם האי סברא שאנו דנים את החזק של היד שמאל שהוא קלוקל ביד ימין ולא חיזוק ביד שמאל, נראה מהמשך דברי הרמב"ן שדן לומר כסברא זו גם לדעת הי"מ דאין חסרון מצד השם ימין גם אם נחלשה היד ימין דאכתי שם ימין עליה מאחר דהיא ימין דעלמא, אלא דמ"מ חולי יש ליד ימין ומהאי טעמא הגם שכשירה לחליצה פסולה לעבודה.

אמנם יש מקום לדון סברא אחרת דגם אם אינו חולי ביד ימין עצם זה שהיד שבה הוא משתמש למלאכה היא היד השמאלית נמצא שאין היד הימנית היד המיומנת למלאכה, ואנן בעינן לשם יד ימין שתהא היא היד המיומנת

דעיקר תלוי בכתיבה, כדאמרינן מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וכשהוא מניח אותן בשמאל הוא קושרן ומהדקן ביד ימינו.

ז"ל "אבל אם הוא שולט גם בימינו בכתיבה, הוי כמו שולט בשני ידיו ומניח בשמאל, עכ"ל, ומבואר דלאו בכתיבה תליא מילתא אלא כל שיש איהו מעלה ליד ימין על שמאל הו"ל כשולט בשני ידיו, דהיינו שלא איבד לגמרי את מעלת הימין ועדיין שמו עלי, ולכך ניח בשמאל כל אדם.

ולפי"ז ימ"ל דר' נתן דדריש דביד שהוא כותב הוא קושר לאו למימרא דתלוי רק בכתיבה אלא לומר דגם תלוי בכתיבה, דהיינו דבכדי לשנות את ימין ידידה בעינן שגם הכתיבה תהיה ביד שמאל אבל בודאי דצריך שגם שאר מלאכות עושה בשמאל דאל"כ פשוט שעדיין שם ימין על היד המיומנת של כל אדם, ועוד צ"ע בזה, [ועיין בב"ח שם (סק"ב) מש"כ לבאר בזה].

אמנם מדברי הרא"ש בהלק"ט (הל' תפילין סי' י"ח) נראה דלא ס"ל הכי ז"ל "ואדם הכותב בשמאל ושאר רוב מעשיו עושה בימין או כותב בימין ושאר רוב מעשיו עושה בשמאל כתב בעל התרומה זה הכלל יניח תפילין ביד תשש כח. כרב אשי דדריש ידכה זו יד כהה ולא אזלינן בתר כתיבה", עכ"ל, הנה מדברי הרא"ש נראה שאין הכתיבה מעלה ומורידה כל עיקר ולעולם לא אזלינן אלא בתר רוב כח ולכך הכותב בימין ורוב מעשיו בשמאל קרינן ביה איטר, וכבר עמד בזה ה"ב"י (שם), [עיי"ש עוד בדברי הדרכי משה (אות ד)], ואני לדידי צ"ע לי על הטור דנקט שלא כדברי אביו הרא"ש דשפיר מועלת הכתיבה בימין להעמידו בימין כל אדם אפילו שרוב מעשיו בשמאלו ולא הזכיר שיטתו בזה, [והב"י כ"כ בניחותא וצ"ע].

והנה בפרישה שם (סק"ז) כתב ז"ל "אבל אם הוא כותב בימינו וכו'. דעיקר תלוי בכתיבה שנאמר וקשרתם וכתבתם וכשמניח בשמאל קושר ומהדק בימין ועיין בדרישה", עכ"ל, הנה בפשטות שיטה שלישית היא זו שמעדת את הכתיבה ובפשטות משום דס"ל דדרשינן לדרשה דר' נתן דהכל תלוי בכתיבה, ולכאורה אין כוונתו לפרש כן בדברי הטור אלא שיטת עצמו היא, וצ"ע עוד בזה, ובמרדכי האריך ודן גם בצד זה.

ובשו"ע (שם) איתא ז"ל "ואם כותב בימינו, ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, י"א שיניח תפילין ביד שתש כח, דבעינן יד כהה, וי"א שהיד שכותב בה היא חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה", עכ"ל, וצ"ע דבב"י לא מצינו רק לב' דיעות הא' דעת הספה"ת והרא"ש, והב' דעת ר' יחיאל והטור, אבל מה שמביא בשו"ע בשם הי"א השני צ"ע שלא בזה דנו הרא"ש ור' יחיאל, והוא צד שלישי בראשונים.

וכעיי"ז קשה גם על דעת הרמ"א שם שכתב דכצד זה [השני בשו"ע] "הכי נהוג", ותמוה בדרכי משה שם (אות ד') כתב על דברי הרא"ש המובאים בב"י שם ז"ל "ומסקנת המרדכי בהלכות תפילין דף (צ"ו ע"ד) כדעת ספר התרומה, ומכל מקום נראה לי לנהוג כדברי הטור וסמ"ק דבתראי אינון", עכ"ל, הנה בדרכי משה הכריע כדעת הטור, ובטור נראה שלא נחלק על שיטת הספה"ת והרא"ש רק לענין זה שאין הכל תלוי בכתיבה וכו", וצ"ע.

ומצאתי כעין דבריו בדברי ה"ב"ח שם (אות ב') ז"ל "ואטר יד וכו' ופירש ה"ר יחיאל וכו'. איכא למידק בלישניה דהוה ליה למימר אבל אם אינו עושה כל מלאכתו בשמאלו וכו' דומיא דרישא וצריך לומר דה"ר יחיאל סבירא ליה דאע"פ שאינו עושה כי אם רוב מלאכתו בשמאלו ובכלל הרוב גם הכתיבה אפילו הכי מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם אלא דכשכותב בימין אף על פי ששאר כל מלאכתו בשמאל דינו כשאר כל אדם והיינו טעמא דדרשינן וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין ונמצא דהנחה תהא בשמאל והיינו דקאמר ה"ר יחיאל ברישא דוקא כשעושה כל

טפי משאר אינשי, אלא משום שאין לו ימין הוא פסול, וכיון דאין לו ימין אף לחליצה פסול¹³, שהרי עבודה וחליצה ממצורע למדנו יד יד לקמיצה רגל רגל לחליצה.

ובמסכת חולין נמי בפרק גיד הנשה (צב:) בעי ר' ירמיה בתר ידידיה אזלינן או בתר מיניה אזלינן, ולא איפשיטא, אלא דאי מהתם חולץ בזו ואח"כ בזו ומסתלק מן הספק¹⁴, ואם אין לו ימין כמו שפירשנו אינו חולץ כלל, וכיון שאין גמר בדבר לא יחלוץ.

חידושי הרמב"ן חולין צב:

הא דבעי ר' ירמיה בתר ידידיה אזלינן או בתר מיניה אזלינן, איכא דקשיא ליה מהא דתנו רבנן (מנחות לז.) בתפילין אטר מניח בימינו שהוא שמאלו אלמא בתר ידידיה אזלינן, וניחא ליה שאני התם דאמר רחמנא ידכה יד כהה וגזרת הכתוב הוא.

וכע"ז נראה מדברי הר"י מלוניל (הו"ד לעיל) דהשם ימין ושמאל תלוי ביד כהה ז"ל "יד כהה זו היא יד של שמאל שאין בה כח לעשות מלאכה. אטר, מי שיד ימינו כהה שהיא רעועה ומקולקלת ואין לו כח בה, מניח תפילין בימינו, שימין של אטר הוא שמאל לו ורב כח בשמאלו", עכ"ל, [עיי"ש במש"כ ע"ד שם], אלא דלר"י מלוניל אפשר דגם בעלמא השם ימין תלוי ביד שבה הכח, וכאן דננו לחדש אליבא דהרמב"ן דרך בתפילין נקבע השם ימין ושמאל ביד שבה הכח.

אמנם בדעת רש"י דס"ל דאיטר אין לו ימין כלל גם לענין עבודה, בהכרח דהאי דינא האמור גבי תפילין שמניחם ביד כהה אינו דין בשם ימין ושמאל כלל, אלא דין בפנ"ע שמניח על היד הכהה הגם שאינה שמאל, והדרה קושיין לדוכתא מ"ט שולט בשני ידיו מניח בשמאל כל אדם.

[והיה מקום לומר בדעת רש"י, דלעולם גם לרש"י מקום הנחת תפילין הוא ביד שמאל, אלא דאין מה שמייחד את היד שמאל, אלא כל שאינה ימין ממילא היא יד שמאל, ומקור לסברא זו הוא מה דאיכא למ"ד בגמ' דסתם יד האמור בקרא יד שמאל הוא, והוא כמבואר דאין חפצא דיד שמאל אלא כל יד בסתם שאין לה מעלת יד ימין ממילא יד שמאל מיקרי, ולכך סתם יד הכוונה יד שמאל משום דליד ימין יש תוספת מעלה שצריך לפרשה דהכוונה ליד ימין, ולכך הגם דאיטר אין לו ימין דהיינו שאין היד שמאל שלו נעשית ימין דסוכ"ס בצד שמאל היא, מ"מ מניח בימינו כיון שאין צריך לשם "יד שמאל" רק שלא יהיה לו שם ימין וממילא כי שמאל הוא חשוב, אלא דא"כ קשה דלפי"ז יוכל איטר להניח גם ביד שמאל שלו, דאע"פ שכוחו בשמאל הא לרש"י אינו נעשה ע"כ לימין, ולמבואר כל שאינו ימין ממילא דינו כשמאל, וצ"ע עוד בזה].

¹² בדעת היש מפרשים נראה דלעולם היד שבצד ימין היא הנקראת ימין ומשום דיד זו מצד טבעה היא היד החזקה, ולכך באיטר אנו תולין שנחלתה אותה היד, ופסולה לכהונה הוא מחמת זה גופא שנחלתה היד וכמום הוא חשוב ולא משום דלית ליה ימין, ולפי"ז מה שאיטר מניח תפילין בשמאל כל אדם הגם שהוא ימין ידידיה הוא משום דאינו תלוי כלל בשם ימין אלא ביד כהה, עיין במש"כ בהערה לעיל מינה בסמוך וצ"ע.

¹³ עיין בשו"ת נוב"י תנינא אבה"ע (סי' קנ"ה) מש"כ לדון על דברי הרמב"ן ומ"מ חשש לשיטתו במקום דאפשר, עיי"ש.

¹⁴ ובישוב דעת רש"י י"ל דס"ל כדעת האחרים שבדברי הרמב"ן בחולין (הו"ד בסמוך). ע"ע בדברי הרשב"א שם (הו"ד בסמוך) דהרמב"ן כרש"י ס"ל מראיית הגמ' בבכורות, [עיי"ש עוד מש"כ בענין זה].

מצינו לענין תפילין שהן בשמאל שהאטר מניח בשמאלו שהיא ימין כל אדם, ושולט בשתי ידיו מניח בשמאלו שהיא שמאל כל אדם, אלא יש לומר התם ידכה כתיב יד כהה¹¹, ואטר יד כהה שלו זו היא ימינו של כל אדם.

וגבי כהן תנן בבכורות (מה.) השולט בשתי ידיו, רבי פוסל וחכמים מכשירין, ותנו רבנן אטר בין ביד בין ברגל פסול. ויש מפרשים דהתם לאו משום דבעינן עבודה בימין והאי לית ליה ימין, אלא משום דכחישותא אתחילא ליה בימין¹², ואע"ג דשולט בשתי ידיו כשר התם משום דבריותא אתחילא ליה בשמאל, אבל אטר כחישותא היא ודאי.

ורש"י ז"ל פירש שם משום דבעינן עבודה בימין, מדאמרינן בפרק ב' דזבחים (כד:) יד יד לקמיצה רגל רגל לחליצה אוזן אוזן לרציצה, וזה שהוא אטר אין לו ימין. ומסתייע האי פירושו מדתנן במתניתין דאלו מומין שולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין ולא תנן אטר פסול לדברי הכל, אלמא אינו פוסל משום מום דלאו כחישותא ולא בריותא אית להו

למלאכה, והא דלא אמרינן דא"כ היד השמאלית תיחשב ליד ימין הוא משום דלשם ימין לא סגי במה שהיד מיומנת למלאכה, דבעינן ב' תנאים לשם ימין, הא' צד ימין והב' שיהיה בה כח, ועוד צל"ע בזה.

¹¹ וכן כתב הרמב"ן בחולין (הו"ד להלן בסמוך), וכ"ה ברשב"א שם, וע"ע בדברי המאירי ביבמות ובדברי הר"ן בחולין (הו"ד להלן) ובמה שהעירו על דבריהם.

והנה בפשטות כוונת הרמב"ן שמקום הנחת התפילין אין תלויה ביד שמאל אלא ביד כהה הגם שאינה יד שמאל, ולכאורה כן הוא בהכרח גם לדעת רש"י דס"ל דאיטר אין לו יד ימין כלל ולכאורה ה"ה יד שמאל, וא"כ בהכרח דהדין יד כהה דין בפנ"ע ולא גדר ביד שמאל, וכן נראה שנקט המדרכי (רמז תתקס"ט) בדעת רש"י, עיי"ש.

אלא דלשון הגמ' במנחות (לז.) "איטר מניח בימינו שהוא שמאלו" משמע שמקום הנחתו תלויה בשם ימין ושמאל ולא בשם יד כהה גרידא, וצ"ע בזה, וי"ל.

עוד קשה מהא דשולט בשני ידיו מניח בשמאל כל אדם, ואי דינא דתפילין אינו תלוי בשם שמאל אלא רק ביד כהה, א"כ מהיכ"ת לומר שיניח דווקא ביד שהיא שמאל כל אדם, הא אין דין שמאל כלל רק דין כהה ובהוה אין הכרעה ועדיפות ליד ימין על יד שמאל, ובהכרח דלעולם הנחת תפילין תלויה ביד שמאל דווקא ומה שאיטר מניח ביד ימין אינו אלא משום שנתחלפו ידי, ולא כמשנ"ת בדעת רש"י והרמב"ן דלר"א אינו תלוי בשם שמאל אלא ביד כהה, וצ"ע. [ואולי הא דשולט בשני ידיו מניח בשמאל כל אדם הוא משום דכל כה"ג אנו תולין שהיד ימין היא היד החזקה שהרי מצד עצם טבעה היא המיומנת למלאכה יותר מיד שמאל, ואכתי צ"ע בזה].

ואולי ניתן לדון בדעת הרמב"ן דאין כוונתו לומר דהנחת תפילין אינה תלויה בשם ימין ושמאל, ד"ל דגם ענינה של "יד כהה" הוא דע"כ כן היא חשובה יד שמאל, דחזוק היד מעיקר מעלת ושם ימין, דהקובע דשם "ימין" אינו רק זה שהיד בצד ימין אלא גם זה שהיא מיומנת למלאכה וכוחו של האדם בה, [עיין היטב בדברי רש"י בשבת (פח: ד"ה "למיימינים", סג. ד"ה "למיימינים"), ודו"ק דב' ענינים יש ביד ימין], אלא דבעלמא גם כשהיד ימין חלשה ואינה מיומנת למלאכה עדיין אנו דנים אותה בתורת יד ימין, דסגי במה שהיא בצד ימין להחשב "יד ימין" [ולענין זה בודאי דאזלינן בתר עלמא], אלא דמכל מקום אינה ימין בשלימותה כתיקונה, דמאחר שהיא חלשה חסר בימין שלה שאינה מיומנת למלאכה וזה גופא הצד "שמאל" שלה, ונתחדש בתפילין דהקביעות לשם ימין ושמאל לענין תפילין תלוי במעלה זו של חזוק היד ולא בימין דעלמא, ועוד צריך עיון בזה, [ע"ע בדברי המאירי (הו"ד להלן) ובמשכ"ש ע"ד].

ליקוט

שמעתתא דאיטר

ראשונים

שו"ת הרשב"א חלק א סי' אלף קב

מעשה ברוטנבור"ק ששאלו לרבותי על איטר יד ימינו אם יש לו ליטול לולב בידו השמאלית משום דהיא חשובה לו כימין דעלמא.

והשיבו ודאי שמאל ידיה כימין דעלמא, כדאמרינן בשבת (קג.) הכותב בין בימינו בין בשמאלו, ופריך וליחשוב שמאל ידיה כימין דעלמא וכו', נראה דהוה טעמא משום דלא כתיב ביה ימין אלא סתמא, וכיון דנעשית מלאכה חשובה מה לי ימין מה לי שמאל, וכן נראה דהכא אינו אלא משום דנטילה חשובה בענין שניטל ולא כלאחר יד, אבל ודאי היכא דהקפידה תורה על ימין כגון גבי מצורע ועבודה בכהן התם דוקא בימין. ואפילו שולט בשתי ידיו פלוגתא דרבי וחכמים בבכורות פרק אלו מומין (מה.) אם כשר לעבודה אפילו בימין. והכא אינו אלא מצוה בעלמא דבדיעבד לעולם יוצא, כדאמרינן מדאגבהיה נפק ביה ומסיק בשהפכו, מכלל דבכל ענין נפיק אף בשמאל, והא דאמר גבי אתרוג כיון דאמר רבא לולב בימין וכו' עד זמנין דמחלפי ליה ובעי לאפוכי בשמאל ולמשקל לולב בימין וכו' ההיא למצוה.

ומתפילין נמי משמע הכי ממילתא דרבי נתן שיליה הקומץ רבה (לו.) דאמר מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ומהיכן משמע שכתובה בימין אלא מסתמא כתיבה חשובה בימין בעינן שלא כלאחר יד ולא הקפידה תורה בימין, משום הכי אטר (וד) [יד] ימינו קושר בימינו שהוא שמאל כל אדם¹⁵. לשון רבינו יואל הלוי.

בית הבחירה למאירי סוכה לו:

היה איטר יד ימינו, הסכימו הגאונים שנוטל הלולב בשמאלו שהוא ימין שלו, שהרי בתפילין שחייבן בשמאל אמרו באיטר שמניחן בימינו שהוא שמאל שלו¹⁶, ומ"מ אם היה שולט בשתי ידיו נוטלו בימין אחר שהוא ימין שלו וימין כל אדם.

בית הבחירה למאירי יבמות קב.

חלצה בשמאל חליצתה פסולה ומשום דילפינן רגל רגל ממצורע מה להלן של ימין אף כאן של ימין, ור' אליעזר

ואחרים אומרים שאני הכא דאיכא למיזל בתר מיניה מפני שעל מעשה נאסרה, מה יעקב ומינו שיש להם כף ועגול אף כל שהוא ומינו יש להם כף ועגול.

חידושי הרשב"א חולין צב:

וא"ת אמאי לא פשיטא ליה בתר ידיה מתפילין, דתניא במנחות (לו.) איטר מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם. ויש מתרצים דשאני התם דכתיב ידכה ודרשינן יד כהה וגזרת הכתוב הוא להניח כל אחד ביד כהה שלו.

ואחרים אמרו דהכא דאיכא למיזל בתר מיניה מפני שלא נאסר להם לישראל אלא ע"י מעשה, ומה יעקב ומינו שיש להם כף אף כל שהוא ומינו יש להם כף.

ומן הטעם הזה נחלקו הרבה רבותינו הצרפתים ז"ל לענין חליצה דגמרינן רגל רגל ממצורע מה להלן ימין אף כאן ימין כדאיתא ביבמות (ק"ד.), ואם יבם איטר הוא, י"א חולצת בימינו שהוא שמאל כל אדם דאזלינן בתר ידיה כתפילין, וי"א תפילין שאני דכתיב בהו ידכה ודרשינן יד כהה, אבל בעלמא ספק הוי כי הא דר' ירמיה והילכך חולצת בשתייהן, וי"א שאעפ"כ יש לחוש דשמא אינו חולץ כלל, מדתניא במסכת בכורות (מה:) בענין מומי כהן איטר בין ביד בין ברגל פסול, ופרש"י ז"ל משום דבעינן ימין וזה אין לו ימין והתם טעמא משום דגמר ממצורע, וה"נ לענין חליצה רגל רגל ממצורע גמרינן כדאמרינן בזבחים (כד:) יד יד לקמיצה רגל רגל לחליצה וזה אין לו ימין.

וי"א דכהן אטר שהוא פסול לאו משום דבעינן עבודה בימין והאי לית ליה ימין, אלא משום מום, וכדתנן התם בבכורות השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין, מר סבר בריותא הוא וכשר ומר סבר חלישותא הוא, אבל אטר דכ"ע הוא ופסול משום מום.

וכתב הרמב"ן ז"ל וזו אינה תורה דא"כ במתני' דבכורות דפליגי בה רבי ורבנן בשולט בשתי ידיו ליתני אטר פסול לדברי הכל, אלא ש"מ דלאו משום מום נפסל דהא לית ליה כחישותא ובריותא טפי משאר אינשי, אלא ודאי משמע דמפני שאין לו ימין הוא, הילכך גבי חליצה נמי לא חליץ, וצ"ע.

זה דיש מקומות שלא הצריכה תורה ימין אלא תלתא ביד המיומנת למלאכה, ונפ"מ גם לענין כתיבה דתפילין דאיטר יכול לכתוב תפילין ביד שמאל כיון שהיא מיומנת למלאכה ואינה כתיבה כלאחר יד, עיין בזה בשו"ע (שם), עיי"ש עוד בספק הפמ"ג (בא"א סק"ד) ולסברת הרשב"א לכאורה הכל תלוי ביד המיומנת לכתובה, ודו"ק וצ"ע בזה].

¹⁶ עיין בדברי הרמב"ן והרשב"א לעיל בסמוך שהביאו דעת רש"י דאיטר אין לו ימין, והמאירי ס"ל כדעת החולקים על רש"י דאיטר יש לו ימין, וימינו הוא שמאל דעלמא, והוכיח כן מתפילין, אמנם עיין בראשונים הנ"ל דדחו ראיה זו.

¹⁵ במגן גיבורים (סי' כ"ז באלף למגן סק"ט) הוציא חידוש גדול מתוך דברי הרשב"א אלו ז"ל "עיין בשו"ת חוט השני סי' כ"ח דכ' דבאטר אם הניח בשמאל של כל אדם לא יצא כמו באינו אטר דמניח בימין והאריך בזה ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' אלף כ' בשם רבינו יואל הלוי והרב בעל חוט השני לא ראהו" עכ"ל.

ואני בעניתי לא מצאתי רק שכתובה אינה מעכבת, אבל לענין הנחה דרשה גמורה היא ומנלן לומר שאינו מעכב, [ואפשר עוד דגבי תפילין גם כתיבה בימין לעיכובא הוא, אלא שאינו דין ימין אלא דין שלא תהא הכתיבה כלאחר יד, ועיין בזה בשו"ע או"ח (סל"ב ס"ה) ובנו"כ, ואכמ"ל], וכל מה שדימה הרשב"א שבת ולולב לתפילין אינו לענין זה דאינו מעכב, רק לענין

שמאל של כל אדם וניזל בתר ידיה כדאמר גבי תפילין, דשאני תפילין דכתיב ידכה יד כהה, אבל עדיין נחלקו בו בתוספות דאיכא מאן דאמר שיחלוץ בשתייהן ועולה לו חליצה ממה נפשך.

ואיכא מאן דאמר דדילמא אטר אין לו רגל ימין כלל, והביאו ראייה מדברי רש"י ז"ל במסכת בכורות (מה:): דאמרין לענין מומי כהן אטר בין ביד בין ברגל פסול, ופרש"י ז"ל דפסול לפי שאין לו ימין, ויש אומרים דכהן אטר שהוא פסול לאו משום דבעינן עבודה בימין והאי לית ליה ימין אלא משום מום, וכדתנן התם בבכורות (מה:). השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירין ואמרין עלה דרבנן סברי בריותא הוא ורבי (מאיר) סובר חלישותא הוא.

וקשיא ליה לרבינו הרמב"ן ז"ל על דחיה זו דאם כן בהא מתניתין דבכורות ליתנינהו לאטר גבי מומין ולימא אטר פסול לדברי הכל, אלא ודאי אינו נפסל אלא מפני שאין לו ימין כדברי רש"י ז"ל, ומעתה לא יחלוץ כלל, ומיהו יבומי מייבמה ולא אמרינן בהא כל שאינה עולה לחליצה אינה עולה לייבום, מידי דהוה אאלם ונקטעה רגלו שאע"פ שאין חולצין מייבמן.

חידושי הר"ן (מיוחס לו) שבת קג.

אמר אביי בשולט בשתי ידיו. פירוש ואף על גב דשמאל ידיה הוי (ב)[כ]ימינו וחייב לגבי כתיבה, מיהו גבי הנחת תפילין חייב להניח בשמאל כשאר כל אדם ואף על גב דאין ידו כהה, והכי איתא התם במנחות (לו:), ואף על גב דלגבי כתיבת תפילין צריך לכתוב בימין כדאיתא התם. אבל איטר מניח בימינו לפי שימינו שמאלו של כל אדם כדאיתא התם וכדמוכח הכא כנ"ל, ומיהו דוקא לענין תפילין אבל בלולב ליכא לאיפלוגי כלל, ואיכא למידק דהכא פטרינן במי שאינו שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל, ואילו המוציא בין בימינו בין בשמאלו חייב, וי"ל דהוצאה מלתא שכחא היא לשמאל כמו לימין אבל כתיבה שהיא מלאכה דקה לאו אורח ארעא למיכתב בשמאל.

הצריכה תורה בתפילין דהימין נקבע כפי מה שהיא מיומנת למלאכה והוא גזה"כ בדין ימין ולא דין אחר, ודו"ק.

והנה נמצא שתפילין חלוקין מכל התורה כולה דתליא ביד המיומנת למלאכה ולא בצד ימין, אע"פ שאינו בא לעשות עמה עבודה ומלאכה ודמיא לחליצה, ואולי אפשר ליתן בזה טעם על דרך הדרוש, והוא דהנה מבואר (עיין מט"מ עמוד העבודה ציצית ותפילין סי' טז, א"ר סי' כ"ה סק"ח) דתפילין באים כנגד ה' החושים שבאדם לשעבדם לבורא ית"ש, ותפילין של ראש כנגד הד' חושים שבראש ולכך יש בהם ד' בתים ותפילין של יד באים כנגד חוש המישוש ולכך הם בית אחד, וכיון שכן אתי שפיר הא דתלו את מקום הנחתן של תפילין של יד בשם ימין המיומנת למלאכה ואע"פ שאין עצם מצות תפילין מצוה של עבודה ומלאכה, מכל מקום השם ימין ושמאל שלה נקבע כפי החזק והיכולת של היד לשמש, ומאחר שכנגד חוש היד הם באים דינם הוא שיהיו תלויין במלאכת היד ולא בצד ימין גרידא].

מכשיר דלא יליף, והלכה כרבנן כמו שאמרוהו בפרק כל הגט על הדרך שכתבנו.

אלא שבתוספות נסתפקו הרבה במי שהוא אטר מרגלו הימני אם חולץ בשמאלו שהוא ימין כל אדם, או בימינו שהוא שמאל כל אדם, או בשתייהן, או שאינו חולץ כלל שאין לו ימין, שהרי לענין תפילין מצינו מנחות (לו:). שימינו נדון כשמאל ומניח בה תפילין, ולענין עבודה אמרו בכורות (מה:): אטר בין ביד בין ברגל פסול ומשום דבעינן עבודה בימין.

ורבותי מראים עצמם בה שהדבר פשוט אצלם שבימינו חולץ, שבתפילין לא נאמרה אלא משום יד כהה שלו, אבל ברגל אין בו דין אטר, שהרי לענין רציעה למדנו און און לימין ואין מחלקין בו בין אטר לשאינו אטר, ואע"פ שלענין עבודה אמרו אטר בין ביד בין ברגל התם הוא שהוא צריך בה ברגליו¹⁷.

והאשה מיהא אין בה הפרש אם שתחלוץ ביד ימין אם שתחלוץ ביד שמאל, שהרי בגדמת אמרו מי כתיב וחליצה ביד וחליצה סתם כתיב אפילו בשיניה וכל שכן ביד שמאלית, ואע"פ שאיפשר לומר דוקא גדמת שאין לה יד, מכל מקום מאחר שהוא תולה את הטעם מדלא כתיב יד שמע מינה אף בלא יד ואף במי שאינה גדמת בדיעבד, וכל שכן ביד שמאל, ומכל מקום בתלמוד המערב אמרו מתירתו בימין ותופסתו בשמאל ושומטת עקב וגוררתו בימין כדי שתהא חליצה והתרה בימין, ושמא למצוה מן המוכח נאמרה, וכן אנו נוהגים.

חידושי הריטב"א חולין עב:

בתר ידיה אזלינן או בתר מיניה אזלינן וסלקא בתיקו, ק"ל לרבנן ז"ל דהא גבי תפילין אמרינן דבתר ידיה אזלינן דאמרין (מנחות לו:). איטר מניח בשמאלו שהיא ימין כל אדם, ותירצו דשאני התם דכתיב ידכה ודרשינן יד כהה שלו ולא תליא מילתא בימין או בשמאל, ועל זה הדרך אמרו גבי חליצה דבעי רגל ימין מן התורה דילפינן רגל רגל ממצורע (יבמות קד:). שאם הוא אטר אין לומר שיחלוץ בימינו שהוא

¹⁷ הנה המאירי חדית לן חידוש גדול בדין "ימין", דיש ב' עניני ימין, הא' צד ימין, והב' היד המיומנת למלאכה, ובכל מקום שהצריכה תורה "ימין" צריך לדון בו אי ה"ימין" שהצריכה בו תורה הוא צד ימין, או ענינו היד המיומנת למלאכה, וקבע בזה המאירי כללא, שזה תלוי שאם מה שבא לקיים בימין הוא ענין של שימוש ביד או ברגל, וכמו גבי עבודה שבא לשמש ולעשות עבודה ע"י ידיו ורגליו, דבזה אנו דנים דלא סגי בצד ימין אלא צריך שיהא הימין מיומן למלאכה, דכלפי שימוש זה עיקר חשיבותו של ימין במה שהוא המיומן למלאכה, משא"כ היכא שאין בא לשמש בימין אלא גזה"כ בעלמא דבעינן ימין, וכמו גבי חליצה דגזה"כ בעלמא לחלוץ ברגל ימין, בזה אין צריך לימין המיומנת למלאכה אלא סגי בצד ימין גרידא, ומהאי טעמא נתקשה המאירי דא"כ מדוע בתפילין בעינן שתהא היד מיומנת למלאכה, ועל זה יישב דבתפילין גזה"כ הוא דבעינן יד כהה, ועומק הגזה"כ לפי"ז אינו גזה"כ בעלמא דבעינן "יד כהה" אלא דנאמר בהאי גזה"כ דאפילו שאינו בא לפעול עם היד, ורק בא להניח תפילין עליה, מ"מ

ליקוט

שמעתתא דאיטר

ראשונים

ר"ן על הרי"ף חולין [ל. מדפי הרי"ף]

ומקטשו הכא ומאי תיבעי ליה פשיטא דבתר ידיה אזלינן, דהא תניא בסוף פרק הקומץ רבה (לז). דאיטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו אלמא בתר ידיה אזלינן, י"ל דשאני התם דלא כתב רחמנא שמאל אלא ידכה ודרשינן מיניה יד כהה ומשמע יד כהה שלך, אלמא הכי קאמר רחמנא כל חד וחד שיניח תפילין ביד שהיא כהה שלו, אבל לעולם בעלמא ספיקא הוי, וכיון שכן לענין חליצה דבעינן ימין איכא לספוקי ביבם איטר אי חולץ בשמאלו שהיא ימינו וניזיל בתר ידיה, או בימינו שהיא שמאלו וניזיל בתר מיניה, ולפי זה חולץ בשתייהם וסגי בהכי.

אלא דאיכא ספיקא אחריתי במילתא מדתנא בבכורות בסוף פרק מומין אלו (מה:): תנו רבנן איטר בין ביד בין ברגל פסול, ופירש"י ז"ל משום דבעינן ימין כדגמרינן יד יד לקמיצה ממצורע וזה אין לו ימין, וכי תימא א"כ תינח איטר ביד אבל איטר ברגל למה הוא פסול, כבר פירש"י ז"ל שם מדכתיב לעמוד לשרת בעינן שיעמוד כדרך שאר עמידות שעיקרן בימין, וכיון דאיטר אין לו ימין יבם איטר אין לו תקנה, וכן דעת הר"ם במז"ל.

אבל אחרים אומרים דאיטר משום מום הוא נפסל, כדאמרינן בשולט בשתי ידיו דפליגי תנאי התם דמר סבר בריאותא הוא וכשר, ומ"ס חלישותא הוא ופסול, אבל איטר לכ"ע חלישותא הוא ופסול משום מום ולא מפני שאין לו ימין, ולפי זה חולץ בשניהם משום ספיקא דהכא אי אזלינן בתר ידיה או בתר מיניה.

מרדכי יבמות רמז נז

ואם היתה איטרת יד ימינה הוי שמאל דידה כימין דעלמא¹⁸, כדאמרינן במנחות גבי תפילין ולולב, ויש מרבותינו שהחמירו אם הוא אטר ברגל ימין שיחלוץ בשניהם מנעל ימין בימין מנעל שמאל בשמאל¹⁹, ואם הוא שולט בשתי רגליו או אם היא שולטת בשתי ידיה יעשו בימין.

ספר כלבו סי' כא

ובשהוא מניח מברך להניח תפילין, ומניח של יד שמאל דכתיב (שמות פי"ג פט"ז) על ידכה יד כהה, והאיטר יד ימינו

מניחן בימין לפי שהיא שמאלו, וכתב הר"י צחק והשולט בשתי ידיו מניח בשמאל כדרך כל אדם, אבל השולט בשמאל לגמרי מניחן בימין, והריא"ף ז"ל כתב שאם הוא שולט בשתי ידיו מניחן בשמאל כדרך כל אדם, וכן אמר רבינו יחיאל מפרי"ש, וכשהוא מניחן בשמאל קושרן ומהדקן בימין.

ספר כלבו סי' עב

והאיטר יד ימינו נוטל הלולב בשמאלו שהוא לו ימין ואתרוג בימין שהוא לו שמאל, כדאמרינן גבי תפילין שהאיטר מניחן בימין שהוא שמאל שלו, ובמקום אחר מצאתי האיטר נוטל בשמאלו כדקיימא לן במנחות דגבי ימין דעלמא, והכא נמי נוטל בשמאלו שהוא ימין לכולי עלמא, ושולט בשתי ידיו נוטל בימין כשאר כל אדם לא בשמאל.

האגודה מנחות פרק ג

איטר מניח תפילין בימינו, שולט בשתי ידים מניח בשמאל כל אדם. איטר שכותב מימינו ועושה מעשיו בשמאל מסתפק ר"י היכן יניח תפילין, דילמא תלוי הכל בכתיבה כדדריש וקשרתם וכתבתם.

ספר מוהרי"ל (מנהגים) הל' לולב

[ד] **נושאים אתרוג** ביד שמאל והלולב בימין, ואמר מהר"י סג"ל איטר יד ימינו יטול הלולב ביד שמאלו דהיא נחשבת ימינו, וכ"כ באגודה, וכן יש בא"ח.

ואמר מהר"י סג"ל האי סימנא נקוט בידך שיהא דומה לך כאילו תפילין ולולב בורחין זה בפני זה ולא לחברם יחד, והאיטר מניח את התפילין בימין של כל אדם דהיא שמאלו והלולב בשמאלו דהיא ימינו.

שו"ת מהר"ם מיינץ סי' סא (ב)

ואם הוא איטר יד, הוי שמאל דידה כימין דעלמא, כדאמרינן במנחות, גבי תפילין, כמו שפי' בהלכות לולב. ויש מרבותינו שהחמירו לגבי יבם, שאם היא איטר (יד) הרגל ימין, שיחלוץ בשתייהן במנעול ימין בימין, ובמנעול של שמאל בשמאל. ואם הוא שולט בשתי רגליו, או היא בשתי רגליה (נ"ל ידיה) יעשו בימין.

¹⁸ ולכאורה ה"ה אם היא איטרת בעינן שתחלוץ פעמיים א' בימין ותשוב ותחלוץ בשנית בשמאל, אלא דצ"ע שסתם המרדכי דין זה ולא פירש כמו שטרח לפרש בסו"ד שאם היא שולטת בב' ידיה תחלוץ בימין, וצ"ע בזה.

¹⁸ מדברי המרדכי נראה דבעינן שתחלוץ ביד ימין, אמנם המאירי (הו"ד לעיל בסמוך) נחלק דאין דין יד כלל לגבי האשה החולצת וכ"ש שאין דין ימין.

הלכות קטנות למרדכי (מנחות) הלכות תפילין [רמז תתקסט]

ת"ר ידך זו שמאל שנאמר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין הנחה בשמאל. רב אשי אמר ידכה יד כהה, א"ל ר' אבא אימא יד שבכת, מי כתיב בחי"ת. כתנאי ידכה יד כהה זו שמאל, אחרים אומרים ידכה לרבות הגידם, תניא אין לו זרוע פטור מן התפילין, אחרים אומרים ידכה לרבות הגידם.

נראה לר"י דתרי שמעין מיד כהה ואתי לאוסופי גידם איקרי יד כהה, ות"ק ס"ל יד בעינן לאפוקי גידם דאין לו יד כלל.

ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא (*שמאל כל אדם) [*שמאלו], והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל לכל אדם,

²⁰ לכאורה יש להעיר על דברי הגמ' וכי ר' אשי דרשה דנפשיה קאמר נגד כל התנאים, שהרי מדברי ר' יוסי החירם אין ראייה שלא לדרוש כר' נתן, ועיין במרדכי בהמשך דבריו שכתב דר"א בדעת ר"י החירם קא דריש, ושמא מהא שלא פירש כר' נתן נראה דדרשה אחרת היה לו, אלא דאכתי קשה קצת דגם דרשה דר"א היה לו לפרש ומה אהני ר"א בזה שהביא דרשה אחרת, ואולי מכאן ראייה דדרשה דר"א אינה בקביעות שם שמאל, אלא דין בפנ"ע דמקום הנחת התפילין הוא על היד הכהה גם באופן שהיא ימין דאין תלוי בשם שמאל ונפק"מ לאיטר, ולכך לא שנה ר"י החירם דרשה שלו שהיא אינה שייכת לשם שמאל, ודו"ק, וצ"ע.

²¹ צ"ל "הוי ימינו ימין כל אדם מהו" וכו', [הגהות מהר"י ומהרצ"ה].

²² הנה מלשוננו של הר"ר אלחנן "מי ניזיל בתר כתיבה וכן משמע קצת הכא דביד שיכתוב יקשור, או ניזיל בתר עיקר כחו דלא כהה הוי" נראה שספיקו אי פסקינן כר' נתן דיליף לדינא דשמאל מדרשה דביד דהוא כותב הוא קושר וא"כ הכל תלוי בכתיבה, או כר"א אליבא דר"י החירם דדריש לה מקרא ד"ידכה" והכל תלוי ביד כהה ובכה"ג דכותב בשמאל וכוחו בימין ניזיל בתר כוחו.

ולפי"ז מפשטותו של אביו הר"ף נראה דפסק כר"א דדרשינן מקרא שמניח על היד הכהה, דלר"נ אין ענין של שולט בשני ידיו כלל דלעולם אזלינן בתר הכתיבה, והוסיף הר"פ לחדש עוד שגם לצד דדרשינן מקרא ד"ידכה" דהכל תלוי ביד כהה מ"מ יש חשיבות גם לכתיבה, שאין שם "יד כהה" תלוי רק ביד שבו הכח, ויד שאינה כותבת יש בה צד של "יד כהה", ולכך כשביד אחד כותב ובשניה כוחו הו"ל כשולט בשני ידיו דשקולין הם]. אלא שהדבר צ"ע טובא דא"כ מה לו להאריך בספק, והיה לו לקצר בספיקו ולומר "ויש להסתפק כמאן הילכתא" ותו לא.

ויותר נראה לומר דס"ל לר' אלחנן דאין מחלוקתן של ר"נ ור"י החירם רק במשמעות דורשין, אבל הנלמד מהדרשה שווה לפי דעת כולן דמניח ב"שמאלו", ודרשה ד"יד שהוא כותב הוא קושר" דדרשינן שמניח ביד שכנגד ודרשה ד"יד כהה" הכל מכוון לענין אחד והוא ל"יד שמאל", ולכך

ההוא בשולט בב' ידיו. ת"ר ידך זו שמאל, אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין, ת"ל ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה וגו', ואומר למה תשיב ידך וימינך מקרב וגו', ר' יוסי החירם אומר מצינו יד ימין שנקרא יד, שנאמר וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו, ואידך יד סתמא לא איקרי. ר' נתן אומר אין צריך הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל. ור' יוסי החירם בשמאל מנא ליה, נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' נתן, רב אשי אמר מידכה יד כהה²⁰.

שאל הר"ר אלחנן את הר"ף אביו מי שאיטר לענין כתיבה לבד ולשאר מלאכות בין ביד בין ברגל הוה ימינו [ימינו]²¹ מהו לתפילין, מי ניזיל בתר כתיבה וכן משמע קצת הכא דביד שיכתוב יקשור, או ניזיל בתר עיקר כחו דלא כהה הוי²², והשיב דה"ל כשולט בשתי ידיו ומניח בשמאל כל אדם.

ומיהו רש"י ז"ל גבי כתיבת מזוזה פירש דארום העולם קאי ואינו תלוי בימין ושמאל ידיה, ומתוך פירושו נראה לר"י דפליג [פירוש ר' נתן]²³ דאפילו איטר מניח בשמאל²⁴, ואף ת"ק סבר הכי דידך זה שמאל.

נסתפק היכא שגדר אחד של יד שמאל והגדר השני של יד שמאל סותרין זה את זה, בתר מה נילך מה הקובע העיקרי לשם יד שמאל.

והשיב לו אביו דשקולין הם ושניהם משווים תורת יד ימין ושמאל, וכל שהם סותרין זה את זה שקולין הם וכשולט בשני ידיו הוא חשוב דאזלינן בתר שמאל דעלמא, ודו"ק.

[ע"ע בהמשך דברי המרדכי שנסתפק אי הלכה כר"נ או כר"א, משמע שאין זה ספיקו של ר' אלחנן, וכל זה מכריח כנ"ל שאין ספיקו של ר' אלחנן הלכה כמאן, וביותר אתי שפיר למבואר להלן בסמוך דלר' אלחנן ואביו אין מחלוקת להלכה בין ר"נ לר"א, וכל ספיקו של המרדכי אינו רק אליבא דרש"י דלדידיה יש נפ"מ להלכה בין ר"נ לר"א, ואתי שפיר דרק אחר שהביא המרדכי את דברי רש"י נסתפק הלכה כמאן, וכן מפורש בהמשך דברי המרדכי שכתב "ואם לאו פ"ה הייתי מפרש דר' נתן גופיה אית ליה איטר מניח בימינו כיון שהוא כותב בשמאל, ואיכא למימר דלא פליגי אלא (*משמעות) [*במשמעות] דורשין א"כ איטר ימין מיקרין ליה שמאל", אלא דקצ"ע שנראה דהמרדכי דן כן מצד עצמו ולא קדמו ר' אלחנן בזה, וצ"ע].

²³ ההגהה היא מהנרפס בתוך דברי המרדכי.

²⁴ דברי רש"י צ"ע טובא דכתב שגם איטר מניח בשמאל כל אדם וזה כנגד המפורש בברייתא דאיטר מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם, והפשוט בזה דס"ל לרש"י דר' נתן חלוק על ברייתא זו ואפילו אם כותב ביד שמאל עדיין מניח את התפילין באותו היד, דלר"נ הדרשה דביד שהוא כותב הוא קושר אינו אלא גילוי בעלמא שמניח ביד שמאל, ולא דמקום התפילין תלוי באיזה יד הוא כותב בפועל, ולכך אין צריך לדון על כל אחד ואחד בפנ"ע אם הוא כותב ביד שכנגד היד שמאל או לא, אלא אזלינן בתר עלמא, והביאור בזה דלר"נ לא נאמרה דרשה על היד שמאל גופה רק על היד שכנגדה, ואם כן דרשה זו דהיד שהוא כותב בה הוא קושר לסימן בעלמא היא שניתנה, ואינה מלמדת אותנו רק דבעינן יד שמאל והוא כת"ק שדרש דבעינן יד שמאל ותו לא, וס"ל לרש"י דשם "יד שמאל" אינו תלוי רק בשמאל דעלמא, ולכך

ליקוט

שמעתתא דאיטר

ראשונים

ויש לספק אי הלכה כוותיה אי לא, ורב אשי בסמוך לעיל אימא טעמא דר' יוסי מפרש ולא סבירא ליה, אמנם הני סתמי דברייתות דבסמוך סבירי להו הכי [פי' כר' יוסי]²⁵, אמנם מר' יצחק דמפיק בסמוך מושמתם שתהא שימה כנגד הלב משמע דאף איטר בעי לאנוחי בשמאל שהרי הלב הוא בשמאל, וכוותיה קיימא לן, ויש לדחות דה"פ באיזה זרוע שיניח צריך שיהא מכווין כנגד הלב, ותדע מדלא הוכיחו תנאי דלעיל

אפילו איטר ואפילו אם כותב ביד שמאל עדיין מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם.

והברייתא ס"ל כדעת ר"י החירס דאית ליה דרשה דר"א דבעינן "יד כהה" ולדידיה אינו תלוי בשמאל אלא ב"יד כהה" ולכן איטר משתנה דינו דמניח בימין שהיא ה"יד כהה" ולא בשמאלו.

והנה בדברי רש"י בבכורות (מה:) מבואר דס"ל לרש"י דאיטר אין לו יד ימין כלל ולכן הוא פסול לעבודה, ומבואר דשם "ימין" אינו תלוי בימין דעלמא, וקשה דברש"י כאן מבואר דהקביעות של יד שמאל גם באיטר תלוי בשמאל דעלמא ומ"ש דלענין עבודה לא אמרינן הכי דאיטר יש לו ימין והיא הימין דעלמא.

ואשר נראה לחדש בזה דחלוק דין "ימין" מדין "שמאל" דאפילו אי אזילנן לגבי שמאל ביד עלמא לגבי ימין לא אזילנן ביד עלמא, והוא משום דשם שמאל אינו תלוי רק בדבר אחד והוא שהיד היא בצד שמאל, וצד שמאל נקבע כפי הצד שמאל דעלמא ומהאי טעמא גם איטר יש לו יד שמאל, משא"כ לשם "ימין" לא סגי במה שהיד בצד ימין, אלא בעינן שיהיה ליד את המעלה של ימין, דהיינו שתהא "מיומנת למלאכה", ולכן לא מהני מה דהוי ימין דעלמא דכל שאין היד מיומנת למלאכה אינה יד ימין, ואמנם באיטר גם היד השמאלית אינה נחשבת ליד ימין דבודאי עיקר הקובע את השם "ימין" ו"שמאל" הוא מה שהיד נמצאת בצד ימין ושמאל, ורק דלימין בעינן עוד תוספת מעלה שתהיה היד המיומנת למלאכה, אבל מה שהיד מיומנת למלאכה ואינה בצד ימין אינו כלום ולא מהני שתיחשב "ימין", ומהאי טעמא נמי אין איטר יכול להניח ביד ימין ידיה אע"פ דאין לה חשיבות דימין דהרי אינה מיומנת למלאכה דסוכ"ס בעינן ליד שנמצאת בצד שמאל דרק היא נחשבת היד השמאלית.

אלא דאכתי דעת רש"י צ"ע בזה, דברש"י בסוגיין בד"ה "מה (מזוזה) כתיבה בימין", כתב בדין כתיבת מזוזה ז"ל "כשכותבין המזוזה בימין דרוב בני אדם כותבין בימין", וכו' עכ"ל, הנה משמעות דברי רש"י דלא רק מי שדרכו לכתוב בימין כותב את המזוזה בימין אלא אפילו מי שאין דרכו לכתוב בימין, וכגון איטר גם הוא כותב את המזוזה בימין משום שהיא היד שדרך רוב בני אדם לכתוב בה, [דאל"ה לא הו"ל לרש"י למינקט טעמא משום שדרך רוב בני אדם לכתוב ביד זה, אלא הו"ל למימר משום שדרכו של הכותב לכתוב ביד זה], וקשה הרי בעינן שתהא כתיבת המזוזה ביד ימין, והרי לשיטת רש"י איטר אין לו ימין כלל וכמש"נ, והיאך הוא כשר לכתוב את המזוזה הא בעינן שתהא הכתיבה ביד ימין וליכא.

ובהכרח צ"ל דשאני ימין האמור גבי עבודה מהדין ימין האמור לענין כתיבת מזוזה, דהדין ימין האמור לענין כתיבת מזוזה אינו דין "ימין" שלא מצינו בשום מקום שהצריכה תורה שיכתוב ביד ימין, וכל הדין ימין הוא משום דבעינן שיכתוב כדרך העולם, וכדחזינן שדימה המרדכי דין ימין האמור גבי כתיבת מזוזה לדין ימין האמור במלאכת שבת, והתם בודאי שאין דין ימין בדווקא, דמה שאינו עובר על איסור מלאכה רק כשהוא כותב בימין הוא משום דבעינן שיעשה את המלאכה כדרכה, ומהאי טעמא לא אזילנן ביד ימין ידיה אלא ביד ימין דעלמא, משום שהדרך כתיבה נקבע כפי איך שדרך העולם לעשותו ולא כפי איך שכל יחיד ויחיד עושהו, וכיון שדרך העולם לכתוב ביד שבצד ימין ממילא צריך שגם כתיבת המזוזה

שמאל מושמתם שימה כנגד הלב, וכן רב אשי דמפיק מיד כהה.

ואם לאו פ"ה הייתי מפרש דר' נתן גופיה אית ליה איטר מניח בימינו כיון שהוא כותב בשמאל, ואיכא למימר דלא פליגי אלא (*משמעות) [*במשמעות] דורשין א"כ איטר ימין מיקרין ליה שמאלו²⁶, וכן משמע פרק הבונה (שבת קג.) [דפריך] ואמאי ליהוי שמאל ידיה כימין דעלמא ואשמאל

תהיה בימין של דרך העולם ולא בימין ידיה, וס"ל לרש"י דכיון שאינו אלא דין לכתוב כדרך כתיבה בעלמא סגי במה שהוא כותב ביד ימין של כל העולם, ואי"צ שגם יהיה דרכו שלו לכתוב כן, שאי"צ אלא שיכתוב כדרך כתיבת העולם, משא"כ גבי עבודה ושאר מקומות דבעינן "ימין" דווקא בעינן ליד המיומנת למלאכה דווקא דאל"ה לא מיקריא "ימין".

והנה עוד צ"ע על שיטת רש"י בסוגיין בדגמ' בחולין (צב:) נסתפקו אי גיד הנשה אזילנן ביד ידיה או ביד מיניה, ונתקשו הראשונים (הו"ד לעיל) מ"ש מתפילין דאמרינן דתפילין איטר מניח בשמאל ידיה, ויישבו שאינו מדין שמאל אלא משום דבעינן יד כהה עיי"ש, ולרש"י לכאורה אכתי קשה להיפך דלחולקים על ר"א וס"ל דבאיטר אזילנן בתפילין ביד עלמא מ"ש דלענין גיד הנשה נסתפקו בזה ולא אמרינן דאזילנן ביד עלמא.

ובהכרח צ"ל כנ"ל דחלוק הדין ימין ושמאל האמור בסוגיין, דאע"פ דלדין ימין בעלמא יש מקום לדון דלא סגי בימין דעלמא, וכן לענין כף הירך לא סגי בזה דבעלמא גיד הירך דבהמה עגולה היא, דהתם בעינן חשיבות דיד ימין וכמו כן בעינן חפצא דכף הירך, ומה מהני זה שבעלמא אותה היד היא ה"ימין" דהיינו המיומנת למלאכה סוכ"ס ידו של זה אין בה חשיבות זו של ימין, וכן ירך של בהמה זו אינה כף שהרי אינה עגולה, ומה מועיל מה שבעלמא היא כף סוכ"ס בבהמה זו אינה עשויה ככף, משא"כ הדין ימין דבעינן בסוגיין אינו דין חשיבות ביד אלא דין דרך במעשה כתיבה, וכיון דסוכ"ס האי יד ימין היא ודרך העולם לכתוב ביד זו סגי בהכי, ולענין שמאל נמי נתבאר דחלוק דין שמאל שאין מעלה ליד שמאל ולכן סגי כל דיד שמאל בעלמא הוא, וכמש"נ בס"ד ודו"ק.

²⁵ ההגהה היא מהנרפס בתוך דברי המרדכי.

²⁶ הנה המרדכי מתרתי אתי עלה דבתחילה דין "דר' נתן גופיה אית ליה איטר מניח בימינו כיון שהוא כותב בשמאל", דהיינו דהמרדכי בזה בא לחלוק על רש"י רק בדעת ר' נתן, ועל חידוש זה של רש"י דהכתיבה גם באיטר תלויה ביד דעלמא, ועל זה נחלק המרדכי שאינו כן דהאי דינא דהיד שכותב הוא היד שקושר בה אינו תלוי בכתיבה דעלמא אלא בכתיבה ידיה, ולפי צד זה במרדכי י"ל דלא פליג המרדכי על רש"י בעיקר השם ימין שהוא תלוי בימין כל אדם וגם באיטר אין יד שמאלו נחשב ימין [וכמש"נ לעיל באריכות בדעת רש"י], והא דר"נ הצריך להניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם זהו דין במסויים בתפילין שמקומן אינו תלוי בימין ושמאל אלא ביד שכותב בה קושר בה ומניח ביד שכנגדה.

ובצד השני של המרדכי שכתב ד"איטר ימין מיקרין ליה שמאלו" בא לחלוק על עיקר ההנחה של רש"י דימין ושמאל לעולם קבועין הן כפי ימין דעלמא, ועל זה פליג המרדכי שאינו כן דבאיטר משתנה היד ימין שלו, דהשם ימין ושמאל אינו תלוי בצד ימין ושמאל אלא ביד המיומנת למלאכה, ולכו"ע איטר מניח בשמאלו שהוא ימין דעלמא ואין בין ת"ק לר"נ ור"א רק משמעות דורשין גרידא ודו"ק, [אלא דלכאורה אכתי נפ"מ לדינא איכא דלדעת ר"נ השם ימין תלוי בכתיבה ולא בכח, ושמא לפי צד זה במרדכי גם לר"נ אין הכוונה דהכל תלוי בכתיבה, אלא הכל תלוי ביד המיומנת יותר, וקרא כתיבה נקט וה"ה שתלוי בכח, ודרשה בעלמא היא ועיקרה לומר שמניח ביד שאינה מיומנת למלאכה, ובמקום שכותב בשמאל וכוחו בימין אה"נ דאין הכרעה בזה לא בדברי ר"נ ולא בדברי ת"ק, וצ"ע].

ליחייב לימין לא ליחייב²⁷, ותדע מדשני כי תניא ההיא בשולט בשני ידיו ולא משני ר' נתן²⁸ או תנא קמא²⁹, ומיהו יש לומר דלכולי עלמא בעי לאוקמי, (אי) [א"נ] לדידהו לא הוה שום חידוש דמהיכא נמעיתה³⁰.

ומיהו אם הרגיל עצמו לעשות שום דבר ביד לא הוי הרגלתו כלום למיקרי איטר אלא א"כ נולד כן, מדלא מוקי מתניתין

דפרק הבונה כשהרגיל עצמו לכתוב בשמאל, ויש לדחות דהיינו הך דמשני בשולט בב' ידיו³¹. ומיהו נראה לר"ץ דבעיקר כח תליא מילתא³², ואם הרגיל אף בכתיבה מסופק ר"י דאיכא לפרש רבי נתן כדפרישית, ונראה לי דכאיטר חשבי' ליה, ומה שפירש לעיל הדין לדמותו דשולט בב' ידיו, אין נראה לר"י אלא ודאי נראה לי היכא שאין שוין בשתייהן לכח איטר גמור חשבינן ליה.

כדרך מיקרי, וכדחזינן דיד זו כשירה לכתבת מזוזה, וא"כ ה"ה דחשבה כתיבה כדרך לגבי שבת.

אמנם לפי"ז צריך להבין אמאי איטר מניח תפילין ביד ימין דעלמא ומשום דקרא תלי הנחת תפילין בכתיבה, הא גם ימין דעלמא חשבה יד המיומנת לענין כתיבה וכדחזינן בשבת, ובהכרח צ"ל דבדאי היד המיומנת לכתובה באיטר אינה אלא היד השמאלית, ומ"מ לענין דינא דכדרך במלאכת שבת אזלינן בתר העולם וכל דשם יד ימין ליד זו שפיר חשבה הכתיבה בה כתיבה כדרך, ואכתי צ"ע בזה וה' יאיר עינים כיהות.

²⁹ מדברי המרדכי דנקט בפשיטות דגם ת"ק מודה דימין דעלמא היא הימין חזינן דגם ת"ק מודה לר"נ דמה שרגיל לכתוב או לעשות שאר מלאכות בשמאל מהני להחשיב גם את היד שמאל כימין לענין תפילין, וא"כ ה"ה לענין שבת, ואכתי צ"ע בזה.

³⁰ לא זכיתי להבין כוונת המרדכי בזה, דלכאורה סוכ"ס דינא דר"נ חידוש הוא דדילמא בעינן ימין דווקא, וכדחזינן שהיה צריך קרא בתפילין לחדש ענין זה.

³¹ חדית לן המרדכי דמי שהרגיל את ידו השניה יחשב שולט בב' ידיו, והדבר צ"ב דאם הרגל אינו חשוב כלום א"כ צריך לדוןנו כפי טבעו, ואי הרגל חשוב שנשתנה טבעו א"כ צריך לדוןנו כפי ההרגל ולא כפי איך שהיה טבעו קודם לכן, ומהמרדכי נראה דיש מקום לדון דאין בכח ההרגל לשרש את מה שבטבעו אלא דמ"מ ההרגל מהני לדון שנתוסף לו כח גם ביד שהרגיל אותה.

³² הנה מדברי הר"ץ נראה דגם לענין כתיבה בשבת הדבר תלוי ביד שבה הכח ולא במיומנת לכתובה, ודבר זה צ"ע מסברא, דלכאורה חיוב כתיבה בשבת תלוי במיומנת לכתובה ולא בזה שהיד היא היד החזקה ומיומנת לשאר מלאכות, וצ"ל דס"ל דהדרך כתיבה לעולם תלוי בשם "ימין" ולא ביד שדרכו לכתוב עמה, [וכמו שביארנו לעיל שאין דרכו של כל אחד ואחד, אלא כפי דרך העולם ודרך העולם לכתוב ביד ימין], וס"ל דהשם ימין תלוי בכח ולא במיומנת למלאכה, והרגל כתיבה אינו משנה את הכח הטבעי של האדם שהיא נשאר ביד שמצד הטבע חזקה יותר.

²⁷ צ"ע מה השייכות בין דינא דשבת לדינא דתפילין, דלכאורה בשבת אין תלוי כלל בשם ימין ושמאל אלא ביד המיומנת לכתובה, שהרי מה דבעינן כתיבה ביד ימין לחיוב שבת, הוא משום דכל שכותב ביד שמאל הוא כתיבה שלא כדרך, וא"כ אינו דין ביד ימין דווקא אלא ביד המיומנת לכתובה, ומהמרדכי נראה דהיה פשוט לו דלכו"ע הכותב בימין חייב ואין תלוי בזה אי דרכו בכך או לא דכל כתיבה בימין כתיבה כדרך מיקרי, וצ"ל דס"ל למרדכי דדרך אין תלוי בכל גברא וגברא בפנ"ע אלא בדרך העולם ולכך אזלינן בתר היד "ימין", שכן דרך העולם לכתוב ב"ימין", ורק דבאיטר נתחלפו ידיו וממילא דרך כתיבתו ביד ימין ידיה, וצ"ע.

²⁸ בבאור דברי המרדכי נחלקו האחרונים, עיין בקר"א במנחות שהביא את דברי אחיו המשכנות יעקב או"ח (סי' ל"ד) שפירש את קושית המרדכי "ותדע מדשני כי תניא ההיא בשולט בשני ידיו ולא משני ר' נתן או תנא קמא היא", דקאי על סוגיית הגמרא בשבת והמשך לדבריו דלעיל מינה בסמוך, וכן פירש רע"א בתשובה (ח"ד ס"א הוצאת המאור), אמנם הקר"א גופיה וכן המהר"ם בנעט פירשו את קושית המרדכי על סוגיא דידן במנחות, עיי"ש.

והנה לפירושו של רע"א והמשכנ"י הדברים צ"ע טובא דאפילו אי אמרינן דר"נ ס"ל דלענין תפילין הכל תלוי במיומנת לכתובה, אכתי מנלן לומר כן גם לגבי שבת דאפשר דגז"ה הוא בתפילין ומנלן לחדש כן גם לענין שבת, ועוד צ"ע דמה נרמז אי נוקי מתניתין בשבת אליבא דר"נ אכתי היאך אמרו שם שהכותב בין בימינו בין בשמאלו חייב הא גם לר"נ לא יתחייב רק על יד שמאלו שרגיל לכתוב בה ולא על יד ימינו שאין רגיל לכתוב בה.

והמבואר דיסוד דין ימין במזוזה ובשבת אחד הוא, דבתרווייהו הדין ימין מדין כתיבה כדרך, ומהאי טעמא שפיר השווה המרדכי לב' הסוגיות, ועוד נראה בדעת המרדכי דהיה פשוט לו [לפי צד זה בדבריו לעיל] דזה ודאי דאפילו איטר שרגיל לכתוב ביד שמאל אכתי לא פקע שם ימין מהיד ימין דעלמא, ועוד חזינן דס"ל דכל דקרינן בה ימין כל הכותב באותו היד שפיר מיקרי כתיבה כדרך כיון שיד ימין היא, וכמש"נ לעיל לענין מזוזה שדינה להיכתב בימין דעלמא לדעת רש"י, [ועיין בהערה לעיל שנתקשנו מסברא בדבר ומ"מ כן מבואר במרדכי עיי"ש במש"נ], אלא דלדעת המרדכי ר"נ חדית לן דכל שהוא איטר ורגיל לכתוב ביד שמאל כתיבה ביד שמאל נמי

ב ואמר יד וכו' ופירש ה"ר יחיאל וכו'. אינא למידק בלישניה דהוה ליה למימר אצל אס אינו עושה כל מלאכתו בשמאלו וכו' דומיא דרישא ונריך לומר דה"ר יחיאל סבירא ליה דאע"פ שאינו עושה כי אס רוב מלאכתו בשמאלו ובכלל הרוב גם הכתיבה אפילו הכי מניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם אלא דכשכותב צימן אף על פי ששאר כל מלאכתו בשמאל דינו כשאר כל אדם והיינו טעמא דדרשינן

וקשרתם וכתבתם מה כתיבה צימן אף קשירה צימן ונמצא דהנחה תהא בשמאל והיינו דקאמר ה"ר יחיאל ברישא דוקא כשעושה כל מלאכתו בשמאלו כלומר גם הכתיבה עושה בשמאלו לאפוקי כותב חתימה בין תפלה לראש וזהו שהביאנו ליד ספק זה לפי שלא אמרו אפילו בשל יד שאין נותנים אותה על [צית] יד אונקלי משום חתימה אלא משום כך לאות הא לאו הכי שרי ואילו בשל ראש לא כתיב כך לאות וכו': ועוד מלאמתי תשובה אחרת להרשב"א (ח"א סי' תפ"ג) על שאלתו רעוה של יד אס יש עיבוד להניחה מצפנים על הצד כדרך שמוניחים תפלה ענמה על הצד או שדינה כרעוה של ראש שמוניחים אותה על הצדדים מצחוץ אע"פ שהתפלה ענמה מניחים על הראש ומשם והשיב מנין כך שמתפלה של ראש נריך להניחה על הראש ממש אני אומר שאפילו על הצד שעל הראש ומנא כך דלא ועוד חדע כך שהרי תפלה של יד לא למדנו עליה אלא מפני שכתוב זה כך לאות ודרשינן במקום כך לאות ולא לאחרים אצל תפילין של ראש מנא לן אדרבה כתיב זהו וראו כל עמי הארץ וגו' דמיניה דרשינן אלו תפילין שצראש ואי משום דכתיב זהו צין עיניך אינו אלא לסיים להם מקום וכו' ותדע כך עוד שהרי שנינו נתנה על מנחו וכו' [צית] יד אונקלי שלו הרי זה דרך החלוקה דקיימא לן כך לאות ולא לאחרים לאות וכו' ובסוף דבריו כתב ומעמא חין לנו ראה לרעוה של יד מרעוה של ראש מכל מקום כך נראין הדברים ומתפילין של יד ענמם הן מוכרעים שהרי הקציה נריכה שתייה במקום שדרכו להיות מכוסה עד שהיה רב אשי סבור שצריך להיות מכוסה לעולם דגרסינן התם רב אשי הוה יתיב קמיה דאמימר הוה צריא צדיה וכו' ומעמא לא היו מתירין להיות הרעוה נראית מצחוץ והלא היא עוצרת על היד ונכרכת בצלע אלא שלא הקפידה התורה להיות במקום כך לאות על הרעוה אלא על הקציה כן נראה לי להלכה אצל למעשה צין בשל ראש צין בשל יד רואין אנו מה שהרבים נוהגים ונהוג כן וכמו שאמרו בירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ב יצמות פ"ו ה"ג) ציואל צוה כל הלכה שהיא רופפת צידן ואינן יודע מה טיבה לא וראה מה ציבור נוהגים ונהוג כן עכ"ל ותשובה זו כתובה בספר ארחות חיים (הל' תפילין סי' יח) ג: ופאחד

שהרשב"א ענמו לא סמך על ענמו לענין מעשה נריך לומר שגם הר"ן לא נכתוין אלא ללמדנו דמהכא אפשר למילף שמוחר ליתן דבר חוץ צין תפילין לראשו אצל לא שיהא כן הלכה למעשה והרשב"א נראה שלא ראה תשובה הרשב"א אלא דברי הר"ן שכתב בשמו ראה ותפס אותם כפשוטן ומכל מקום אדם שהוא עלול לנזילות ואס לא תתיר לו להניחה על הכובע לא יניחה כלל יש לסמוך על דברים הללו דמוטב שיניחה על הכובע כיון דאפשר דנפיק דהכי משיבטל ממנו תפלה של ראש ואפשר שזה היה טעמו של הרשב"א ואע"פ שראה תשובה הרשב"א שלא כתב כן אלא להלכה ולא למעשה הורה הוא ו"ל כן למעשה מפני דמוטב שיניחה על הכובע משיבטל מלהניח תפלה של ראש מיהו נראה לי שיכסנה כדי שלא ילמדו הרואים להניחה על הכובע בלא סיבה מספקת (ג) אח"כ מלאמתי בקיטור תשובה הרשב"א (ח"א סי' טז) בלשון הזה כתב הרשב"א דמותר להניח תפלה של ראש על גבי כובע למי שחש צראשו ויש אוקרים ומציאים ראה מרבי יוחנן (ירושלמי ברכות פ"ג ה"ג) דלא הוה מנח תפילי בסימא מפני הקרירות ואי שרי לנזותי על גבי כובע למי שחש צראשו ויש אוקרים ומציאים עכ"ל ונראה לי לדחות ראית האוקרים דעד כאן לא שרי להניחם בהפסק אלא על גבי כובע דק הסמוך לראש אצל על גבי כובע גדול או על המנפת לא משום דאי אפשר להניחה על גביהם כנגד מקום שמוחו של צינוק רופס וכמו שכתב הרשב"א ענמו גבי עטרת מלכס ורבי יוחנן כיון שהיה נריך להסיר הכובע הגדול או המנפת כדי להניחם היה מוסיק לו הקרירות משום הכי לא הוה מנח להו בסימא:

ו ואמר יד ימינו מניח בשמאלו שהוא ימין ב"א אדם. צוק פרק הקומץ (לז) ת"ר אטר מניח תפילין צימיו שהוא שמאלו ופירש רש"י ימין של אטר הוא שמאל לדידה הוואיל ורובו כחו בשמאלו והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם אמר אבי כי תניא הווא צולט בשתי ידיו וכתב הרא"ש (הל' תפילין סי' יח) דדרשינן וקשרתם וכתבתם מה כתיבה צימן אף קשירה צימן ואדם הכותב בשמאל ושאר רוב מעשיו עושה צימן או כותב צימן ושאר רוב מעשיו עושה בשמאל כתב צעל התרומה (סי' ר"ג סדר הנחת תפילין) זה הכלל יניח תפילין ציד תשת כח כרב אשי (מנחות לז) דדריש ידכה יד כהה ולא אוליין צתר כתיבה עכ"ל וכן נראה שהוא מסקנת המרדכי

דרכי משה

(ג) ו"י נראה דאף המניחן בענין זה יניחן בלא ברכה דהא הרשב"א בעצמו כתב שכתב דבריו להלכה ולא למעשה ולכן יברך על של יד להניח ולא על של ראש כלל דהא נתבאר לעיל שכמה גדולים כתבו לעשות כן אף בלא אונס כלל ואף שאין אנו נוהגין כן מכל מקום בכהאי גוונא יש לסמוך עליהן כן נראה לי:

פרישה

(ו) ואמר יד ימינו מניח בשמאלו. סוף פרק הקומץ ת"ר אטר יד ימין מניח תפילין צימיו שהוא שמאלו (ר"ל ששמאלו הו ימין ידיה דרובו כחו בשמאלו) והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם אמר אבי כי תניא הווא צולט בשתי ידיו:

דרישה

[ב] ואמר יד ימינו מניח בשמאלו וכו' ופירש ה"ר יחיאל וכו' אב"א אס הוא כותב בימינו וכו'. כתב ב"י בשם מרדכי ז"ל ובהרגיל עצמו לעשות שית דבר ביד שמאל כתב דלא הוה הרגלתו כלום למיקרי אטר אלא אס כן נולד כן מדלא מוקי מתניתא דפרק הבונה (ובתבתיא לעיל בפרישה) כשהרגיל עצמו לכתוב בשמאל ויש לדחות דהיינו הך דמשני בשולט בשתי ידיו ומיהו נראה לר"ן דבעיקר הכח תליא מילתא ע"כ וצריך עיון דמאי קאמר הא אס לא נחשב הרגלתו כנולד אכתי דינו שמניח בשמאל כל אדם שהרי דין השולט בשתי ידיו ודין שולט ביד

הגהות והערות

[ג] שם התשובה ביתר אריכות. ומ"ובסוף דבריו כתב" עד "כן נראה לי" הנוסח כאן שונה. ובתשובות הרשב"א ח"א סי' תתכ"ז כתובה התשובה שבארחות חיים בקיצור. ועיי' עוד בתשובת הרשב"א ח"ה סי' יב:

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

סימן כז – כט

למעלה בעת שקושר אותם על ידו ועל ראשו. וכתב ב"י וכתב הרא"ש בהלכות תפילין דיש אומרים דדוקא בשל ראש וכן נראה דעת רבינו ולפיכך לא כתב שיזהר שלא יתהפכו הרצועות אלא בשל ראש עכ"ל. וכתב עוד וזה לשון מהר"י אבובה ז"ל דלישנא דרמב"ם דייק דלא קפדינן אלא שלא תתהפך הרצועה בשעת הנחה אבל אם הניחה כתקנה ואח"כ נתהפכה אינו נקרא פושע עכ"ל. ונראה לי שאין זה דקדוק דכל שמניחה כתקנה אינה עשויה להתהפך מעצמה עכ"ל:

עד **הפבור וש"ש שמאל עד החזה כו'.** כתב ב"י והמרדכי והסמ"ג וספר התרומה כתבו כסבא הראשונה והרמב"ם כתב פ"ג (ה"ב) שאורך שתי הרצועות עד שיגיע לטבור או למעלה ממנו מעט עכ"ל. וכתב המרדכי הלכות תפילין דף צ"ו ע"א לכתחילה ודאי נכון לעשות כשיעור זה ומיהו אם נפסק או נזדמנו לו שאין רצועותיו ארוכות כשיעור הזה כדאי רש"י לסמוך עליו. ודברי רש"י הם סוף פרק הקומץ והביאו שם המרדכי שפירש ששיעור הרצועה כמאגודל עד אצבע כשפרשטן **עכ"ל** ועיין במרדכי הלכות קטנות דף (צ"ח ע"ב) (יג ע"ד) בשם ר' יהודה חסיד סמך לשיעור אורך ורוחב של תפילין **עכ"ל**:

ואם פחת או הוסיף אינו מעכב כו'. כתב ב"י וזה אשיעור-ארכן נמי קאי וכן הם דברי הרא"ש. אבל הרמב"ם כתב דפסול כשפחת מהשיעור בין באורך בין ברוחב וכן הלכה היכא דאפשר למצוא אחרת כתיקנה עכ"ל:

כח א א **וימשמש בהן כו'.** עיין לקמן סימן ס"א דחייב למשמש בהן בשעת ק"ש:

ב וכשיסירם יסיר כו'. כתב ב"י וזה לשונו וכתב בספר מערכת אלהות שצריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד:

כתב הר"ד אבודרהם בשם גאון דנהגו לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת הסרתן וכן כתב ב"י בשם ארחות חיים:

ב **שימצא ש"ל יד תחילה כו'.** כתב נימוקי יוסף הלכות תפילין דף פ"א ע"א דאם פגע בשל ראש תחילה יניח של ראש תחילה אבל הרא"ש כתב בתשובה כלל ג' סימן א' דיעביר על המצוה ויניח של יד תחילה וכן כתב ב"י בשם הרמב"ם וכן משמע מתוספות סוף פרק הקומץ ופ"ג דיומא:

כט א **והיה לאות על ירך כו'.** כתב ב"י ואין להקשות דמכל מקום יברכו ברכה מעין קרא ודוהיה לאות על ירך דיש לומר דזה המקרא לא אוסר להניחם בשבת אלא שאינו צריך להניחם ועל זה אין מברכין אבל אם היו לומדים מושמרת את החוקה היה אסור בדבר שכל השמר אינו אלא לא תעשה. ולכן ג"כ אין מברכין על ציצית כשמסלקן בלילה הואיל ואין אסור ללבשן בלילה. ומה שכתב רבינו שבערב שבת צריך להסירן היינו משום שאין מצוה בהנחתן צריך להסירן חיישינן שמא יצא בהן לרשות הרבים אבל בהנחתן אין אסור עכ"ל. **עכ"ל** והמרדכי כתב סוף פרק כיצד מברכין דאע"ג דאין לברך לשמור חוקיו מכל מקום יש לברך לשמור תפילין א' וכן בכל המצות יש לברך מעין המצוה עכ"ל ואין המנהג כן וכן כתב הרב אבודרהם שאנו נוהגין שלא לברך על שום מצוה כשמסלקים וחזי מאי עמא דבר עכ"ל וכן כתבו התוספות פרק בא סימן (נדה נא: ד"ה ולבני). [ב] כתב בהגהות מיימוניות פ"ד בשם העיטור בשם הגאונים שאין חולצין התפילין עד כימי השמים על הארץ דערבית עכ"ל ונראה שזה מיידי בימיהם שהיו מניחין כל היום לכך לא היו חולצין עד אותה שעה אבל האידנא נוהגים להניח תפילין עליהם עד אחר קדושת ובה לציון ויש נוהגים לסלקן כשמגיע ואומר יהי רצון מלפניך שנשמור חקיך כו' כדי לעשות זכר לבני מערבא שהיו מברכין לשמור חוקיו. וב"י כתב דאין טעם למנהג זה. ובספר אחד הנקרא פתח עינים ראיתי שאין להסירן עד שיאמר בהן ג' קדושות ומפרש שם טעם על צד הקבלה. ויש אומרים דצריך להמתין עד שיאמר גם ד' קדישין [ב] דהיינו לאחר קדיש יתום והסימן על זה ב' שינין שבתפילין האחת ג' ראשין נגד ג' קדושות

יניחן בלא ברכה דהא הרשב"א בעצמו כתב שכתב דבריו להלכה ולא למעשה ולכן יברך על של יד להניח ולא על של ראש כלל דהא נתבאר לעיל שכמה גדולים כתבו לעשות כן אף בלא אונס כלל ואף שאין אנו נוהגין כן מכל מקום בכהאי גוונא יש לסמוך עליהן כן נראה לי **עכ"ל**:

כתב האגור (ס"י נה) וזה לשונו כתב הרוקח שיש לגלח השיער שעל הצוואר כדי שיהיו הרצועות נוגעות בבשרו ולא נהגו כן עכ"ל.

עכ"ל כתב בסמ"ג וסמ"ק והביאו המרדכי הלכות קטנות דף צ"ו ע"א דיכול להניח תפילין של יד מגולה או מכוסה ואין קפידא בדבר **עכ"ל**:

א **ופירש הרב ר' יחיאל כו'.** וכן כתב בהג"ה מיימוני בשם הסמ"ק. וכתב ב"י אבל הרא"ש כתב בשם ספר התרומה דאולינן בתר יד תשות כח ולא אזלינן בתר כתיבה ואף על פי שהרא"ש נראה שסובר כבעל התרומה רבינו נראה לו יותר דברי ר' יחיאל עכ"ל. **עכ"ל** ומסקנת המרדכי בהלכות תפילין ע"ד דף (צ"ו) (ג:) כדעת ספר התרומה ומכל מקום נראה לי לנהוג כדברי הטור וסמ"ק דבתראי אינון **עכ"ל**: וכתב עוד שם דאם הרגיל עצמו להיות אטר ולא נולד כך הוה דינו כאיטר שנוול כך א':

כתב ב"י מצאתי כתוב ששאלת אדם שיש לו מכה בזרועו היכן מניח תפילין הא מסקינן בריש פרק המוצא תפילין (ערוכין צה:) מקום יש בזרוע להניח שתי תפילין עכ"ל:

ח **וכורכה מביבה ש"ש פעמים כו'.** רמב"ם כתב פ"ג יכרוך שלש פעמים ויקשור אח"כ וכן כתב ב"י בשם הסמ"ג **עכ"ל** אבל מדברי המרדכי דף (צ"ה ע"ד) (יא ע"ד) משמע דהמנהג דלא בעינן כריכה כלל וזה לשיעור בעלמא נאמר ומנהג שלנו כדעת הרמב"ם לכרוך שלש פעמים ולקשור **עכ"ל**: וכתב ב"י עוד ולא נזכר בדברי הפוסקים כמה פעמים צריך לכרוך הרצועה על הזרוע והעולם נהגו לכרוך שש או שבע כריכות עכ"ל:

וכתב עוד בשם ספר הזוהר (פינחס רלו:) דאסור להרחיק קשר תפילין של יד שהוא כמין יו"ד מן התפילה ומאן דרחיק ליה ירחקון ליה מעדונו דלעילא ועל דא כתיב (שמואל א ב') כי מכבדי אכבד ובזוי יקלו עכ"ל. **עכ"ל** כתב מהרי"ל (מנהגים פב.) דאין מקובל לו מנהג בני אוסטרייך דכורכין נמי הרצועה על התיתורא שבזרוע כדי להדק בחוזק על הזרוע ואינו נכון רק יהא תלויין כעין של ראש עכ"ל **עכ"ל**:

י **שיהא ממוץ עורף ממש כו'.** וכתב ב"י וכתב הרמב"ם (פ"ד ה"א) ז"ל צריך לכיוון אותם באמצע כדי שיהיו בין העינים דכיון דהקשר ממול עורף ממילא הקציצה היא בין העינים ובלאו הכי צריך לעשות כן לקיים קרא דכתיב והיו לטוטפת בין עיניך עכ"ל. וכתב המרדכי דף צ"ו ע"א בהלכות תפילין דנהגו לכסות התפילין של ראש משום יוהרא אעפ"י שאינו נכון עכ"ל. **עכ"ל** ונראה לי דדוקא כשמניחין כל היום אית ביה משום יוהרא הואיל ואין נוהגין כן אבל בשעת ק"ש ותפילה לית ביה משום יוהרא כלל ואין לכסותן וכן כתב ב"י בשם ספר התרומה וארחות חיים דאין לכסות תפילין של ראש אבל הביא דברי המרדכי שאף בשעת ק"ש ותפילה קאמר ולא נהירא לי **עכ"ל**: כתב ב"י וזה לשונו וכתב בארחות חיים (הל' תפילין ס"י כו) בשם רב האי מנהג הגאונים והחכמים ואבות ב"ד שמניחין אותן בגילוי אבל תלמיד בפני רבו אין מדרך ארץ לגלות תפילין לפניו שלא ישוו עצמם לרבותיהם בפניהם ונראים כעזי פנים וחוששין לעונש מפני שתפילין דרך כבוד עכ"ל **עכ"ל** ולי נראה דכל זה לא מיידי אלא כשמניחין כל היום אבל בשעת התפילה אין לחוש ותמיהני על בית יוסף שכתב דברים אלו סתם **עכ"ל**:

יא **ג** **וגם הרצועות שסובכות כו'.** וכתב המרדכי דף צ"ו ע"א בהלכות תפילין דאי קאי ארצועות של ראש כל שכן אקשר של יד ועוד דלא אשכחן חילוק בין של ראש לשל יד ואין בידי להקל וטוב להחמיר עכ"ל וכן כתב הרמב"ם פ"ג ולעולם יזהר להיות פני הרצועה

חדושי הגהות

כט [א] עיין נשלה ונצט"ל ס"ק כ"ח דטעות סופר יש כאן:

הגהות והערות

כז [א] כך הוא הנוסח בד"מ הארוך הנדפס. וכך הביא המ"א ס"ק ט דברי הבי" בשם המרדכי. והוסיף ומיהו במרדכי שם יש חולקים ע"ש. וכוונתו להר"ץ. וקצת צ"ע למה לא הביא הד"מ דברי הר"ץ. וראיתי בד"מ כת"י שהיה כתוב בו כבודס ונמחק ונכתב מעליו "דלא מיקרי איטר כי אם שנוול כן". ולפי זה סובר הד"מ דהכרעת המרדכי כדברי הר"ץ. ולכאורה משמע כן במרדכי וצ"ע:

כט [א] עיין ב"י ס"י כה ד"ה וכל שעה בסופו מה שכתב הר"ן בזה: [ב] דינים אלו העתיק רבינו מדברי הבי" בס"י כ"ה:

דשמיא (ב): וכתב המרדכי (הל' תפילין יד): דיש לומר ללא מיפסל בדיעבד כשאנו מוקף גויל אלא דוקא באותיות של שם ואין כן דעת הפוסקים שכתבו דין זה סתם ולא חילקו בין אותיות של שם לשאר אותיות וכך הוא פשוט לישנא דגמרא ונראה שטעם המרדכי משום דאמרין במסכת סופרים (פ"ב ה"א) עירב האותיות ו' או שהפסיק באמנע השם אל יקרא צו ומשמע ליה דהשם דקמני קאי נמי אעירב האותיות ושמו של הקצ"ה קאמר אבל בספר התרומה מפרש דהשם לאו שמו של הקצ"ה קאמר אלא

מיצה קרי שם שכתב בסימן ר"ה או שהפסיק באמנע השם פירוש שחילק המצה אחת לשמים: מתווייג כראוי. דין המגין כתב רבינו נסימן ל"ו: ולא יחסר אפילו קוצו של י"ד. פשוט נפרק הקומץ (שס):

ה וצריך שיכתוב בימינו. כן כתוב בספר התרומה סימן ר"ה מדאמרין בסוף פרק הקומץ (לו) וקשרתם וכתבתם מה כתיבה צימן ו' אף קשירה צימן ואפילו דיעבד פסול אם כתב בשמאל דהא תנן בפרק הבונה (קג) הכותב צימן צימיו ציין בשמאלו שתי אותיות ופריך הא אין דרך כתיבה בשמאל ומשני שולט בשתי ידיו אבל באטר אשמאל דעלמא חייב ולא צימין וצענין זה צריך לכתוב ס"ת תפילין ומוזות ומגילה דנאמר ככולהו כתיבה דאין לומר דוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו מועיל כלאחר יד אבל בעלמא כשר אין סברא לומר כן שיכתוב ס"ת תפילין ומוזות כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב אמנם גבי שטיטה כתיב (דברים כו ז) וצחת ותנן (חולין לא) נפלה סכין ושחטה פסולה הא הפילה כשרה אפילו כלאחר יד ואפילו הכי פטור בשבת משום דהוי כלאחר יד עכ"ל וצפסק (שם סוף הסימן) כתב וצריך לכתוב צימיו ואטר בשמאלו של עולם שהוא אליו ימין ושולט בשתי ידיו יכתוב צימן העולם וגם הרא"ש כתב בסדר תיקון תפילין שצריך שיכתוב צימיו אלא אם כן הוא אטר וכן כתוב בסמ"ג (עשין כז קד ע"ג) ובספר ארחות חיים (הל' תפילין ס' כה) ולא כתבו אם הם פסולים בדיעבד כשכתוב בשמאל וכך הם דברי רבינו סתומים ג"כ אבל בהגהות מיימון פ"ב (אות ה) כתוב בשם ח' סמ"ק שאם כתב בשמאל

פסולה הא הפילה כשרה אפילו כלאחר יד ואפילו הכי פטור בשבת משום דהוי כלאחר יד עכ"ל וצפסק (שם סוף הסימן) כתב וצריך לכתוב צימיו ואטר בשמאלו של עולם שהוא אליו ימין ושולט בשתי ידיו יכתוב צימן העולם וגם הרא"ש כתב בסדר תיקון תפילין שצריך שיכתוב צימיו אלא אם כן הוא אטר וכן כתוב בסמ"ג (עשין כז קד ע"ג) ובספר ארחות חיים (הל' תפילין ס' כה) ולא כתבו אם הם פסולים בדיעבד כשכתוב בשמאל וכך הם דברי רבינו סתומים ג"כ אבל בהגהות מיימון פ"ב (אות ה) כתוב בשם ח' סמ"ק שאם כתב בשמאל

ו ואין צריך לשרטט בכ"ף שיטה ושיטה. נפרק שני דמגילה (יח): ונפרק הקומץ (לג): והלכתא תפילין לא צעו שרטוט וכתב הרמב"ם נפרק א' (תפילין ה"ב) שהטעם לפי שהם מחופין ומניא בהקומץ (לג) ס"ת שכלה ותפילין שכלו אין עושין מהם מוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ופריך הא מורידין עושין והא מוזה צעו שרטוט וכתבו התוספות (ד"ה הא) ואל"ת ודילמא במשרטטי ויש לומר דלא היו רגילין לשרטט ס"ת ותפילין כיון דלא צעו שרטוט כדאמרין בירושלמי פרק קמא דשבת (ה"ב) כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדין ומהא דאמרין במסכת סופרים (פ"א ה"א) מסרגלין בקנים וכל יריעה שאינה מסורגלת פסולה אין ראה דלילמא בשרטוט העליון איירי דאי אפשר לכתוב שלש תיבות או ארבע בלא שרטוט וכן כתב הרא"ש בהלכות ס"ת (ס' ז): ובספר התרומה כתב נסימן קצ"ו תפילין אינן צריכים שרטוט ואל"ת הא אמרינן בריש גיטין (ו): שמים כותבין בלא שרטוט שלש אין כותבין פירש רבינו יעקב היינו שטיה עליונה או לכל היותר בגליון מארבעה נדדין ובאמנע יכתוב הרבה שורות בלא שרטוט וכן כתוב בסמ"ג (עשין כה קו): וצריך לשרטט התפילין ארבעה שרטוטין סביב הגליון אבל אין צריך ציין שטיה לשטיה וכן כתב המרדכי בפרק הקומץ (ריש הל' תפילין) וכן כתוב בסמ"ק (ס' קג) ובהגהות מיימון פרק ראשון (אות ח) (ב*) וכתב האגור (ס' ז) אור זרוע (ס' חקמג) אינו פוסל אם שרטט ציין שטיה לשטיה בתפילין וה"ר שמחה פוסל עכ"ל ואיני יודע מהיכן עלה על דעת לפסול בכך דהא לא אמרו אלא אין צריכין שרטוט ואע"פ שנקרא הדין לא יפסל מפני כך ומיהו מלאכה להר"י אבוהב שכתב בשם העיטור (הל' תפילין ח"ב ז) לחד פירושא שרטוט בתפילין מילתא יתירתא היא ופסולה עד כאן ומכל מקום הדבר מנואר שאין כן הסכמת הפוסקים: וכו"ש רבינו ואם ירצה לשרטט הרשות

דרכי משה

(ב) כתב בכל בו דין תפילין שנקרעו כדין ס"ת שנקרע: (ב*) וכן כתב בברוך שאמר (עמ' סב):

פרישה

(ו) אפילו קוצו של י"ד. שם דף הג"ל ופירש רש"י רגל ימינו של י"ד ועיין לקמן נסימן ל"ו (אות ו) כתבתי צענין אחר ועיין ביורה דעה סימן רע"ד: (ז) וצריך שיכתוב בימינו. וכן כתב הרא"ש בהלכות קטנות וכן ספר התרומה סימן ר"ה מדאמר סוף פרק הקומץ וקשרתם וכתבתם מה כתיבה צימן אף קשירה צימן והוכיח דאפילו בדיעבד אסור וכמו שכתבתי לשון דברייה וכן כתב הגהות מיימון פ"ב: (ח) ואין צריך לשרטט בכ"ף שיטה וכו'. פרק צ' דמגילה ופרק הקומץ הלכתא תפילין לא צעו שרטוט: ואם ירצה לשרטט הרשות בידו. כתב צ"י מימה הרי

דרישה

(ג) וצריך שיכתוב בימינו וכו'. כבר כתבתי בפרישה שדעת בעל התרומה לפסול בכתב בשמאל והוכיח כן (מדתניא) [מדתניא] פרק הבונה הכותב שני אותיות בין בימינו בין בשמאלו וכו' חייב ופריך בשלמא בימינו חייב דדרך כתיבה בכך ומסיק אב"י בכותב בשני ידיו אבל אטר כותב בשמאלו חייב בימינו פטור ואם כן ודאי לא שייך למימר דדוקא בשבת דגמרינן ממשכן לא מועיל כתיבה כלאחר יד אבל בספר תורה תפילין ומוזות כשר דאם כן יכתוב אדם ספר תורה תפילין ומוזות כהלכתן בשבת ביד שמאלו ולא יהיה חייב עכ"ל בקיצור:

הגהות והערות

(ז) ר"ל דיבך שנוגעות זו בזו ואינן מוקפות גויל (מור וקציעה): [ז] עיין בשו"ת אבני נזר אור"ח סימן יג אות ו': [ח] בהגהות מיימוני מובא בשם ספר התרומה:

רצא (שם) דקצ הקטע רבי מאיר הכי נמי מוק רבי מאיר היא ולכן לא כתב הרמז"ס (צ"ג) [צפרק ד' (ה"ט)] דנמוק חליצתה כשרה. וכך הוא משמעות שאל פוסקים והכי נקטינן:

מו מנעל של עבודה זרה שמניחין אותו ברגלי הצורה. נראה דאפילו אין מניחין וכו' וכדין שופר ולולב של עבודה זרה (ראש השנה כח. וסוכה לא): אלא נקט מניחין כלומר שלא הוצא לשם דורון לעבודה זרה דלא דין תקרובת עבודה זרה יש לו כמו שכתב בסיפא. ומה שכתב שהרי אינו עשוי להלוך בו קאי אהיכא שנעשה למת וכפרש"י (קד. ד"ה ושל זקן) עזר. אצל התוספות (שם דיור ראשון) הקשו בסנדל של עבודה זרה של גוי ממי אגביהה היא לה עבודה זרה של ישראל ומיכתה שיעוריה ופסול לחליצה וי"ל שהגביהו על מנת שלא לקטוהו עכ"ל. וקושיא זו ופירוקא אינו אלא דהוי של הפקר אצל איכא לפרש בענין אחר דקושיא מעיקרא לא קשיא דמיירי בסנדל של עבודה זרה של גוי דלא אפקריה דאע"ג דאגביהה ישראל לא קני ליה כיון דגוי לא אפקריה ולא קא מיאש מיניה הוה ליה עבודה זרה של גוי וכמו שכתבתי בטור אורח חיים בהלכות ראש השנה (סי' מקפו עב) ע"ז:

מו כתב בספר המצות אפילו איטר וכו'. וז"ל יוסף צפירוש סדר חליצה סימן מ' כתב לחלוץ בשמי רגליו בבת אחת. ורבותי לא נהגו כמותו אלא חולצת זה אחר זה. ומקנה למה שחשש ב"מ יוסף שמה תהיה חליצה פסולה הוא שהיכירו הדיינים ליכנס שיהא דעמו בשעת חליצה שצאונה חליצת רגל שהדין הוא לחלוץ זה הוא מכין לפטור זה יצמחו וכן היצמה תהא דעתה וכוונתה שלא להיות פטורה מזיקתו אלא צאונה חליצת רגל שהדין נותן לחלוץ זה הן הדין הוא לחלוץ ברגל ימין הן הדין הוא לחלוץ ברגל שמאל דהשאלה אין כאן חשש שמה תהא החליצה פסולה דכיון דשניהם נכתבו שלא תהא נפטרת מזיקתה כלום בחליצת אותה רגל שאינה דין אינה חליצה כלל וכאילו לא חלק לה ולא פסקה על האחרין בחליצה זו והכי נקטינן וכך אני נוהג:

שהלכיה תורה ימין צפירוש מדע שהרי צאון און לרציה (שם) שאנו למדין ימין שם אין שייך לחלק שהרי אין כח בו יותר מצדו. עד כאן:

פרישה

(לח) מנעל של אר"י'ים שמניחין אותו וכו'. פירש רש"י של עבודה זרה הואיל ולהילוכא עבדא [למשמשי עבודה זרה ולא] [ומשמשי עבודה זרה לא] [ע"ז] לשריפה קיימי דלית להו תקנתא צביטול ואי משום הנאה חליצה לא הנאה היא (דמלוא) [דמלוא] לאו ליהנות ניתנו עכ"ל ומשום הכי דיעבד חליצתה כשרה. והא דכתב שמניחין אותו ברגלי הצורה היינו לומר לאפוקי של תקרובת עבודה זרה שאין משמשי ט: (לח) אב"ל פנדל של תקרובת עבודה זרה או של עיר הנדחת. פירש רש"י תקרובת שהקריב ומסרו לשם דורון וקיימא לן תקרובת עבודה זרה אין לה ציטול עולמית דליפקס למת הילכך לית לה תקנתא וכמותי מיכתה שיעוריה (ראש השנה כח): ושל זקן העשוי לכצודו. למכריה מימיה הואיל ולא להילוכא עבד לאו נעל הוא. ובתבו המוספות סנדל של עבודה זרה פירש רש"י דמיירי בשל גוי וקודם ציטול דכיון דרצו לנצל לא מיכתה שיעוריה וא"מ והא ממי אגביהה הו ליה דשראל ויש לומר כגון שהגביהו על מנת שלא לקטוהו דהא חנן (קא). צמנעל שאינו שלו חליצתה כשרה ורצו חס מפרש דאחר ציטול מיירי ולכחלה לא תחלוץ דמאס לענין מלוא לפי שהיה עליו שם עבודה זרה. ואמרינן בגמרא (קד.) אהאי מימרא דרצא אמר ליה רבינא לרב אשי מאי שאל זקן העשוי לכצודו דלא להילוכא עבד דבי דינא נמי לא להילוכא עבד אמר ליה אילו מסגי ביה שליחא דבי דינא מי קפיד עליה דינא:

כד—כה כתב בספר המצות אפילו איטר חולץ בימין של ב"א אדם אע"פ שהוא שמאלו. זה לשון סמ"ק (סימן קפה) צריך ליתנו ברגל ימין אצל בשל שמאל פסול ואפילו איטר. עד כאן. וזה לשון סמ"ג (עשין נב קלו ע"ג) חנן (קד.) חליצה ברגל שמאל חליצתה פסולה שאנו למדים (שם) רגל רגל ממזרע שכתוב בו (ויקרא יד כה) רגלו הימנית. כתב מורי אפילו הוא איטר חשוב כימין מאחר שאלו למדין ימין שם אין שייך לחלק שהרי אין כח בו יותר מצדו. עד כאן:

דרישה

[מ] או שנעשה ל"מ וכו'. בגמרא פריך מאי טעמא משום דלא להילוכא עבד דבי דינא נמי (פירוש סנדל שהיה לבית דין ומיוחד לחליצה. כתונת פסים) לאו להילוכא עבד ומתרץ אילו מסגי ביה שליחא דבי דינא מי קפיד עליה דינא. וכתבו התוספות אם תאמר סנדל של עבודה זרה הא מבי אגביהה הוה ליה דישאל (ורצא לומר ושל ישראל אין לה ביטול עולמית) ויש לומר כגון שהגביהו על מנת שלא לקטוהו דהא חנן במנעל שאינו שלו חליצתה כשרה:

הגהות והערות

של תקרובת כתב, אינו נראה דהא אין הקדש לעבודה זרה ואי משום שהקריבוהו לפניה הא קיי"ל דתקרובת המשתבר בעינן כעין פנים, אלא הכא כגון שחשטה לשם עבודה זרה ועשה עורה סנדל, וכן הוא בחידושי הרמב"ן והריטב"א שם: [ע"ז] בהגהות שי למורה לשלחן ערוך ציין לדברי המגן אברהם שם סימן תקפו ס"ק ה שחולק על ה"ב וסבירא ליה שגם עבודה זרה של גוי שלא הפקיר ולא נתייאש יש לה דין עבודה זרה של ישראל שאין לה ביטול אם נתכוין הישראל לזכות בהגבהה:

ע"ז בן הוא ברש"י שם: [ע"ז] נראה שכוונתו לזה שרק בזמן העשוי לכבודו פירש רש"י הטעם מצד דלא עבד להילוכא אבל בדורון לעבודה זרה פירש טעמו מצד כתותי מיכתה שיעוריה, ולולא טעם זה היה מותר אף שאין מניחין אותו ברגלי הצורה. וצריך לומר דלא קפדי הכומרים אחד מינייהו שילך בו דומיא דמה שנאמר בגמרא שם על סנדל של בית דין. ובהמשך דברי הב"ח נראה שחסר וכן צריך לומר, ומנעל של עבודה זרה פירש רש"י בעבודה זרה של גוי וקודם ביטול אבל התוספות וכו': [ע"ז] בחידושי הרשב"א שם ד"ה

וב"ש רבינו ויש אומרים שהוא חולץ בשתייהן במנעל של ימין ^{המנעל} וינעול המנעל על רגלו וכו' עד כמו פגימה וכו'. זה לשון בימין ובמנעל של שמאל בשמאל. כן כתב במרדכי (סי' נז ד). הראב"ן בספרו (דף ק"ג) [מסכת יבמות סי' נג] אהא דקאמר שיש אומרים כן. ובסמך אכתוב דברי הר"ן דין זה: וב"ש אב"ד בפרק מלות חליצה (קכ) דאין חולצין במנעל לכתחלה מאי טעמא אם שולט בשתי רגליו וכן היא בשתי ידיה אז יעשו בש"י ימין. אלימא משום דהו פתחא מעל וארקחא מעל דמעל וכו' פתחא הוא

עור המנעל עצמו שנוגע לרגל וארקחא הוא הרצועה שקושרין בו המנעל והוא על הפתחא שעל הרגל וקרא כתיב (דברים כה ט) וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מעל הפתחא. ולהכי ראינו זקנים הראשונים שהיו נוקצים המנעל נקצים נקצים סמוך לרגל לקיים וחלצה מעל רגלו שהתרת הרצועה אחתהא לחליצה היא דאמר רבי ינאי (שם קכ) צין שהתיר הוא וכו' וקושרין הרצועה למטה במנעל סמוך לרגל וחותרין מן הגובה של המנעל ומן השפה של פיו שיהא מקצת רגלו גלוי שם ושם כנגד הכשר תהא קשר הרצועה וקושרין קשר ולא ענינה דחלצה נעלו מעל רגלו צעין גם התרת הרצועה עם שמיטת הרגל שלא יהא דבר חולץ צין רגלו לקשר הרצועה ולא צין מנעל לרגלו אלא המנעל וקשר הרצועה יהיו על צד רגלו עכ"ל:

ועיקרן בימין. וכיון דאיטור אין לו ימין יצא איטור אין לו תקנה וכן דעת הרמב"ן ז"ל (יבמות קד). פ. אכל אחריה אומרים דאיטור משום מוס הוא נפסל ולא מפני שאין לו ימין ולפי זה חולץ בשמאל משום שפיקא אי אזלינן בחר דדייה או בחר מיניה עכ"ל. ובסמך יוסף פרק מלות חליצה (לג: בסופו) הביא סברות אלו וכתב שהרשב"א ז"ל (חולין נז: ד"ה אית ליה) הניח הדבר בצריך עיון (כג):

בו וינעול המנעל על רגלו כשהוא יחף ולא על בתי שוקים שלא יהא מעל דמעל. כן כתב המרדכי בפרק מלות חליצה (רי"ט סי' נז) וכתב ואע"ג דסגול של עץ כשר (יבמות קא). ומוקי לה בגמרא (קכ): במחופה עור וכן אנפיליא של בגד (שם). היינו לפי שחפורים יחד והיו מנעל אחד אכל מנעל על בתי שוקים אקרי מעל דמעל עכ"ל וכן כתב בספר התרומה (סי' קג לו ע"ג): וב"ש ומטעם זה יש מדקדקים שלא יהיה פיהם דבוק במנעל בפנים שלא יהא מעל דמעל. כן כתב שם המרדכי בשם אבי העזר (סי' תפ"ד ע"ה). ובמטעם זה כתב עוד וצריך לרחוק רגלו הימנית יפה יפה:

בו וכתוב בהגהת מרדכי (סוף סי' קי) שהיטב קושר כנף המכנסים למעלה משוקו כדי שתהא ראיית הדיינים היטב שלא תהא חליצה צין רגלו וצין המנעל:

בח ויקשרנו קשר גמור ולא בעניבה ויש אומרים שצריך שני קשרים זה על זה. זה לשון סמ"ג (עשין נג קלו ע"ג) יכרוך הרצועות סביב למנעל ברגלו ויקשור שניהם יחד שני קשרים ומפרש בירושלמי (פ"ג ה"א) כיצד הוא עושה [קושרין] כדי שיוכל להלך בו ואח"כ קאמר רבי חנינא צריה דרבי הלל עונבו כדי שמוכל להחיר נאחמא מדיה כיצד היא עושה מחירתו צימין וחופסמו בשמאל ושומטת עקב צימין וגוררתו צימין כדי שתהיה חליצה והתרה צימין ויש שעושים קשר וענינה על הקשר לקיים דברי הירושלמי עכ"ל. והתוספות (קכ ד"ה ואע"ג) והרא"ש ז"ל (סי' ד) כתבו צריש פרק מלות חליצה אהא דאמרין והאי דידן אע"ג דאית ציה חומרתא קטרינן ציה מיתנא כי היכי דתהיה חליצה מעליהא ירושלמי כיצד הוא עושה קושרו כדי שיהא יכול להלך בו מאליו רבי חנינא צריה דרבי הלל אומר עונבו כדי שיהא יכול להחירו נאחמא מדיה וכו' ונהגו האידנא לקשרו בקשר גמור (כג*) עכ"ל. וסיים זה הרא"ש דקיי"ל (שנ"ה קיג). דענינה לאו קשירה היא לענין שבת. עד כאן. והמרדכי (רי"ט סי' נז) כתב זה הירושלמי וכתב עליו גראה דרבי חנינא עיקר א"כ לא יהדק הקשר השני. עד כאן (כד). וסמ"ק כתב שם (סי' קפה סידור חליצה לרבינו פרץ) בשם רבינו פרץ כשקושר לריך

דרכי משה

(כב*) וכן פסק המרדכי (סי' נז ד). וכתב והוא הדין אם היא איטרת יד תחלוץ בימין ידיה שהוא שמאל כל אדם: (כג) ובסדר פ* חליצה שלנו (מהר"י מרגלית סימן ח סעיף כב) פסק לחלוץ בשתייהן: (כג*) וכן הוא בהגהות מיימוני פרק ד' (אות כ): (כד) וכן הוא שם בהגה"ה (דף תס"ד ע"א) (סוס"י קי וריש סי' קיט) פא. ובסדר חליצה שלנו פסק דיעשה קשר ועניבה ומהר"י מינץ פב] כתב ויש סדרים שכתוב

פרישה

(מג) אז יעשו בש"י ימין דהכי אמרינן גבי תפילין. (נאחמא מדיה סימן כ"ו. כמות פס"ס): (מד) שלא יהא מעל דמעל. ואע"ג דסגול של עץ המחופה עור כשר היינו משום שחפורין יחד: (מה) שלא יהא פיהם דבוק במנעל וכו'. וכן נמי מהאי טעמא רוחצין הרגל של ימין מטעם שעליו. מרדכי: (ויש אומרים שצריך שני קשרים. ומהר"י מינץ [נמנ] שטעין ג"כ ענינה והקשר השני אל יהדק שמוכל להחירו צימין. כמות פס"ס):

דרישה

[מג] (שאיטור חולץ בימין שלו. כתב בארחות חיים (ח"ב הל' חליצה סי' א ע"ה 181) שצריך שיעבור החולץ בפני הדיינים מרחוק לרחוק עד שיראו באיור רגל יפסיע בה תחלה שזו היא ימין וכו' חולץ. ובמרדכי (סי' נז) דהוא הדין אם היא איטרת יד תחלוץ בימין ידיה. כמות פס"ס):

הגהות והערות

פ] לפיכך בר"ן, הר"ם במז"ל. וטעות סופר הוא וצריך לומר הרמב"ן ז"ל וכמו שהעתיק הבית יוסף: פ* בגדפס אות כה דלקמן קודמת והיא אות כג, ואותיות כג, כד הן שם אותיות כד, כה: פא] ועיין שם סימן קכ שהעתיק דברי רבינו פרץ שבסמ"ק שכתב לעשות שני קשרים זה על זה: פב] עיין בסדר חליצה שבשו"ת מהר"י מינץ וסדר חליצה למהר"י מרגלית סימן ה סעיף כה והגהה יח שם:

1. משנת הר"ש
[סימן קנ] לדעת הרשב"א
[ש"ס ח"א סימן תתס"ז]
ת. בית יוסף [ד"ה ולא
יחא]:
ט. מנחות ל"ו [ע"א]:
ט*. טור וסמ"ק סימן
קנ עמוד קנז:
י. הרא"ש [ה"ק, תפילין
סימן יח] בשם בעל
התרומה [סימן ר"ג ד"ה
סדר הנחת תפילין ומדרי
ה"ק, תפילין יג, ג]:
כ. טור והגהת סמ"ק
[סימן קנז אות ט] והגהות
מיומניות [דפוס קושטא
תפילין פ"ד הלכה ג] בשם
רבי יחיאל [מפר"י כב]:

אוצר החכמה

ציונים לרמ"א

ד' [דברי משה אות א ד"ה
ולא יחא] לדעת רשב"א
[ס"ס: טור בשם
הרב ר' יחיאל מפר"י
והגהות מיימוניות דפוס
קושטא תפילין ד, ג בשם
הגהות סמ"ק סימן קנ
אות ח]:

הגהות והערות

[טו] בשו"ת בית אפרים
חלק א' ח"ב:
[טז] ועיין עוד שו"ת
הרשב"א ח"ג סימן רפג,
ח"ה סימן יג, ח"ו סימן
מט, ובמחשבות סימן רלג,
ובמדרשו למגילה כד, כ ד"ה
יפה:

[יז] נראה שהוא ט"ס
באליה רבה וז"ל מ"א
במקום מ"מ:

[יח] בדפ"ר כתוב כאן
"רק", והוא טעות המדפיס.
ובמנחת צדי"ש ובדפ"א
שם מקור דין זה, לא כתבו
הדפין דוקא בזכונת דק.
ועיין ט"ז ס"ק ה:

[יט] לפנינו במדרכים
ליטא. ועיין מילתא יתרו
פרשה ט ובמנחת המעשה
שם. אך כ"פ לא מוכר שם
דקאי על המלאכים. ודקא
זו ממנחת צלש"ך פרשת
יתרו ע"ד. והנה שם כן
מזכיר ע"פ דברי הגמרא
במגילה יד, א, כל דיבור
ודיבור שאל מפי הקב"ה
נכבד ממנו מלאך, ואותם
מלאכים שנכבדו מז'
הדבורים של אלהי ואלה
לך אותם ראו בני ישראל:

[כ] בפדירות ש"ז די
קאנאלי כתוב "כל", ונדרשו
אחריו מהדורות הרמ"א, וכל
הדפוסים עד ימינו:

[כא] בדפ"א כתוב ששם:

[כב] הרי יחיאל מונח גם
בטור:

[כג] הגמרא מוכנה בשלחן
הטהור דוקא לז"ל כתב ב"ר,
והוא בדברי משה בשם הב"ר,
ע"ש:

סעיף ה' על מי שהוא עלול למילות דמות להניח הרצועות על
צגד ^(ח) דק ויצרך, ^(ט) עיין סעיף ח': ו ^(י) תפלה של ראש
על הכובע. עיין צד"י [ד"ה ולא] דכולם נקטו של ראש דוקא, אבל
אם יש לו מכה ציד אסור להניח על הצגד, משום לך לאות ולא

לאחרים לאות, כמו שכתבתי סוף
סימן זה [ס"ק כא], כן נראה לי דלא
כהצ"ח [ד"ה מקום]. ומהאי טעמא
נראה דמותר להניחו על
הסמרטוטין שעל גבי המכה אם
לא סגי בלאו הכי, דהא לזכר צגד
אחר על גביו. והא דלא הניחו
הכהנים תפילין על הכתומה, היינו
משום דלא היו רשאים לזכור צגד
אחר על גביו: ז הכובע דק
הסמוך לראש. אבל על כובע
עבה אסור להניח, דלא מקרי
הנחה על הראש ^(ט) מקום שמוחו
של מינוק רופס, כדאמרין [עבודה
זרה מד, א] גבי ^(י) עטרה של בית דוד
שאסור להניח תפילין על גביו:

ח לא יברך. ^(י) ואם מניח של יד ^(י) צדדן זה לא יצרך על של יד, דהא יש אומרים [רא"ש במשנה כלל ג סימן ד] דחליצה פוסלת,
^(כ) ועיין סימן כ"ו [סעיף ב]: ו אמר יד. כתב דרכי משה ^(כ) [אות א ד"ה ופירש הכנ] בשם המרדכי [ה"ק, תפילין יג, ג] דלאס הרגיל עצמו
לעשות איטור הו' דינו כאיטור שגולד כר, עכ"ל. ודמיון במדרכי שם יש חולקים, עיין שם: י שהיד שכותב בה. ומשמע צמ"ק
[סימן קנ] אפילו כותב גם צממאלו ועושה כל מלאכתו צממאלו, אפילו הכי מניח צממאלו כיון שכותב גם צימיו. והצ"ח [ד"ה ואמר]
חולק על השו"ע, וסבירא ליה דאם עושה כל מלאכתו צימיו וכותב צממאלו כולי עלמא מודה דמניח צממאלו, דימין עיקר, ולא נחלקו

שערי תשובה

[ח] דק. עיין באר היטב. וכתב בתשוב"ץ [ח"א] סימן למ"ד, אין להניח תפילין
על הכובע, רק על ראשו, ומותר לכסות אותם בסודרו. והא דאמרין [מנחות
ל. ב] וראו כל עמי הארץ כו' [דברים כח, י], היינו שיהיה בראש במקום שהם
נראים יותר, וראו כמו ושמעו, וכל העם רואים את הקולות [שמות כ, טו]. ע"ש.
ונראה, דאף שיש איזה דרשא ^(ט) בהא דוכל העם רואים דקאי על המלאכים
שנבראו מכל דיבור, מכל מקום פשטא דקרא על שמיצה נאמר, ומפיק ליה
בלשון ראה לדרשא, והכי נמי בהא דוראו דכל עמי הארץ שיהיה השמיעה
ברור אצלם כאלו ראו בעיניהם ממש: (יא) כ"א אדם. עיין באר היטב. ועיין
מה שכתבתי לעיל ס"ק א', ומדברי הבעל העיטור שהביא הב"י נראה דסבירא

לד הכתף והמעצרתא לזד היד. וכן להיפוך, נמי שאינו איטור ומניח תפילין של האיטור, מניח צממאלו, הקציה לזד הכתף והמעצרתא לזד היד, שבות יעקב
חלק א' סימן ג', ע"ש. ועיין במשנה נחלת שבעה סימן מ"א, ובמות יאיר סימן קס"ו: (יא) כ"א אדם. ואם הניחו צימיו שהוא צממאל כל אדם, אפילו
דיעבד לא יחא, מוט השני סימן כ"ח: (יב) ימין. ואם כותב צד ימין, יניח צממאל כל אדם. ואם הרגיל עצמו לכותב צממאל ועושה כל מלאכתו צימין,

ביאור הגר"א

[יב] [סעיף ה] אדם כו'. שהרשב"א [שו"ת ח"א סימן תתכ"ט] מתיר בתפילין של
ראש על הכובע במה שאמרו במגילה כ"ד ב' ונתנה על כו', ועיין רש"י שם
ד"ה הרי זה דרך כו', משמע דוקא משום דרשא לך לאות, מה שאין כן בשל
ראש דכתיב [דברים כח, י] וראו כל עמי כו' כנזכר לעיל [ס"ק י]. ואף שהרשב"א
כתב רק להלכה, וגם כל הפוסקים חולקים עליו, מכל מקום במקום דלא אפשר
יש לסמוך על זה: [הג"ה] הכובע דק. אבל עבה ודאי אסור, מדאמרין בירושלמי
פרק ב' דברכות [הלכה ג] ר' יוחנן בקייטא דלא הוה חזיק רישיה הוה לביש
תרוריהו, בסיתוא דהוה חזיק רישיה לא הוה לביש אלא דארעיה. ועיין רא"ש הלכות תפילין [סימן יט]. ובזה ניחא מה שאמרו בעבודה זרה מ"ד א' והא בעי
אנוחי כו': [יד] ויכבם כו'. עיין לקמן סימן ל' סעיף ד' יניח ידו כו', ועיין מ"א שם ס"ק י': [טז] [נהגה והמנהגים כו'. דהא כל הפוסקים חולקים, ואף
הרשב"א נסתפק כנזכר לעיל [ס"ק יב]: [טז] [סעיף ו] יש אומרים כו'. כרב אשי שם [מנחות לו, א]: [יז] ויש אומרים כו'. כרבי נתן [שם] דדריש [דברים ו, ח]
וקשרתם כו', וכן סבירא ליה [שם] ויכבם כו'. ואע"ג דתנא קמא סבירא ליה כרב אשי, אבל סבירא דברך דהי' ר"ל, שם סעיף ד' [סעיף ו] ויכבם כו'. וקיימא לך כתאש וכרב
בתניא אידך תרוריהו סבירא להו דלא כרב אשי לפירוש תוספות [שם ד"ה א] דלא פליגי, אבל סבירא ראשונה סבירא ליה דפליגי. וקיימא לך כתאש וכרב
אשי, וכנזכר לעיל: סעיף א [ס"ק ו] וכן כתב במדרכי [ה"ק, תפילין יג, א] בשם ר"י דפליגי, אלא שכתב דתרוריהו סבירא להו כרב אשי אלא דאחרים סבירא להו

לבושי שרד

[ח] מ"א סק"ה דק ויברך. ר"ל, דשם כתוב דאם הניח תפילין על הכובע לא
יצרך, לזה אמר דברצוה אין קפידא יצרך: (י) שם עיין בעיני ח'. אפשר
לדריך לומר עיין סעיף ה'. ואפשר דכוונתו למה שכתוב בסעיף ח' [נהגה] אין
לכרוך הרצועה על החיטום, כדי שיהיה חלוי, דשעמא דנללו האי טעמא אין
חשש מה שהחיטום מפסיק בין הרצועה לבשרו, וכל להוסיף דאין קפידא כל
ק צרועה, ולכן אין מעכב הצרכה בעלול למילות. ולפי זה יש לומר דלא יפה

אוצר מפרשים

היד, ונכון הוא: (ה) עצור צנזירות. פירוש שיש לו מלאכות
בראשו, ואם יגלה ראשו יזיק לו הקרירות, וכיון שיש דעות דסבירא
להו צמפילין של ראש אין חשש צנזירה, דהא כתיב [דברים כח, י]
וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ולא נאמר [שמות יג, ט]
בין עיניך אלא לקיים מקום, וזה

שהוא אנוס ימנך על זה. ומכל
מקום יניחם על כובע דק שאז יוכל
להניחם כנגד מקום שמוחו של
מינוק רופס, מה שאין כן בזכונת
גדול: (ו) ויכבם מפני
הרואים. שאינם יודעים שהוא
אנוס: (ז) שהיד שכותב.
דכתיב [דברים ו, ט-ט] וקשרתם
וכתבתם, ודרשינן [מנחות לו, א]

ואם כותב בימינו ושאר רוב ^(ז) מעשיו עושה בשמאל או כותב בשמאל ושאר רוב
^(ז) מעשיו עושה בימין ^(ז) יש אומרים שיניח תפילין ביד תשת ^(כ) בה דבעינן יד כחה
^(ז) ויש אומרים (ז) ^(ז) שהיד שכותב בה היא חשובה ^(כ) ימין לענין זה ומניח תפילין
ביד שבנגדה: [הנהגה] ^(כ) והכי נהוג:

ח לא יברך. ^(י) ואם מניח של יד ^(י) צדדן זה לא יצרך על של יד, דהא יש אומרים [רא"ש במשנה כלל ג סימן ד] דחליצה פוסלת,
^(כ) ועיין סימן כ"ו [סעיף ב]: ו אמר יד. כתב דרכי משה ^(כ) [אות א ד"ה ופירש הכנ] בשם המרדכי [ה"ק, תפילין יג, ג] דלאס הרגיל עצמו
לעשות איטור הו' דינו כאיטור שגולד כר, עכ"ל. ודמיון במדרכי שם יש חולקים, עיין שם: י שהיד שכותב בה. ומשמע צמ"ק
[סימן קנ] אפילו כותב גם צממאלו ועושה כל מלאכתו צממאלו, אפילו הכי מניח צממאלו כיון שכותב גם צימיו. והצ"ח [ד"ה ואמר]
חולק על השו"ע, וסבירא ליה דאם עושה כל מלאכתו צימיו וכותב צממאלו כולי עלמא מודה דמניח צממאלו, דימין עיקר, ולא נחלקו

באר היטב

כתב מוכתם מגולה על המניחין התפילין על גבי פאה נכרית הנקרא פלורק"ה,
ועיין במשנה יד אליהו סימן ג' שהאריך בזה: (ח) דק. ועל כובע עבה
אסור [מ"א ס"ק ו]. ואם יש לו מכה ציד אסור להניחם על הצגד, משום לך
לאות ולא לאחרים לאות, אבל מותר להניחו על [החלוק] [הסמרטוטין] אם לא
סגי בלאו הכי, דהא לזכר צגד אחר עליו, מ"א [ס"ק ו]: (ט) ש"י יד.
והוא הדיון אם מניח של יד צדדן זה לא יצרך על [ש"י] יד אלא על של ראש,
מ"א [ס"ק ח]. וכמה צד"ח [ד"ה מקום], מכל מקום צעמא קיראת שמע ותפלה
יראה שיהא זולת תצירה, ע"ש: (י) ימינו. שנים שהלכו צדדן ואחד מהם
אטור, ואין לו רק תפילין ממי שאינו אטור, יניח התפילין צימין, דהיינו הקציה
לזד הכתף והמעצרתא לזד היד, שבות יעקב
חלק א' סימן ג', ע"ש. ועיין במשנה נחלת שבעה סימן קס"ו: (יא) כ"א אדם. ואם הניחו צימיו שהוא צממאל כל אדם, אפילו
דיעבד לא יחא, מוט השני סימן כ"ח: (יב) ימין. ואם כותב צד ימין, יניח צממאל כל אדם. ואם הרגיל עצמו לכותב צממאל ועושה כל מלאכתו צימין,

הגהות רעק"א

(ב) (פניא סק"ה) עטרה של בית דוד שאסור. עיין תשנ"ץ חלק א' סימן ל':
(ג) (נהגה ס"ה) רק יברך על ש"י יד. נראה לענ"ד דלזנו לומר דמכנין בזה
על דעת הפוסקים דנלל סח אינו מוכר על של ראש, דנכנס להניח פטור של
ראש. אבל היכא דאין לו רק של ראש ומניחו, דצדדן זה לרין לצרך עיין בדרכי
משה [אות א סוף ד"ה ולא] שתמצא כדברי, שכן נראה מהב"י [כת"ץ]. (ד) (פניא
סק"ה) בדרך זה לא יברך. היינו כמו שכתב ס"ק ו' צמניחם על סמרטוטין

עושי קצת הנוהגים לכרוך הרצועה ציד תחת התפילין דהו' תצירה, ואם היה
עולה נדעת המג"א דהחימורא יהיה הפסק תחת הרצועה, מכל שכן דהרצועה
הי הפסק תחת התפילין: (יט) שם סק"ז מקום שמוחו. דכוננו גדול אי
אפשר לזיון המקום: (כ) שם סק"ח בדרך זה. ר"ל, שם סעיף ד': (כא) שם
ועיין סימן כ"ו. ר"ל, דכאשר מצרך על של יד יצרך על של ראש ששם, מה
שאין כן כאשרו מצרך על של ראש מצרך על של יד אחת:

ד (פניא סק"ה) ופירוש בפרד"ש יש חולקים עיין שם. ונראה לענ"ד שאף החולקים
שם היינו בהרגל עצמו כן מרצונו, ולכן סבירא להו דהרגלתו לאו כלום הוא, אבל
מן השמים הרגלוהו דהיינו שגולד לו חולי בימינו ונוטל הכח ממנו וצריך לעשות
כל מלאכתו בשמאל, בודאי דינו כאטור גמור:

ב (שו"ע ס"ה) כ"ל. ומי שיש לו נתק בראשו מותר להניחם על הכובע, רשב"א [שו"ת
ח"א סימן תתכ"ט] ומהר"ם אלשיך [סימן נו], דלא כנסנת הגדולה [הגב"ה]. ועיין תשובות
דבר משה סימן ו': (אש"ח אברהם, א)
ג (פניא סק"ה) ופירוש פטמא. נ"ב, ומכל מקום, כ"ל:

(פ"א פק"ו) עיין בובחים דף יט [ע"א] ובערכין דף ג' [ע"ב] ועיין מה שכתבתי בזה בתשובה בס"ד 10].

(פ"א פק"ו) **ואם פניח ש"י** יד בדרך זה כו'. נראה דמיירי במניחה על סמרטוטין ולבוש בגד אחר, דאם לא כן תיפוק ליה משום ולא לאחרים לאות. ואשמעין בזה דלא תימא דדוקא בשל ראש כיון דמברך על של יד להניח גוי בהכי בדיעבד, כיון דבלאו הכי דעת המחבר בלא שח דמברך אחת, דהיינו להניח לבד, לזה אמר דאף במניח של יד בדרך זה, וא"כ אין עליו ברכה כלל, מכל מקום לא יברך מטעם דיש אומרים דתציעה פוסלת:

לנזס: **ו תפלה ש"י ראש**. עיין מ"א. כמז של יד על הסמרטוט שרי דמכוסה צנגד, וזאזות כ"א משמע שמפרש הא דרז אשי זייריה [מנחות לו, ז], כיון דמונחים תחת נגדים אף על פי שנקרעו שרי, אכל על הנגדים אסור משום לך לאות, וכבר כתבתי צט"ו [אזח ה] שיש מחלוקת בזה. ומה שכתב [המ"א] [גנין] להניס צנזמים י"ט א' **יד לא היו** (מניסין) [*מניסין], ועל גזי כחונת ולקסות אוחז צנגד אחר היו יתור צגדים, ומפילין לא הוה יתור צגדים, ע"ש מוספות ד"ה תפילין, בשל ראש מניסין. ויש דמעות ראה להר"מ ז"ל פרק ט' מהלכות כלי המקדש הלכה ג' דמעיל לא היה לו צית **"יד"**, דאם לא כן לוקמיה הא דהתניא [נשן] אס הניחן אין מוצלח צכהן גדול, מניח על הכחונת ומכוסה צנית יד של מעיל. ומיהו י"ל דצין צגד צנגד נמי אין להיות חליצה. וצנחלת צצי סעיף ד' מתוספות ערכין [ג, נ ד"ה שלח] כו', ואדרכה משם משמע דעל סמרטוט אסור, ומה שכתב שם פרק י' מכלי מקדש הלכה ו' משמע קצת צין צשר לצנגד, הא צין צגד לצנגד כמו כהן גדול אין קפידא צנחילה, * וז"ע: **ז הבובע**. עיין מ"א. ועיין ט"ז אות ה'. וצ"ח [ד"ה מקום] סיים אין אנו נוהגין להחיר אפילו צכובע דק, וכן עמא דבר: **ח לא יברך**. עיין מ"א. ופירשמי צט"ו אות ו', ועיין מ"א אות ו', ונסימן כ"ו [נ"מ"א סעיף ב] דמכל מקום מצרך על של ראש שמיים להניס ועל מלות: **ט אשר יד**. עיין מ"א. ועיין מה שאכתוב באות ו"ד מזה, יע"ש: **י שהיד**. עיין מ"א. עיין צ"י [ד"ה ואטין] צסס סמ"ק. [סימן קנא]. ובהגהות [סמ"ח אות ח] אדם שרגיל ללבוש "גס" צימן כו', יע"ש, והיינו מיד יסקה ארץ (הציאומי צט"ו אות א', והצן). ומה שכתב [המ"א] כשהרגיל עצמו יש לסמוך על הצ"ח, מטעם שיש מולקיס צהרגיל כמו שכתב באות ט', לכן יש לסמוך אצ"ח:

של יד (ו)במקום הראוי הוה כמונח בכיס, וכל זמן [שהם] בין עינין בעינין שיהיו לטוטפות, וזה פשוט *: (ז) **שהיד**. עיין ט"ז. פירשתי יפה באות א' דתופס עיקר כרב אשני דבתרא [הוא, דדריש] ידכה כהה, והיד שכותב בה, אינך הוה כהה לענין כתיבה, ותרויייהו צריכי. או נפקא מינה עוד במי שאין יכול לכתוב כלל וודאי אזלינן בחר יד כהה לענין מלאכה, וכמו שכתב אליה רבה אות ו', יע"ש:

מחצית השקל

הא אפשר לכרוך דבר אחר על גבי תפלה של יד שלא תהיה נראה. על זה תירץ מ"א דלא היו רשאים ללבוש בגד אחר על גבי הכתונת. ואין כוונתו דוקא על אותו בגד שיתן על גבי תפלה של יד איכא אסורא, אלא אפילו תפלה של יד גופה אסור להניח על גבי כתונת של בגדי כהונה, וכן כתב הרב ב"י [ד"ה ולא] בשם הר"ן [מגילה טו, א סוף ד"ה האומר] לענין מצנפת. שהקשה לדעת רשב"א דבשל ראש אין בו משום חציצה ומותר להניח על גבי בגד, א"כ למה הוצרך הש"ס [נבחים יט, א] לומר בכהן גדול שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפלה של ראש, תיפוק ליה הא היה אפשר לכהן גדול להניח התפלה על המצנפת. ותיקף וז"ל, אפשר דהיינו משום דאסור לתת כלי אחר של מצוה על המצנפת, עכ"ל. ואולי נקט מ"א בגד, דתפלין שהם כלי מצוה כתב הר"ן דרך אפשר כמסתפק, אבל בגד רשות שמניח על גבי תפלה שתהיה מכוסה זה ודאי אסור להניח על גבי בגדי כהונה: (פ"ק ז) **הבובע כו'**. גבי צפורה כו'. והוא, דבמסכת עבודה זרה דף מ"ד ע"א אמרינן דהוי מניחים בית דוד עטרת מלכם (ששלש מעמק) על ראשם במקום תפילין. ופריך דידכה וזה בעי להניח תפילין, ואמר רב שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח שני תפלין. והקשה רשב"א [שו"ת ח"ג סימן רפב] לשיטתיה הא היה אפשר לו להניח על גבי העטרת, וע"ז תירץ רשב"א דלא מקרי כו' מקום שמוחו של תינוק רופס, ועיין בב"י [נשן]. והוא הדין בכובע עבה: (פ"ק ח) **לא יברך כו'**. ש"י יד בדרך זה. דהיינו על סמרטוט, ובגר על גבי תפלין שיהיה מכוסה, כמו שכתב אמרין בס"ק ו"ו: דהא יש אומרים דחציצה פוסלת. והוא הראש, ועיין בס"ק ו': ועיין סימן כ"ו. לענין הברכה על תפלה האחרת שמניח בלי חציצה: (פ"ק י) **שהיד כו'**. כיון שכותב גם בימינו. ר"ל, כיון דלדעה זו לא תליא כי אם בכתיבה, ויד שכותב בה היא נקראת ימין, אע"י שעושה כל מלאכתו בידו האחרת. וכיון שכותב גם בימינו, יש לו דין שולט בשתי ידיו דמניח בשמאל כל אדם: והב"ח חולק כו'. דבגמרא [מנחות לו, א] איכא ב' דרשות. דידכה ר"ל יד שמאל, רב אשי דרש ידכה יד כהה. וא"כ העיקר תליא ביד שעושה כל מלאכתו נקרא ימין, וכוחתיה פסק יש אומרים הראשון שהובא בשו"ע [סעיף ח]. ואיכא למאן דאמר דדריש לה מדכתיב [דברים ו, ח] וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ממילא צריך להניח בשמאל כי היכי שיוכל לקשור בימין, וכוחתיה פסק יש אומרים האחרון שהובא בשו"ע דהעיקר תלוי ביד שכותב בה. והב"ח סבירא ליה דיש אומרים אחרון סבירא להו לבטל שם ימין בימין כל אדם ולקרותה שמאל בעינן דוקא תרתי לריעותא, שיעשה כל מלאכתו בשמאל כל אדם וגם יכתוב בשמאל כל אדם, וע"י זה מניח בימין כל אדם דאז ימין היא יד כהה, וגם מקיים וקשרתם וכתבתם דהא כותב בשמאל. אבל בחדא לריעותא מניח בשמאל כל אדם. ולפי זה בדין האחרון שכתב בשו"ע שכותב בשמאל וכל מעשיו עושה בימין גם יש אומרים האחרון מודה דמניח בשמאל, כיון דליכא רק חדא לריעותא בשל ימין שאינו כותב בה ולא פליג כי אם בדין ראשון שכותב בימין וכל מעשיו עושה בשמאל, דליש אומרים ראשון דלא תלה אלא ביד כהה לבד מניח בשל ימין כל אדם, וליש אומרים אחרון גם הוא בשמאל כל אדם. כיון דליכא רק חדא

להניחם על בשרו, ובשל ראש מה שתלוי על בגדיו אין להחמיר כלל: **ה' עצה צניעות**. עיין ט"ז. והוא דעת רשב"א וריב"ש (כמו שציין באר הגולה אות ז), דלאו מעל ידך מפיק אלא לך לאות ולא לאחרים לאות. ובשל ראש אדרבה כתיב וראו כו'. ודווקא כובע דק, שכובע עב אי אפשר לכרין ולהניח מקום שמוחו של תינוק רופס, (עיין ב"י ד"ה הריב"ש מההיא דעטרת מלכם בעבודה זרה מה, א). ומשמע בשל יד וודאי אסור להניח על גבי סמרטוטין, לך לאות ולא לאחרים לאות, אע"י דמכוסה בשאר בגדים, עיקר קפידא דקרא אמקום, דהיינו שיהיו מונחים על בשרו ממש במקום שהם לך לאות, ומש"ה כרב אשי דהוה צייריה בדידה, מנחות ל"ז ב' הביאו הב"י [ד"ה ולא], שרי, דמניח במקום לך לאות. ועיין מ"א אות כ"א ואות וי"ו שם משמע דעל הסמרטוטין שרי להניח של יד, ועיין סימן כ"ו במ"א [אות] א' אי"ה במ"א יבראר, ועיין אליה רבה [ס"ק] ה' ב"ו מ"מ י"ח] ג"כ להתיר להניח של יד על סמרטוטין, יע"ש. ולפ"ז יש להניח של יד ולא יברך, ומניח של ראש ומברך שתיים וממה נפשך יצא, מה שאין כן המניח על כובע דק לא יברך רק אחת, כמו על של יד כבסימן כ"ו [סעיף ב בהגה], ועיין מה שאכתוב עוד באות ו' מזה: (ו) **ויכסם**. עיין ט"ז. ובב"י [נשן] משמע אף שמכתו מוכחת עליו מכל מקום ילמדו ממנו להניח אף בלא סבה מספקת, וכן התיק העטרת צבי באות ט"ו, יע"ש. ומסיים רמ"א [סעיף ה] והמניחים כך לא יברך רק להניח, מה שאין כן כשמניח של יד על סמרטוט מברך על של ראש שתיים כמו שכתבתי באות ה'. ולענות אמן יהא שמיה רבא בשל ראש כשמניח על סמרטוט, עיין מ"א סימן כ"ה אות י"ו. ואין תימא ניח של יד שלא במקום הנחת ממש, ויברך על של ראש שתיים, והיה עובר לעשייתן ממש, הא בורכא הוא, דכשאר של יד (ו)במקום הראוי הוה כמונח בכיס, וכל זמן [שהם] בין עינין בעינין שיהיו לטוטפות, וזה פשוט *: (ז) **שהיד**. עיין ט"ז. פירשתי יפה באות א' דתופס עיקר כרב אשני דבתרא [הוא, דדריש] ידכה כהה, והיד שכותב בה, אינך הוה כהה לענין כתיבה, ותרויייהו צריכי. או נפקא מינה עוד במי שאין יכול לכתוב כלל וודאי אזלינן בחר יד כהה לענין מלאכה, וכמו שכתב אליה רבה אות ו', יע"ש:

ולא בין הבית, דברצועות אפילו של יד דן רשב"א להקל, א"כ בתרתי למעילות דהיינו רצועות של ראש, וגם עלול לנוילות יש להקל. ואפילו יברך עליו, דכהאי גוונא אפשר לכולי עלמא אפילו לדעת הרא"ש [שו"ת כלל ג סימן ד] שרי: (פ"ק ו) **תפלה ש"י ראש על הכובע כו'**. כמו שכתבתי סוף סימן זה כן נראה ל"י דלא כהב"ח ומהאי טעמא נראה כו'. אין הכוונה במה שכתב דלא כהב"ח דהב"ח מתיר בשל יד, דליתא, דאדרבא הב"ח מחמיר יותר כאשר יתבאר. אלא ר"ל דלא כהב"ח במה שפירש דברי רשב"א [שו"ת ח"א סימן תתכח] שממנו מקור דין סעיף זה, ולפי פירושו הקשה על הרשב"א וחלק עליו. על זה כתב מ"א דלא כהב"ח. והוא דהרא"ש [נשן] סבירא ליה כמו דהקפידה תורה לענין חציצה בשל יד מדכתיב [שמות יג, ט] והיה לך לאות על ירך, הוא הדין דאמרינן מסבירא אף שאינו מבואר כן להדיא בש"ס דגם בשל ראש הקפידה תורה, מדכתיב [שם, טז] והיו לטוטפת בין עיניך. ורשב"א סבירא ליה דבשל ראש אין קפידא, והא דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך הוא רק לסיים מקום הנחתו כנוכר לעיל [ס"ק ח] ועל זה הקשה הב"ח דהאמרינן דרך פרק הקומץ [מנחות לו, ב] על ירך זו גובה שביד, או אינו אלא על יד ממש, אמרה תורה הנח תפלין ביד והנח תפילין בראש, מה להלן בגובה שבראש אף כאן בגובה שביד (פירש רש"י ד"ה גובה גובה שביד היינו קבורת שהוא בשר התופח, ועל יד ממש פירש רש"י ד"ה יד על הכף) וכיון דקיי"ל [ביתרו כב, ב] אין היקש למחצה כו', הלא נמי הוקש של ראש לשל יד לענין חציצה כו', עכ"ל הב"ח. נראה דהב"ח הכין דגם רשב"א דרש טעמא דקרא והיה לך לאות מטעם חציצה. אבל אין כן דעת מ"א אלא סבירא ליה דהרשב"א סבירא ליה דגם בשל יד לא חיישינן לחציצה אפילו לגבי בית, והא דאסרינן להניח של יד על הבגד לא מטעם חציצה, אלא מגזרת הכתוב והיה לך לאות ולא לאחרים לאות, דשל יד צריך להיות מכוסה וכמו שכתב מ"א סוף סימן זה. וא"כ תו לא קשיל גילף של ראש משל יד, דלמאי גילף אי דחציצה תפסל, הא בשל יד גופיה אין לחציצה פוסלת. ואי משום שיהיה גם של ראש מכוסה כמו בשל יד ומהאי טעמא לא יניח גם של ראש על הבגד, זה ליתא דאדרבא הא של ראש צריך להיות מגולה כדכתיב [דברים כה, י] וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ודרש ר' אליעזר [מנחות לו, ב] אלו תפלין שבראש וכמו שכתוב סוף סימן זה, ולא קשה מידי. ועל זה אתי שפיר מה שכתב מ"א ומהאי טעמא נראה דמותר כו', ר"ל, לפי שיטת מ"א דלרשב"א אין איסור חציצה אפילו בשרו מלא יהיה חציצה, דכתיב [ויקרא ג, ג] וליבש על בשרו כדלעיל [ס"ק ד]. ולפי דעת מ"א דרלשב"א אין חציצה פוסלת בשל יד, אם כן הוה ליה להניח תפלה של יד על הכתונת ולא יהיה חציצה בין הכתונת לבשרו, ואי משום לך לאות כו' דשל יד צריך להיות מכוסה,

ל בית יוסף ד"ה מ"ב
מלא כחוד:
מ. עירובין (ל"ז) [נה]
[ע"כ]:
ג. מנחות ל"ה [ע"כ]
לדעת הרמב"ם בפרק ג'
מהלכות מפילין [הלכה ג']
וסמ"ג [עשין כז קה, ב]
בשם הר"ף [כא] וכן
משמע מדברי שמואל רבא
שנפסק הלכות מפילין
להר"ף [ע"כ]:
ס. בית יוסף [ד"ה
והלכות]:
ע. מנחות ל"ז [ע"כ]
לפירוש הר"ף [ה"ק]
מפילין סימן יט ומדברי ה"ק,
מפילין יג, ג וספר המרומה
סימן יג ד"ה משפט מקום
וכן מוכח גירסא עירובין
פרק י הלכה א':
פ. שם בגמרא ל"ה
[ע"כ לפירוש רש"י ד"ה
למעלה ורמב"ם מפילין ג, ג]
ג. הרמב"ם שם פרק
ד' [הלכה א והר"ף ה"ק,
מפילין סימן יג]:

ציונים לרמ"א

1) מהר"ל [הלכות מפילין
עמוד תקנ]:

הערות

הגהות והערות

[כד] ברי"ף שלפנינו לימא
ועיין שלטי הגדולים ה"ק ג,
ז אות ה ובספר המרומה
סימן ר"א:

[כה] יא מנא כן נדרשות
חול, ומקור דבריו הם
נלווים סימן כה סעיף ט.
ודרשא זו כתב בעל המאור
נראה שהנהיג, א ד"ה ואני
אומר:

[כו] עיין מ"א סימן כח
ס"ק ז ובהערות שם:

[כז] בדפ"ר כלל הוא עדיין
המשך לפעין ט עד סעיף
יא שלפנינו, וכן הוא בסוף
י, וסעיף יא מתחיל תפילין
י, ובהגהות וכו'. ובהגהות
ש"ך לא כחוד כלל כלל
סעיפים ונראה שהכל הוא
סעיף ט, הגם שכתבתי
הסימן כחוד שיש יא סעיפים.
וסדר דין הכל בהגהות
ש"ל:

אלא כדכחזי דמינו ועושה כל מלאכתו בשמאלו, עכ"ל. ואנו אין
לנו אלא דברי השו"ע. מיהו כשלל נולד כך רק אח"כ הרגיל עצמו
לכחוד בשמאל ועושה כל מלאכתו מימין, נראה לי דינית בשמאל,
(ס) דבזה יש לסמוך על ה"ח: יא מכה. ונמשכות מהר"ם

[מרוענבורג] דפוס קרימונה [סימן מ]

איתא, מכה. ושמע מינה דאם
המכה גדולה פטור מתפילין, עיין
סימן ל"ח סעיף ט', ועיין מה
שכתב סעיף א' בהג"ה [ומ"א
ס"ק ג]: יב שלשה בריכות.
ז' בפרק התחנות ואחד בפרק
העליון [כוונות שער הכוונות עניני
תפילין דרוש ה' ושל"ה מסכת חולין ד"ה
ומיד אחר]. והעולם נהגו נדרשים
אחרים, ואין להם עיקר בגמרא
וצפונות: יג ששה. וכוונות
[שם] כתב לעשות ז' כריכות, וכן
כתב של"ה [שם]: יד התיתורא.
רק יהא תלוי כעין של ראש [דרכי
משה סוף אות א, בשם מהר"ל הלכות
תפילין עמוד תקנ]. ומכל מקום נשעת
הנחה יניח הרלוועה עליה (ס) שלא
מוז ממקומה עד שיניח של ראש,

ואח"כ יסירנה ויכרוך, (עמק הדבר מדוע דיני תפילין ד"ה ואלמר):
הפנים, כלמא פרק קמא דחולין [יט, ב]:

ערך ד"ח למהר"ק"ש

סוף ספ"ה ז בספר נדק הניח שאין להסיר כלל מ"ה הזרוע, כי אם במקום המופק דהיינו קיצות: סוף ספ"ה ח אין לכוך הרלוועה על המימורא כדי להדקה:

באר היטב

יניח בשמאל כל אדם, עיין מ"א [ס"ק י]. (ועיין בספר אליה רבה ס"ק ו
שהשיג על פשרת מ"א, ופסק כדעת שו"ע. ומסיים, מיהו אדם שאין
[יובל] [יכול] לכתוב יניח בימין כשעושה כל מעשיו בשמאל, הגא"א):
(יג) בריכות. אחד בפרק האמנעי וז' בתחנות, האר"ל [מ"א ס"ק מ, מ"א
ס"ק יג]: (יד) בריכות. וכן כתב האר"ל, [מ"א ס"ק יג], ועיין יד אהרן
[הגנ"ז]: (טו) התיתורא. רק יהא תלוי כעין של ראש, מהר"ל, [מ"א ס"ק
ט, מ"א ס"ק יד]. ונשיירי כנסת הגדולה [הגנ"ז אות ד] חולק על מהר"ל בזה,
וכתב ופוק מוז מ"ה עמא דכר, שכל העולם נוהגים לקשור המעברתא עם
הרלוועה, ע"ש. וכן כתב עטרת זקנים [סימן כה ס"ק ג] ממשמעות שו"ע מר"י
לוריא [שו"ע האר"י ז"ל סוף הלכות תפילין], זה לטעון, ישיס רלוועה של יד על
המימורא של יד מיד אחר הקשירה כדי שלא תוז ממקומה, דאם זזה ממקומה
לא היה כל לדי ספק נכרה, ואח"כ יקשור בקיצות ג' כריכות וזרוע ד'
כריכות, ואחר כך יניח של ראש, ע"ש. ועיין לעיל סימן כ"ה ס"ק י"ז:
(טז) השער. ה"ט [ס"ק י] פסק דכל התפילין כריכים להיות מונחים במקום
שיס קרחה, דהיינו שיהא קנה התחנות צעיקר השער, ולא כעושים לומר
שהקנה העליון יתחיל ממקום השער ועיקר התפילין מונחים על המנח ועוזרים
על אסור לאוריתא, ומזכרין נכרה לנעלה, ע"ש. ונמשכות בית יעקב סימן
קל"א חולק על ה"ט, ופסק מהמחלם עיקר השער הוא המימורא יתחיל שם,
ולא הקצילה, ע"ש. ועיין כנסת הגדולה [הגה"ע, נספוח]: (יז) בעורף.
שהוא סוף הגלגולת [הגלגולת] והוא נגד הפנים [מ"א ס"ק טו], ולא כל כך

הנה בספר הכוונות [עניני תפילין דרוש ה' ד"ה סדר] בדף עצמו שמצאת כתוב
אורך הרצועה תמצא ראייה יתר הזוקה, והוא שתמצא ענין קשירת תפילין של יד יקשור תחלה תפילין של יד, ויקשר ז' כריכות סביב הזרוע
כו', (ר"ל, שיקשר תחלה הי"ד עם התפלה של יד, וזהו קשירות הי"ד לבד, ר"ל, ע"י הידוך הרצועה נקשרת הי"ד אל תפלה), ותיכף ימשיך הרצועה סביבות
הזרוע לעשות ז' כריכות, ולא אמרתי כי אם קשירות הי"ד כדברי הרשב"י מן הטעם הכתוב בשמו, וכן אמרתי כמו שכתוב, וכן תעשה, ע"כ החלום. גם בשו"ע
ולבוש לא נזכר לשון כריכות, אלא קשור קשירה אחת בלבד לצורך הי"ד, עכ"ל הר"י צמח. ורבים מיראי ה' אחרי רואם זה חזרו לעשות כדבריו ז"ל, עכ"ל.
ומכאן תראה שמה שכתוב בשו"ע האר"י שהביא בעטרת זקנים [סימן כה ס"ק ד על סעיף יא], לאו האר"י ז"ל חתם עלה, וכן מה שכתוב בפרי עץ חיים הנדפסת
[שם] ודעו ג' כריכות בקבוצת כעין שכן, הוא מהחברים, ואינו עיקר, כיון שאינו מתורם מהר"י שהוא העיקר. וגם במשנת סידים [מסכת הנחת תפילין פרק ב
משנ ד] כתב שיניח הי"ד על המעברתא ויכרוך עליהם כריכה אחת, ומדברי מהר"י צמח נראה דליתא. ואם נאמר דמה שכתב כשהיה עובר הרצועה בזרוע והיה
מהדק וקושר הי"ד עם התפלה היינו על ידי העברת הרצועה על הי"ד עם התיתורא, אלא שזה אין עליו שם כריכה, רק שם קשור, שמיד משם ממשיך לזרוע
לכוך ה' כריכות, וכן משמע קצת בסוף דבריו, הוי אתי שפיר דדברי הרב יוסף ובמחזיק ברכה לא סתרי אהדי. אך מדברי מהר"י צמח שהבאתי לעיל ס"ק
ה' מביא נגלה שדעתו שלא לקשור אותה עם הרצועה כלל, וצריך לומר דקשירה דקאמר היינו מחמת ההדק שמושך הרצועה בהדק, מתקרבת ומתחברת אל
התפלה, והיינו כדרך הנהוגין לעשות הגב שבכפילות הרצועה לצד השמאל, וכל מה שמושךין הרצועה אינה מתקרבת אלא מתרחקת קצת. ולפ"ז על כדחך
מה שכתב(וב דקושרין הי"ד עם התפלה אינו ע"י ההדק, רק ע"י העברת הרצועה על הי"ד, והמעברתא מקשר אותם יחד, וכבר כתבתי דממה שכתבתי ס"ק
ה' אינו נראה כן, וצ"ע: (טז) השער. עיין באר היטב. ובחנם השיב (הבר"י) [הבית יעקב] על ה"ט, דגם כוונת ה"ט"ז על קצה התחתון מהתפילין, דהיינו
התיתורא, ושוב מצאתי כן באליה רבה [ס"ק י], וכן כתב בשו"ת דברי יוסף סימן ס"ג יניח קציעה של ראש מיושבת ומושכבת על הראש, ומתחלת (עיקר)
[העיקר] שער הפדחת יניח התיתורא, ודלא כגן המלך סימן קנ"ה והביאו בברכי יוסף [שירי ברכה אות א]: (יז) בעורף. עיין באר היטב. ובכנסת הגדולה
[הגה"ש] כתב בשם שלטי הגיבורים שבמדרש שכתב [פ"ב, ב סוף אות ה] כתב דהמניח שם למטה מצמיחת השער (או) [שעל] הצוואר לא יצא והיה ברכה לבטלה,
והיינו נמי קצה התחתון של הקשר יהיה למעלה מהתחלת צמיחת השערות. וכמדומה לי שראיתי בספר קטן, כשהקשר שמאחורי הראש הוא בגומא

אישל אברהם

קנא

עטרת זקנים

ה' צריך שיהיה הקשר
מאחורי הראש למעלה
בעורף. ובטור כתוב ממול
עורף ממש, צריך לומר ג"כ
פירושו שהקשר של תפליץ
יהא רואה את העורף,
שכשהוא מונח עליו הוא
רואה אותו:

יד אפרים

(פ"א) סק"א) דפוס פראג, כצ"ל.
ועין שם סימן כח"ה. ומה
שכתב רש"ע מ"ה דאם
המכה גדולה לא אפשר
שיר"ל שלפי הנוסחא
בש"ע די"ל דדוקא מכה
שמוצרך להניח במקום
זה מזור ותתכסוה, וא"כ
הוי חציצה, דמהר"ם
סבירא ליה כהר"ש (ש"ת)
כלל ג סימן ד) תלמוד
הדציצה פסולת בשל יד,
ולכן כשהמכה נתפסרה
בכל הירק פטור. ועין
[מ"א] ש"ס ו"א שכתב
שמותר להניחו
שסמרטטין, אך זהו א"ל
הרשב"א ושו"ת ויא"י סימן
תתקנן דסבירא ליה דחציצה
אינה פסולת רק משום
תארים, לוח, ומגין
שכושב עליו כגד אחר,
ע"ש. אבל שלפי הנוסחא
שכתובתה מהר"ם מכה,
לא מיירי מחמת חציצה,
שהמכה נתפסת מאליה,
רק מחמת ש"ס על צער
להניח על גבי מקום זה,
מכל מקום מוכח שהענין
על הירק פטור משום
מצער, ולכן הירא מקום
לסימן (ל"ט) [לח] סעיף ט'
דשם איתא הדין
פטור, ע"ש.

פרי מגדים

(ח) ע"י עיין ט"ז. יכרוך ששה או שבעה כריכות ויניח של ראש ואח"כ יכרוך שלש כריכות באצבע אמצעי, תחלה ב' כריכות בפרק התחתון וא' בפרק האמצעי. אבל באליה רבה אות ח' בשם מקור חיים [שור בקת סימן כז סעיף יא ג] דכריכה א' באמצעי, ואח"כ ב' כריכות בפרק התחתון. ובמ"א אות י"ב [כתב] א' בפרק העליון, י"ל לאמצעי קורא עליון: **(ט) ואין**. עיין ט"ז. כי איסור יש בדבר, וקציצה לא דווקא דאפילו על היתירותא מבורא דאסור, ^{הוא}נה דברי הלבוש [סעיף ח], אבל בל"ח [דברי חמודות ה"ק, תפילין אות מד] ואליה רבה [ס'ק ט' הביאו, וכתב דטעמא דמקשינן על יד לשל ראש, מה שהם תולים ש' של יד, וכן באליה רבה. והמגניחין תפילין של יד כראש] [ש"ת כלל ג סימן ב המובא] בסיומן כ"ה סעיף י"א ג"כ אין להניח רצועה על תיתורא מטעם זה, עיין אליה רבה כאן: **(י) מהתחלת**. עיין ט"ז. שמתחתל מקום עקרי השער שם מתחיל מקום תפילין, ומסיים במקום שמוחו של תינוק רופס (בסמ"ך, עיין

ועיין אליה רבה אות יו"ד משמע התחלת קצה הקציצה תהיה מונחת במקום שמתחילין עיקרי השער במצח, וצד השני למעלה ולא [רק] הקציצה, כי גם התיאורא כולה תהיה במקום שער. ומיהו עקרי השער, לא מי שיש לו שערות [ארוכות] [ארוכות*] ושוכבים עד חצי מצח ומניח שם תפילין, רק התחלת מקום תפילין מהתחלת עיקרי השער. ושעור [מקום] הקשר באחור, מבואר בשו"ע [סעיף י.]. ועיין מ"א אות ט"ו ובאליה רבה אות י"א דבקשר נמי סוף הקשר במקום צמיחת שער, ואיני יודע מה הוא, דבאחור בעורף יש כמה בני אדם שיש להם שערות בצוואר ממש, וקשר צריך להיות בגובה מאחוריו סוף עצם הגולגלת, כמו שכתב הר"מ ז"ל הביאו א"א אות ט"ו. מה שכתב הר"ב בהג"ה סעיף א' להניח בראש העצם כ"א אבל לא בראי כו', איני יודע מה מלמדינו, שהיה המחבר בסעיף ז' כתב בפירוש כן, והם דברי הסמ"ק [סימן קנ"ג]. ועיין מ"א אות ב', וצ"ע כעת:

הגהות רעק"א

וּבוֹשֶׁה בְּגַד אֶחָד עַל גִּבּוֹ, דְּמֹשׁוֹ וְלֹא לְאֶחָרִים לְאוֹת לִיכָא. וְתֵלִית בְּפִלּוּגָתָא דְּרַצְוֹחָתָא, לְדִהֲרָא"שׁ [ש"ת כ"ג ע"ט] מִכַּל מַקּוֹם חֲתִיבָה הוּא, מִשּׁוּם הֵיכָא לֹא יִבְרָךְ. וְלַעֲנִיד הֵא מִכַּל מַקּוֹם יִבְרָךְ עַל הָרָאשׁ שְׂמִים כְּדִין מִי שְׂחָן לוֹ רַק חֲתִיבָה שֶׁל רֹאשׁ, אִם כֵּן אֲמַאי לֹא יִבְרָךְ עַל שֶׁ לֹא הִנִּית, דִּהֲא הִזְכֵּכָה קִיָּי גַם עַל הָרָאשׁ. וְאוּלַי יֵשׁ לומר לְדִהֲרָא"שׁ דְּחֲתִיבָה פֻּסֵק הוּא הִנְחֵמָה דִּיד וְקִשְׁיִרְתָּהּ הִפְסֵק בֵּין בִּרְכָתָא לְהִנִּית לְהִנְחֵם חֲפִיץ דִּהֲרָא, וְאִם כֵּן עַל חֲתִיבָה שֶׁל מִבְּרַךְ עֵלֶּה כּוּמוּ שְׂחִיבָתִי לְעֵלֶּה [ס"ק ג], כֵּן בִּרְאָה לַעֲנִיד:

תרתית שמעת מינה. וצ"ע, א"כ מאי כתנא, וגם כל זה לרבי יוסי החורום
תנא קמא ודאי לית ליה רבינן נתן ולא ידבה, ועל כרחך לדידיה לית ליה חילוק
בדמיה, ודאי הולך אחר רוב (כלל המעשר). ואף לרבי נתן ולרבי יוסי החורום
לדמיה, ואשון אין מוכרח שיאה הולך אחר הכתיבה דידיה, ועיין רש"י דף
למיה, ואף שיש לפרש דברי רש"י כמו שכתב במדרכי דלא סבירא ליה הא
דאיטו כו', אבל דחוק הוא דמנא לן דר' נתן לא סבירא ליה הא דאיטו, אלא
העיקר שם שכתבנו דרש"י מפרש ואין חילוק בכותב לחוד, כנתבאר לעיל,
והדחק לרש"י ממה שכתב אין צריך, ואם חלילה הרי פליג אנתא קמא, ודברי
[ח] ופניהן ון אף ע"י כן עד שתי תפלין. כן מצא כתוב. ומשמע, הא במכה
המחמכר, וכמו שכתב בהגהת סמ"ק [סימן קנא אות א.]. ושעה בהבנתו. אבל בברק
ששתי תפלין, שאמר (ה"ק) [הכא נמי] מקום כו' תנא רבי כו', וכמו שכתבנו
לה, כן [וכמה הלאה הערוך] כן ויש מפרשים עד כו' ופשוט היינו כו'. וכן
[תפלין, ד] ב"ב שכתב בש"ע. ומפרש מה שאמר שם ורבה קטר לה, ורבה
ליה למימר להיפך, אלא אגב רבה דנקט קטר קודם נקט גם כן מר בריה כו'.
הקטר דקאמר היינו על הדורו והוא הקטר וההידוק, והוא שכתבם [שם] וחתלה,
איה כיה כורך עד אצבע אמצעי, רב אחא כו'. ומה שכתב הרמב"ם [שם] וקשורו,
הוא לקטע לעיניו, וכתב הרמב"ם שחפשו עיקר כרב אחא, ועיין שם
שאין כן שם דהוי כל תוספת: [כא] ותתחת. כמו שאמרנו [שם לה, ב] פשוט
[ה] דצדדה הוא אמצעי, כמו שאיתא בתוספתא [וימא פ"א הלכה ח] וכן משמע
שבבבלי דברי מר בריה רובינא הוא: [כד] [גמיה ואין כו'. עיין ט"ז ס"ס ט
ששנושה קרחה ורואי לטמא כו'. ומה שאמרנו שם ע"א] מקום שמוחו כו', ר"ל
[הא, ב] מקום יש כו', ועיין וסופות שם ד"ה מקום כו', עיין מדרכי
התרומה הלכות תפלין [סימן ריג ד"ה משפט מקום] אמר רבי ירמיה בשם ר'
אפילו בחול, אמר רב חגי אין בעי מיניה יחיב, ר"ל, אף בחול אין צריך ליתן
המנונא עד מקום שחורו של תינוק רופס: [כז] [מקמא עד מקום גבהו כו' עד
תחת העדר, ועיין ספור השחור של: [כח] [מקמא עד מקום כו'. כפירוש רש"י
שכתוב ודברים ו] בין עיניו, רמב"ם [תפלין ד, א]:

מחצית השקל

א"כ יש לחוש בעוד שמניח של ראש תזוז של יד ממקומה ויותר ההידוק וע"ש סעיף י"ב וי"ג לענין הברכה. לכן טוב בשעת הנחה להניח הרצועות על התיטורא שלא תזוז. אבל לפי מה שכתב מ"א סימן כ"ה ס"ק י"ח"ח כ"ה בשם הא"י (שער הכוונות ענין תפילת ורשו"ה) שגם הכריעה על הזרזי הרצועות קודם הנחת של ראש, גם בשעת הנחת של יד לא יניח הרצועה על התיטורא כי אין בו צורך, ולכן אסור, כמו שכתב הט"ז סעיף קטן ט' דהתיטורא ויתר קדוש מן הרצועה ואסור מהאי טעמא להניח עליה הרצועה: (פ"ט טו) בעורף כ"ו. והוא נגד הפנים כ"ו. בחולין דף י"ט ע"ב, ויליף על כ"ה מדכתית (ירמיה ב' כז) כ' פנו אלי עורף ולא פנים, מכלל דעורף הוא נגד הפנים, אבל נגד למטה מסוף הגלגלת הוא נגד הפנים, ולא נגד הפנים. ולכן צריך לזהר שתהיה הרצועה המקפת את הראש מצומצמת ומהודקת סביב ראשו. ולא יהיה היקף הרצועה גדול מהיקף הראש, דאז איכא תרתי לרעותא. חדא, דצריכים הידוק ממש רבעינן וקושרתם לאות כ"ו וההידוק היא הקשישה. שנית, דאי על רפס"ם רביעי היקף ראשו, או יפול הקשישה לפניו על מצחו או יפול הקשר לאחוריו למטה בצווארו, ולא יהיו בצקמון הראוי להם.

לבושי שרד

שכתב המג"א בס"ק ג' דקיימא לן כמאן דדריש יד כהה ע"ש: (מד) מ"א סק"י
דבזה יש ללמוד. דכלי זה יש מולקלים כהרגל, כמו שכתב בס"ק ט': (כה) שם
סקי"ד ש"א תווי ממקומה. היינו ללומן הנוהגים כמבואר בסומן כ"ה סעיף
י"א:

לרעותא בימינ' שהיא כהה, אבל וקשרתם וכתבתם יש לקיים בימין, ע"ש:
מיהו כו' אחר כך הרגיל כו' רבוזה יש קפסון על הב"ה. דהא בלאו הכי יש
עוות בברדכי [הק], תפילין יג, דלא מקרי איטר, כמו שכתב מ"א ס"ק ט'.
וניחו דלא קיי"ל א"ה, מדסתם רמ"א בשו"ע שממע וסדריא ליה כמו שכתב
בדרכי משה (ואת א"ה רפ"ן) שם המרדכי [שם] דגם כתאי גוונא מקרי איטר.
מכל מקום אם הרגיל את עצמו לכתוב בשמאל כו' בצירוף סברה הב"ח
י"ל דניח בשמאל כל אדם: (פ"ק יא) מכה כו'. ושמע מינה דאם המכוה
דנפ"ח. לאו דוקא מכוה, הוא הדין מכה. אלא נקט אורחא דמלתא דדרך
מכוה להחפשט יותר ממכה: (עין פמ"ן א"ה) שמשטר פטור: (פ"ק יב) שש"ה
כריכות כו'. ואחד בפרק העניין. וט"ז [ס"ק ח] כתב בשם כוונת האר"י רג"ו
על פרק האמצעי, ע"ש. וכתבו האחרונים שאין לכורך על האצבע עד אחר
שהניח תפלה של ראש, וכן כשחולץ יסיר תפלה הכריכות מהאצבע ¹⁰
ואח"כ יחלוצו של ראש. (פ"ק יד) התיתורא כו'. ומכ"ל מקום בשעת הנחה
ניח האצבעה עליה כו'. והיינו לדעת הרב ב"י לעיל סוף כ"ה סעיף ה',
וסבירא ליה דצריך להניח כו' ראש וקרב שכורך הרצועה סביב הוורע,

(כב) מ"ז כפ"ו קשירה בימין. ר"ל, ההדק שמהדק המפילין על הדי קורא קשירה. וממילא כיון שההדק צימין, על כרחך הסנחה ציד שסנגדה, דצאונה די שמיניא אי אפשר להדק זה: (כג) שם מייקרי בדה. דגם דעה וז מודה דדרשינן יד כחה, רק דמוטיל הגזירה שזה דקשירה להורות דכהה מלוי נכמפה, והיינו

33

34

(כד) [י*] מניח בשמאלו שהוא ימין של ^(ל)כל אדם, ואם (כה) שולט בשתי ידיו מניח בשמאל כל אדם. ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, ייש אומרים שיניח תפלין ביד (כו) שתש כח, דבעינן יד כחה, [י*א] כ"יש אומרים שהיד שכותב בה היא (כו) חשוכה ^בימין לענין זה ומניח תפלין ביד שפגודה. (הגה (כח) [י*ב] והכי נהוג): ז. לאף על פי שיש לאדם מכה במקום הנחת תפלין, יניח תפלין, כי "מקום יש בזרוע להניח שתי תפלין, כי העצם הסמוך לבית השחי, מחציו (כט) עד הקובד"ו הוא מקום הנחת תפלין: ח. יאריך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשר ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית ויכרך ממנה על אצבעו (ל) שלשה "כריכות ויקשר. סנוהגין העולם לכוף על הזרוע ששה (לא) או שבעה "כריכות. הגה (לב) ואין לכוף הרצועה על ^{טו}(מ) התתורא כדי לחזקה על היד (מהר"ל): ט. "מקום הנחת

י הרא"ש בשם בעל התרומה. כ טור והנהגה סמ"ק ונהגת מימוני בשם רבי יחיאל. ל בית יוסף מצא כתוב. מ ערוכין צו. נ מנחות לה לדעת הרמב"ם בפ"ק ג מהלכות תפלין וסמ"ג בשם הר"ף. ס בית יוסף. ע מנחות לו לפרוש הרא"ש.

שערי תשובה

(ו) **כל אדם.** עין באר היטב. ועין מה שכתבנו לעיל סעיף קטן א, ומדברי הפעל העטור שהביא הבית יוסף נראה דסבירא לה דיצא. ובשלמי צבור כתב וזה לשונו, ומצאתי בספר זר וזה למחר"ץ צמח האריך והרבה בראיות שאשר יד ימינו אינו רשאי לשנות משאר כל אדם, שלא לשנות הסדר העליון, עין שם: (ח) התתורא. עין באר היטב. ובכרמי יוסף כתב שכתבו בשם מהר"י צמח שהרב מהר"ש ויטל העיד שאבי מוה"ר חיים ויטאל ז"ל כשהיה עובר הרצועה בידו היה מהדק היטב וקושר היד"ע עם התפלה וממשיך הרצועה אצל הזרוע לעשות הכריכות אצל בקברת לא עשה שום כריכה כלל, ואמר מוה"ר חיים ויטאל שכן נהג רבנו הא"ר ז"ל ומהר"י צמח הוכיח בן מדברי הפוסקים ומדברי הקפלה וכן נהגנו. ועין מה שכתב התשב"ץ חלק ג סימן קיח, עד כאן לשונו. ובמחזיקי ברכה כתב על מה שכתב כאן שאין לכוף הרצועה על התתורא וזה לשונו, העולם נוהגין להפך כמו שכתבו האחרונים וכתבו שכן מוכח מדברי גורי הא"ר ז"ל. והרב מור וקציעה הפיר שהגאון מר אביו היה כורף הרצועה על התתורא וכתב דטעמו ונמוקו עמו עין שם. ואני תמה שבמחזיקי ברכה נראה שמסכים להפך ממה שכתב בכרמי יוסף בשם מהר"י צמח וכתב וכן נהגנו. ובספר שלמי צבור יאיתי שכתב בשם ספר זר וזה כתב יד למהר"י צמח והביא שם דברי מהר"ש ויטל וכתב,

באור הלכה

כתב המגן אברהם סעיף קטן ט בשם המרדכי, ואף דסים שם דיש חולקין על זה, מכל מקום מוכח בסוף סעיף קטן י להמעין בו דלדינא הסכים כהדרכי משה, וכן פסק הדרך החיים. ומה שכתבתי, וכל שכן אם מן השמים וכו', כן כתב הדגול מרובה בדזה כלי עלמא מורים ונעשה אטר, ופשוט דלסברתו הוא הדין אם נקטע כף ידו הימנית נעשה כזה אטר, וכמו שכתבתי בפנים. וראיתי בפרי מגדים בסימן תרנא שמסתפק בזה ומשמע דלא ברירא לה סברת הדגול מרובה. ומכל מקום פשוט דנוכל לסמוך בזה על הדגול מרובה אחרי דאפילו באטר שנעשה על ידי שהרגיל עצמו גם כן פסק הדרכי משה דרינו כאטר. ודע, דלפי מה שכתבנו למעלה בנקטע שמאלו ולא נשאר לו כי אם הקברת, דמעקר הדין חוב להניח עליה תפלין, הוא הדין בנקטע יד ימינו ולא נשאר לו כי אם הקברת חוב להניח עתה עליה תפלין, דעתה אחר שהרגיל עצמו לעשות בשמאל, הימין נעשה שמאל:

[י*] מניח בשמאלו. עין במשנה ברורה בשם חוט השני. ועין בשערי תשובה שכתב, דמדברי בעל העטור שהובא בבית יוסף בסימן תרנא נראה דסבירא לה דיצא, ודבריו אין מחזירין, דכונת הבעל העטור מה שכתב שם דלא גרע מתפלין, רוצה לומר, אחרי דבתפלין דינא הכי דמניחן בשמאלו שהוא ימין כל אדם על כל פנים לענין לולב בדיעבד יצא בזה, אבל בתפלין גופא בודאי אם הפך והניח בימינו שהוא שמאל כל אדם, אפילו בדיעבד לא יצא, דבאטר שמאל דידה הוי כימין כל אדם. אחר כך מצאתי בחוט השני שמבאר בן דברי בעל העטור בראיות כמו שכתבנו:

[י*א] ויש אומרים שהיד שכותב בה וכו'. מסתימת השלחן ערוך והפוסקים משמע דכל כתיבה מהני לזה ולא בעינן שיהיה יכול לכתב ספרים תפלין ומזוזה גופא, כדמשמע לכאורה פשוטה דקרא וכתבתם, אך אם אינו יכול לכתב כתב גמור רק ושימות ותמונות בעלמא לזכרון, כמו שאנו קורין (בלשון אשכנזי ציפער), איני יודע אם הוא בכלל כתב לענין זה. ועין ברמב"ם פ"ק יא מהלכות שבת דין י במה שכתב ואפילו משני סימניות, ובהמגיד משנה שם, וצריך עיון. ובאמת בכגון זה בודאי יותר טוב לסמוך על שיטת הגר"א והרב מהראשונים דסבירא להו כדעה הראשונה וכמו שהאריך בכעין זה הארצות החיים, עין שם: **[י*ב] והכי נהוג.** עין במגן אברהם שכתב, דלדעה זו אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו בכתיבה מניח בשמאל כל אדם אף ששאר כל מעשיו עושה בשמאלו. ועין עוד שם שהביא דעת הב"ח שחולק וסובר דדוקא אם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, שבזה נחשב כשולט בשתי ידיו, אבל אם כותב

באר היטב

יא. כל אדם. ואם הניחו בימינו שהוא שמאל כל אדם אפילו בדיעבד לא יצא חוט השני סימן כא: **יב. ימין.** ואם כותב בשתי ידיו יניח בשמאל כל אדם. ואם הרגיל עצמו לכתב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימין יניח בשמאל כל אדם, עין מגן אברהם (ועין בספר אליה רבה שהשיג על פשרת מגן אברהם ופסק כדעת שלחן ערוך, ומסים, מיהו אדם שאין יכול לכתב ימין כשעושה כל מעשיו בשמאל): **יג. כריכות.** אחת בפירק האמצעי ושתים בתחתון, הא"ר ז"ל: **יד. כריכות.** וכן כתב הא"ר ז"ל ועין יד אהרן: **טו. התתורא.** רק יתא תלוי קעין של ראש, מהר"ל. ובשערי כנסת הגדולה חולק על מהר"ל בזה וכתב ופוק חזי מאי עמא דבר, שכל העולם נוהגים לקשר המעברתא עם הרצועות, עין שם. וכן כתב עטרת זקנים ממשמעות שלחן ערוך מר"י לוירא. וזה לשונו, ישים רצועה של יד על התתורא של יד מיד אחר הקשירה כדי שלא תזוז ממקומה, דאם וזה ממקומה אז היה בא לידי ספק ברכה, ואחר כך יקשר בקברת שלש כריכות ובזרוע ארבע כריכות ואחר כך יניח של ראש, עין שם ועין לעיל סימן כה סעיף קטן יב:

משנה ברורה

(כד) מניח בשמאלו. ואם הניחו בימינו, שהוא שמאל כל אדם, אף בדיעבד לא יצא (חוט השני סימן כח) ועין בבאור הלכה (אות י): **(כה) שולט בשתי ידיו.** רוצה לומר, שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה, אבל אם נקל לו לעשות בשמאל, אף שיכול לעשות אותם גם בימין, זה לא מקרי שולט בשתי ידיו וכן מוכח לקמן בסימן תרנא בשערי תשובה, עין שם: **(כו) שתש כח.** רוצה לומר, דכתיבה אין לה שום מעלה משאר מלאכה יחידית, ואזלינן בתר רב המעשים, והיא הנקראת שמאל: **(כז) חשוכה ימין.** דכתיב וקשרתם וכתבתם, משמע דבאותו יד שכותב בה, צריך לקשר את התפלין על היד שפגודה. ^{כז} מיהו כשלא נולד כן, רק אחר כך הרגיל עצמו לכתב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין, יניח בשמאל כל אדם. ואדם שאין יכול לכתב, לכלי עלמא אזלינן בתר שאר מלאכות, באיזה יד שעושה אותם נקרא ימין: **(כח) והכי נהוג.** עין בבאור הלכה (אות יב): **ז (כט) עד הקובד"ו.** רוצה לומר לא בפשר התפוח אשר לצד הקובד"ו ולא עד הקובד"ו ממש. ואם נתפשט המפה בכל בשר התפוח אשר לצד הקובד"ו, ^{כז} יוכל לסמוך על דעת המקלין להניח בפשר התפוח אשר בחצי העליון של עצם. ^{כז} ואם המפה גדולה ומצטער בהנחת התפלין, פטור מלהניח התפלין של יד אפילו נשאר לו מקום, ויניח של ראש לכד, וכדלעיל בסימן כו, עין שם, ועין מה שכתבנו בסעיף ה בסעיף קטן יח: **ח (ל) שלשה כריכות.** שנים ^{לד} בפירק התחתון ואחד בפירק האמצעי, ^{לה} ויש אומרים דתחלה אחד בפירק אמצעי ואחר כך שנים בפירק התחתון. ואותן הכריכות יעשה אחר הנחת השל ראש: **(לא) או שבעה.** ואנן נהגין שבעה [אחרונים]. ועין בשערי תשובה שמסיק דאין לעשות אלו השבעה כריכות רק על הזרוע, דלא כקצת שנוהגים לעשות שלשה כריכות על הקברת וארבעה על הזרוע: **(לב) ואין לכוף.** שכתב נחקים וקשרתם ברצועה שעל המעברתא, וכמו בתפלין של ראש שתלוי ברצועה שבתוך המעברתא, ^{לו} וכיון שאין מצוה כלל בפריכה לכן אין

שער הציון

כט. מגן אברהם: ל. אליה רבה: ז לא. מגן אברהם, והגר"א הסכים לדנא גם כן הכי: **לב.** ח"י אדם: לג. מגן אברהם ופרי מגדים: ח לר. מגן אברהם ופרי מגדים: לה. גם זה במשפחות וזה סעיף קטן ח: לו. ש"ז:

הלכות תפלין סימן כז

תפלה של ראש, מהתחלת (א) עקרי (ב) השער ממצחו (ד) עד סוף המקום שמחו של תינוק רופס: י. צריך שיהיה הקשר מאחורי הראש למעלה (י) (ה) [יד] בערף. צריך לכוון הקציצה

באר היטב

עו. השער. הט"ז פסק דכל התפלין צריכים להיות מנחים במקום שיש קרחה, דהינו שיהא קצה התחתון בעקרי השער, ולא פטועים לומר שהקצה העליון יתחיל ממקום השער ועקר התפלין מנחים על המצח ועוברים על אסור דאורייתא ומברכין ברכה לבטלה, עין שם. ובחשובות בית יעקב סימן קלא חולק על הט"ז ופסק מהתחלת עקרי השער יהא התחורא יתחיל שם ולא הקציצה, עין שם (כנסת הגדולה): **י. בערף.** שהוא סוף הגלגלת והוא נגד הפנים ולא כל כף למטה כנגד הגרון:

עליו ואמר לי, הנה בספר הכונות בדרך עצמו שמצא כתוב אף הרצועה תמצא ראה יותר ברורה והיא נכונה וחזקה והוא שתמצא ענין קשירת תפלין של יד יקשר תחלה תפלין של יד ויקשר שבעה כריכות סביב הדורע כו' (רוצה לומר שיקשר תחלה היו"ד עם התפלה של יד וזהו קשירות היו"ד לבד, ורוצה לומר, על ידי הדיוק הרצועה נקשרת היו"ד על התפלה) ותקף ימשך הרצועה סביבות הדורע לעשות שבעה כריכות, ולא אמרתי כי אם קשירת היו"ד בדרך ה' שמעון בר יוחאי מן הטעם הכתוב בשמו וכן אמרתי כמו שכתוב וכן תעשה, עד כאן החלום. גם בשלחן ערוך ולבוש לא נזכר לשון כריכות, אלא קושר קשירה אחת בלכד בדרך היו"ד, עד כאן לשון הר"י צמח. ורבים מיראי ה' אחרי ואם זה חזרו לעשות כדבריו ז"ל, עד כאן לשונו. ומכאן תראה שמה שכתוב בשלחן ערוך האר"י שהביא בצטרת וזנים, לאו האר"י ז"ל חתם עלה, וכן מה שכתב בפרי עץ חיים הנדפסת לעשות שלשה כריכות בקבוצת כעין ש"ן הוא מהחברים ואינו עקר, כיון שאינו מתורת מוה"ר חיים ויטאל **שהנא** העקר. וגם במחזיק ברכה כתב שגינת היו"ד על המעברתא ויכרך עליהם כריכה אחת, ומדברי מהר"י צמח נראה דליתא, ואם נאמר דמה שכתב כשהיה עובר הרצועה ברוץ והיה מהדק וקושר היו"ד עם התפלה, הינו, על ידי העברת הרצועה על היו"ד עם התחורא, אלא שזה אין עליו שם כריכה רק שם קשירה, שמיד משם ממשיך לדרך השבעה כריכות, וכן משמע קצת בסוף דבריו, הוי אמי שפיר דבריו הכריז יוסף ובמחזיק ברכה לא סתרי אהרדי, אף מדברי מהר"י צמח שהבאתי לעיל סעיף קטן ה מבאר נגלה שדעתו שלא לקשר אותה עם הרצועה כלל, וצריך לומר דקשירה דקאמר, הינו, מחמת ההדוק שמושך הרצועה בהדוק מתקרבת ומתחברת אל התפלה, והינו, בדרך הנהיגין לעשות הנקב שבכפילות הרצועה לצד השמאל וכל מה שמושכין הרצועה אינה מתקרבת אלא מתרחקת קצת. ולפי זה על ברכה מה שכתב דקושרין היו"ד עם התפלה אינו על ידי ההדוק רק על ידי העברת הרצועה על היו"ד והמעברתא מקשר אותם יחד, וכך כתבתי דממה שכתב סעיף קטן ה אינו נראה כן, וצריך עיון: (ט) **השער.** עין באר היטב. ובחנם השיב הבית יעקב, דגם פגנת הט"ז על קצה התחתון מהתפלין דהינו, התחורא, ושוב מצאתי בן באלהיה רבה וכן כתב בשו"ת דברי יוסף סימן סג גיית קציצה של ראש מישכת ומשככת על הראש ומהתחלת עקרי שער הפדחת גיית התחורא, ודלא כגן המלך סימן קנז והביאו בכרכי יוסף: (י) **בערף.**

באר הלכה

בשמאלו ושאר מלאכתו עושה בימינו, גיית בשמאל של כל אדם. אך המגן אברהם מסים עליו שאנו אין לנו אלא פסק השלחן ערוך, וכן סתמו כהמגן אברהם הרבה מאחרונים שאחריו, אך הארצות החיים החזיק בדעת הב"ח להלכה, והגר"א בבאורו החזיק לגמרי בדעה הראשונה דלא אזלינן כלל בתר פתיבה, ואם כן אם כותב בימין ושאר מעשיו עושה בשמאל, גיית בימין. **אף** מכל מקום נראה לעניות דעתי דנוכל להמליץ על העולם דנוהגין בהלכה אלבא דכלי עלמא ומנהגן של ישראל תורה היא, דנראה לי דאפלו לדעה הראשונה הני מלי דביד שכותב בה אין יכול לעשות פעולות האחרות, אבל אם באותו יד יכול גם כן לעשות פעולות האחרות רק שנקל לו לעשות בהיך השני, מקרי שולט בשתי ידיו לכלי עלמא, כיון דבהיך השני אינו יכול לכתב כלל, וכל יד יש לה מעלה בפני עצמה, ואין זה דומה למה שכתבנו במשנה ברורה סעיף קטן כה דבור המתחיל שולט. ולמדתי דבר זה מתורתו של הרב שערי תשובה לקמן בסימן תרנא לענין לולב, ששם אין לפתיבה שום מעלה לכלי עלמא, רק כסתם פעלה יחידית, וכמו בכאן לדעה ראשונה לענין תפלין, ואפלו הכי כתב שם דזה מקרי שולט בשתי ידיו מחמת סכרא זו, ואם כן הוא הדיו הכא אפלו לדעה הראשונה, ולהגר"א שהולך בשיטתם, אם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאל מחמת שנקל לו, גיית התפלין בשמאל כל אדם, כן נראה לעניות דעתי:

ט [יג] עד סוף וכו'. עין בטור ורבונו גייתם, משמע מניהו דכל גבה הראש הוא בכלל הזה, וכן משמע בספר התרומה ובירושלמי שהביא להמעין בו (והעתיקו בבאור הגר"א), ובכרכב"ם משמע מפשטא דלשנה דלא סבירא לה כן. ועין בבית יוסף. וכן בסמ"ק ובכל בו כתבו בפרוש דשעור הנחת תפלין נמשך בסך הכל עד חצי שפוע הראש, ולכן מהנכון מאד לזהר על כל פנים לכתחלה שלא יהיו התפלין גדולים ביותר, כי על ידי זה נמשך למעלה על כל גבה הראש. **ומכל** מקום בדרך כלל טוב יותר שימשיך התפלין בגבה למעלה משישפילם לצד המצח, כי בגבה יוצא על כל פנים לדעת כמה מהראשונים, והירושלמי מסיע להו וכנ"ל, מה שאין כן לצד המצח. ועין בספר מעשה רב ובהנהגות כתב יד הגאון ר' אלעזר חזק"פ זצ"ל דמשמע מנה גם כן דטוב יותר לכתחלה להמשיך התפלין לצד מעלה כדי שלא ישפלו לצד המצח, ומכל מקום אפשר דגם המעשה רב מודה דלכתחלה לא יגביהם עד סוף גבה הראש, כדי לצאת לדעת הסמ"ק והכל בו גם כן. וידע עוד, דאפלו לדעת ספר התרומה דמכשיר כל גבה הראש לתפלין, משמע מנה ששם (לחד פרושא) דעל כל פנים אין לעשותן יותר גדולים מארבע אצבעות, והינו, עם התחורא והמעברתא, וכמו שכתב בספר בית יעקב, וזהו שעור מקום שני תפלין שבזמן הגמרא. ועין לקמן סימן לב סעיף מא שכתב דאין שעור וכו', מכל מקום לכתחלה בודאי נכון לזהר בזה:

י [יד] בערף. עין משנה ברורה. וראיתי במעשה רב שכתב, שהקשר צריך להיות תחת שפוע הקדקד, ולעניות דעתי משמע כן בספר התרומה שזה לשונו, הקשר של תפלין צריך שיהא למעלה בערף ולא למטה במפרקת הצנאר:

שער הציזן

לו. מגן אברהם וארצות החיים: **ט** לח. ט"ז: **לט.** אחרונים: **מ.** פרי מגדים: **מא.** הגר"א במעשה רב ושלחן שלמה: **מב.** גמרא ודמכ"ם: **מג.** עלת תמיד: **מד.** פרי מגדים: **מה.** אחרונים: **י** מו. מנו אברהם:

באר הגולה. לח.

פ שם בגמרא לה. **צ** הרמב"ם שם פרק ד.

הַלְכוּת תַּפְּלִין סִימָן ל"ב

על אות מאַזכּוּרות אין לו תַּקְנָה, לְפִי שְׁאָסוּר לְהַעֲבִיר הַזֶּהָב מִשּׁוּם דְּהוּי ^[*]כְּמוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם: ד'. ^[*]צִרְיָה שְׁלֹא תִדְבֵּק שׁוּם אוֹת ^[*](יב)בַּחֲבֶרְתָּהּ, אֲלֹא (יג)^[*]כָּל אוֹת תִּהְיֶה מִקְּפַת גּוּיִל. הגה ויכתב (יד)כְּתִיבָה תִּמָּה, שְׁלֹא יִחָסֵר אֶפְלוּ (טו)קוּצוּ שֶׁל יו"ד, וְיֵהָא מְתִיג (טז)כְּהִלְכְּתוּ (טז)אורח חיים). וּלְכַתְּחֵלָה יִכְתֹּב כְּתִיבָה גִּסָּה קָצַת, שְׁלֹא יִהְיוּ נִמְחָקִים מִהֶרָה, וְכֵן מַצְנֶה לִיפְתּוֹן מִבְּחוּץ וּמִבְּפָנִים (נדברי מרדכי'): ה'. ^[*]צִרְיָה (יז)שׁוּיכְתֹּב בִּימִינוֹ אֶפְלוּ אִם הוּא שׁוּלֵט בְּשִׁתִּי יָדָיו. טוֹאֵם כְּתֹב (יח)בְּשִׁמְאֵל פְּסוּלִים, 'אִם אֶפְשָׁר לִמְצֹא אַחֲרִים כְּתוּבִים בִּימִין. וְאִטֵּר יָד, שְׁמֹאל דִּידָהּ (יט)הוּי טִימִין: ו'. ^[*]גכ אין *) צִרְיָה לְשִׁרְטֻט לְפִי אִם (כ)שִׁיטָּה 'עֲלִיוֹנָה. מוֹאֵם אִינוֹ יוֹדֵעַ לִישׁוֹר הַשִּׁיטָּה בְּלֹא שִׁרְטוּט

באר היטב

ז. בַּחֲבֶרְתָּהּ. אִם הָאוֹת גָּדוֹל וְנִדְבֵּק בִּסּוּפוֹ בִּאֶפֶן שֶׁאֵם נִגָּר מִה שְׁנִדְבֵּק מִכָּל מְקוֹם יִשְׁאָר צוּרַת הָאוֹת כְּשֶׁר, הִרְד"ךְ בֵּית א תָּדָר כב, וּמִגֵּן אֲבָרְהָם כְּתֹב דִּיש לְהַחֲמִיר. וְאִם אִינוֹ דְּבוּק בְּעַצְמוֹ רַק הֵתָּג אַחַת דְּבוּקָה בַּחֲבֶרְתָּהּ כְּשֶׁר, הִרָב הַמַּאֲרִי וּפְרִי חֲדָשׁ בֶּאֱבָן הָעוֹר סִימָן קָכָה סְעִיף קָטָן יֵא כְּתֹב דְּלֹא נִהְיָא וְאִף דְּבוּק עַל יָדִי תֵּג יֵשׁ לִגְרֵר הַדְּבֵּק עֵין שָׁם. גַּם הִרְלִב"ח מַחֲמִיר עֵין בְּמִגֵּן אֲבָרְהָם, וְעֵין לְקַטֵּן סְעִיף כֹּה מִה שְׁכָּתוּב שָׁם: מ. פְּסוּלִים. הֵינּוּ, בְּשׁוּלֵט בִּימִין לְבָד, אֲבָל שׁוּלֵט בְּשִׁתִּי יָדָיו אִם כְּתֹב בְּשִׁמְאֵל כְּשֶׁר, מִגֵּן אֲבָרְהָם: ט. יְמִין. וְאִם כְּתֹב בִּימִין פְּסוּל. כְּתֹב רמ"ע סִימָן לֹח שְׁאָחָד כְּתֹב בְּפִיו וּפְסָלוֹ אֶפְלוּ אִי אֶפְשָׁר לִמְצֹא אַחֲרִים, מִגֵּן אֲבָרְהָם, וְהוּא הִדִּין כִּיּוֹצֵא בָּזָה דְּלֹא דָרָךְ כְּתִיבָה הוּא, אֶפְלוּ לִיכָא אַחֲרִים אֵין לְכַרֵּךְ עַל תַּפְּלִין שְׁנִכְתְּבוּ בִּכְהֵא גּוֹנָא, עַלֹת תַּמִּיד, עֵין שָׁם: י. 'עֲלִיוֹנָה. מִשּׁוּם דְּאָסוּר לְכַתֵּב פְּסוּק בְּלֹא שִׁרְטוּט, וּכְשִׁמְשִׁרְטֻט שִׁיטָּה

משנה ברורה

מִכְּטֵל כְּתֹב הַתַּחְתּוֹן, ^ט לֹא מִקְרִי עַל יָדִי הַהַעֲבָרָה כְּתִיבָה שְׁלֹא כְּסֻדָּן בֵּינוֹן שְׂאִין כּוֹתֵב כִּי אִם מַעֲבִיר, וְנוֹשֵׂאֵר כְּתֹב הַתַּחְתּוֹן מִמִּילָא: ד' (יב) בַּחֲבֶרְתָּהּ. וְאִם הָאוֹת גָּדוֹל וְנִדְבֵּק בִּסּוּפוֹ בִּאֶפֶן שֶׁאֵם נִגָּר מִה שְׂדְּבֵּק מִכָּל מְקוֹם יִשְׁאָר צוּרַת אוֹת, יֵשׁ מִכְּשִׁירִין וְיֵשׁ פּוֹסְלִין, וְהַסְפִּימו 'הָאֲחוּרָנִים לְהַחֲמִיר, עַל כֵּן צִרְיָה לִגְרֵר מְקוֹם הַדְּבֵּק, וְאִף ^כבַּתַּפְּלִין וּמוֹזוּזוֹת מִהֲנִי תַקֵּן, בֵּינוֹן דְּלֹא נִשְׁתַּנָּה צוּרַת הָאוֹת מִקֵּדָם: (יג) כָּל אוֹת. וְאֶפְלוּ הָאוֹת הָאֲחוּרָן מִהַשִּׁיטָּה צְרִיכָה לִהְיוֹת מִקְּפַת גּוּיִל מֵאֲרַבַּע רוּחוֹתֶיהָ, וְלַעֲכּוּבָא הוּא אֶפְלוּ בְּדִיעֵבֵד, וּכְדִלְקֻמֶּן בִּסּוּף סְעִיף טז, וְאֶפְלוּ אִם יִחָסֵר הַקְּפַת גּוּיִל לְהַקְוֶץ שֶׁל הַיּוֹד גַּם כֵּן פְּסוּל הוּא, וּכְדֹאִיתָא בַּמִּנְחוֹת דָּף כט. וְכָל פְּרָטִי דִּין הִזָּה עֵין לְקַמֵּן בְּסְעִיף (יז) [טז] וּבִסִּימָן לו': (יד) כְּתִיבָה תִּמָּה. דְּהֵינּוּ ^כשְׁלֹא יִכְתֹּב בִּיתִי"ן כְּפִי"ן כְּפִי"ן בִּיתִי"ן, זִינִי"ן גּוֹנִי"ן גּוֹנִי"ן זִינִי"ן, וְכָל כִּיּוֹצֵא בָּזָה: (טו) קוּצוּ שֶׁל יוֹד. הֵינּוּ, ^כעֲקֹץ שְׁמֹאל שֶׁל יוֹד, וְכָל שֶׁכֵּן אִם חָסֵר רִגֵּל יְמִין דְּפְסוּל, וְתַמּוּנַת הַיּוֹד עֵין לְקַמֵּן בְּדִינֵי צוּרַת הָאוֹתִיּוֹת בִּסִּימָן לוּ וּמִה שְׁכָּתְּבּוּ בִּשֵׁם הַפְּרִי מִגְדִּים: (טז) כְּהִלְכְּתוּ. בְּאוֹתִיּוֹת שְׁעֻטָּנִז ג"ץ. זָה הוּא רַק לְכַתְּחֵלָה, בְּדִיעֵבֵד כְּשֶׁר לִרְבּ הַפּוֹסְקִים אִם לֹא תֵיג, וּכְדִלְקֻמֶּן בִּסִּימָן לוֹ סְעִיף ג, עֵין שָׁם שְׁמִבְאָר שָׁם כָּל פְּרָטִי דִּינֵי הַתִּיּוֹג: ה' (יז) שְׁיִכְתֹּב בִּימִינוֹ. דֹּאִין דָּרָךְ כְּתִיבָה בְּשִׁמְאֵל, וְהוּא הִדִּין לַעֲשׂוֹת אֵיזָה תַקֵּן בְּשִׁמְאֵל בְּעִנָּן הַכְּתִיבָה דְּפְסוּל, אֲבָל לְהַפְרִיד נִגְיוֹנוֹת שְׁבֹאוֹתִיּוֹת נִרְאָה דְּכָשֵׁר אֶפְלוּ בְּשִׁמְאֵל, דְּמֵיֹא דְּמִכְשָׁרִין בְּאֻנָּשִׁים הַפְּסוּלִין לָזָה לְקַמֵּן בִּסִּימָן לט עַל כָּל פָּנִים בְּדִיעֵבֵד, עֵין שָׁם: (יח) בְּשִׁמְאֵל. הֵינּוּ, בְּשׁוּלֵט בִּימִין לְבָד, אֲבָל אִם ^כשׁוּלֵט בְּשִׁתִּי יָדָיו, אֶפְלוּ כְּתֹב בְּשִׁמְאֵלוֹ כְּשֶׁר. וְאֶפְלוּ אִם שׁוּלֵט בִּימִינוֹ לְבָד, אִם אִי אֶפְשָׁר לִמְצֹא אַחֲרִים ^{טז}יִנִּיחִם אִף לֹא יִכְרֹךְ עֲלֵיהֶם. וְסוֹפֵר שְׁכּוֹתֹב בִּימִין וְכָל מִלְּאכְתּוֹ בְּשִׁמְאֵל אוֹ לְהַפֵּךְ, כְּתֹב הַפְּרִי מִגְדִּים שְׁנִכּוֹן לְכַתְּחֵלָה שְׁלֹא לְקַבְּלוֹ לְסוֹפֵר, וּבְדִיעֵבֵד אֵין לְאָסֵר, עֵין שָׁם הַשֵּׁעַם: (יט) הוּי יְמִין. עַל כֵּן אִם כְּתֹב בִּימִינוֹ פְּסוּל כְּמוֹ בְּשִׁמְאֵל דְּעֻלְמָא וּכְנ"ל, אִם אֶפְשָׁר לִמְצֹא אַחֲרִים. וְכְּתֹב הִרָב מִנְחָם עֲזוּרִיה, מַעֲשֶׂה הִיָּה בְּמַצְרִים שֶׁתַּפֵּס אֶחָד הַקְּלָמוֹס בְּשִׁפְתָּיו וְכְּתֹב בוּ, וּפְסָלוֹ, דֹּאִין דָּרָךְ כְּתִיבָה בִּפְהָ לְכָלִי עֻלְמָא, וְכְּתֹב הַמִּגֵּן אֲבָרְהָם דְּפְסוּל אֶפְלוּ אִם אִי אֶפְשָׁר לִמְצֹא אַחֲרִים. וְעֵין בַּסֵּפֶר מִשְׁנַת אֲבָרְהָם בִּשֵׁם הַגֵּט מְקַשֵּׁר וְעוֹד פּוֹסְקִים דְּמִשּׁוּין זָה אוֹ הַפּוֹתֵב בְּרִגְלוֹ לְהַפּוֹתֵב בִּיד שְׁמֹאל:

לְשִׁרְטֻט כְּמוֹ מוֹזוּזָה, רַק ^{טז}מִשּׁוּם דְּאָסוּר לְכַתֵּב שְׁלֹשׁ תְּבוֹת מִפְּסוּק בְּלִי שִׁרְטוּט, עַל כֵּן כְּשִׁמְשִׁרְטֻט שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה דִּי, כִּי סֵתָם בִּנִי אֲדָם יוֹדְעִים לְאֻמָּן יָדָם לְכַתֵּב כָּל הַשִּׁיטוֹת יִשְׁרוֹת אַחֵר שְׁכָּתְּבוּ שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה. וְקָאָמֵר אֵין צִרְיָה, מִשּׁוּם דָּאִם יִרְצָה לְשִׁרְטֻט כָּל הַשִּׁיטִין כְּדִי לְכַתֵּב יוֹתֵר בִּישׁוֹר לִיפּוֹת הַשִּׁיטוֹת הָרְשׁוֹת בִּידוֹ. וְאִם לֹא שִׁרְטֻט אֶפְלוּ שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה, עֵין בַּבּאוּר הַלְכָּה (אוֹת יג):

שער הצינן

ט. עלת תמיד ופרי מגדים: ד' י. מגן אברהם: יא. פרי מגדים: יב. בית יוסף: יג. אליהו רבה ופרי מגדים: ה' יד. מגן אברהם ובאורי הגר"א: טו. אליהו רבה ופרי מגדים דלא כ'במא" ד"צריך" הוא הג"ה מהרמ"א.
כ'בבוש: ו' טז. בית יוסף:

משנה ברורה סימן לב

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

משנה ברורה <מהדורת אור החיים> - א כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס': 88 הודפס ע"י אוצר החכמה

מב. באר הגזירה

ז מנחות לד. ח שם לו. ט ספר התרומה ט"ו דה והנהגות מימון פי"ב מהלכות תפלין בשם סמ"ק. י' דעת הבית יוסף. כ מנחות לב. ל תוספות והרא"ש וספר תרומה משהיא דיגיטין ומסכת סופרים. מ הרא"ש בהלכות ספר תורה.

שערי תשובה

לכתב תפלין ומוזוזות בקלמוס של עוף טמא, דשמא כיון שאינו נכר ממשו של אסור לאחר הכתיבה אינו דומה לעורות וגזירים של הטמאים, עין שם: (ה) בַּחֲבֶרְתָּהּ. עֵין באר היטב. וְדוּקָא נִדְבֵּק בִּסּוּפוֹ, אֲבָל בִּרְאשׁוֹ אוֹ בְּאֶמְצְעֵיתוֹ מוֹדָה הִרְד"ךְ דְּפְסוּל אִף בִּכְהֵא גּוֹנָא, עֵין בְּנִסְת הַגּוּזִלָּה. וּמִה שְׁכָּתֵב רַק הֵתָּג אֶחָד דְּבוּקָה בַּחֲבֶרְתָּהּ, רוּצָה לוֹמֵר, שֶׁהֵתָּג שֶׁל תִּכָּה אַחַת נוֹגַע עַם הֵתָּג שְׁכָּתְּבָה שְׁאֲצֵלָה וְנִדְבְּקוּ זֶה בָּזָה, מְכַשִּׁיר הַמַּאֲרִי הוּאִיל וְנִכָּר שְׂאִינוֹ דְּבוּק עַל יָדִי עַצְמָה, כֵּן מִבְּאָר בְּנִסְת הַגּוּזִלָּה. וְעֵין בִּסִּימָן לוּ בִּיד אֲפִרְים מִה שְׁכָּתֵב שָׁם בְּתִגִּין שְׁבֹאוֹת אַחַת נוֹגְעִים זֶה בָּזָה שְׁפָסוּל. וְשֵׁם הַשֵּׁעַם מִשּׁוּם דְּהוּי שׁוּנוֹ בְּאוֹת דְּמַחְזִין כְּאוֹת אַחֵר, מִה שְׂאִין כֵּן כְּאֵן. וְנִרְאָה דִּאִף בַּחֲבָה אַחַת שְׁנוֹנְעִים תַּחְתִּין מֵאוֹת לֹאוֹת לִיכָא הֵךְ טַעְמָא וְדִינוֹ כְּמוֹ כֵּן לְהַמַּאֲרִי דְּכָשֵׁר. וּמִה שְׁכָּתֵב בִּשֵׁם הַפְּרִי חֲדָשׁ נִרְאָה דָּגָם הַמַּאֲרִי מוֹדָה דְּדוּנֵי יֵשׁ לִגְרֵר הַדְּבוּק, רַק כְּמוֹ שְׁכָּתְּבּוּ לַעֲלִי דְלֹא נִפְסַל מִה שְׁכָּתֵב לְהֵלֵן קֵדָם שְׁנִיבֵר מִשּׁוּם שְׁלֹא כְּסֻדָּן, וְצִרְיָה עֵין בַּפְּרִי חֲדָשׁ שָׁם:

משנה ברורה

באור הלכה

הַלָּחֵם תַּחְמוּדוֹת, וְהָאֵלִיָּה רַבָּה הַשִּׁיג עֲלֵיהֶם דְּהַרִּיב"ש לֹא קָאִי כָּלֵל עַל דְּבָרֵי הַנְּמוּקֵי יוֹסֵף כְּשׁוֹנֵךְ זָהָב עַל הַדִּין, דְּבָזָה לֹא שִׁיךְ עֵנִין מִנְּמֹר כֵּינוֹ דְּכָתֵב דְּלִמְטָה קָנָם, אֲלֹא הַרִּיב"ש קָאִי עַל עֶקֶר הַדִּין אִם כְּתֹב בְּזָהָב אוֹ בְּצַבְעוֹנִים עַצְמוֹן וּגְרָרָן וְכַתְּבָן בְּדִין, דְּבָזָה שִׁיךְ עֵנִין מִנְּמֹר, וְהָאֲרִיךְ בָּזָה. וְעֵין בַּכַּרְפִּי יוֹסֵף סִימָן רעו שֶׁהַסְּכִים לְדְבָרֵי הָאֵלִיָּה רַבָּה וְכֵן הַכֵּנִי יוֹנָה גַּם כֵּן:

משנה ברורה

^[*]כְּמוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם. אֲבָל מוֹחֵק מִמֶּשׁ לֹא הוּי, דְּנִשְׂאָר כְּתֹב הַתַּחְתּוֹן. וּמִשְׁמַע מִכָּאֵן אֶפְלוּ זָרֵק זָהָב שְׁלֹא בַּקְדֻשַׁת הַשֵּׁם אָסוּר לְמַחֵק, דְּלֹא כְּמֹה שְׁכָּתֵב הַשִּׁיךְ בִּיּוֹרָה דְּעָה בִּסִּימָן רעו בְּסְעִיף קָטָן יב. פְּרִי מִגְדִּים:

ד' ^[*]צִרְיָה שְׁלֹא תִדְבֵּק שׁוּם אוֹת בַּחֲבֶרְתָּהּ. וְאִם הֵתָּג אֶחָד דְּבוּקָה בַּחֲבֶרְתָּהּ, בָּזָה יֵשׁ נִפְקָא מִנָּה, דָּאִם הַתִּגֵּין שֶׁל הָאוֹת גּוּפָא דְּבֵּק אֶחָד בַּחֲבָרוֹ, דַּעַת הִרָב מִנְחָם עֲזוּרִיָּה לְפַסֵּל וְהוּבָא דְּבָרָיו לְקַמֵּן בְּמִגֵּן אֲבָרְהָם וּבֹאֵלָהּ רַבָּה), אִךְ אִם גּוּפֵי הָאוֹתִיּוֹת נִכְרוֹת כָּל אֶחָד בְּפָנֵי עַצְמוֹ, רַק הֵתָּג שֶׁל אוֹת אֶחָד נוֹגַע בַּתָּג שְׁבֹאוֹת שְׁאֲצֵלָה אוֹ מִתְּכָה לְתִכָּה, הַמַּאֲרִי מִקַּל בָּזָה, וְהַמִּגֵּן אֲבָרְהָם וְהַפְּרִי חֲדָשׁ בֶּאֱבָן הָעוֹר סִימָן קָכָה סְעִיף קָטָן יֵא מִחֲמִירִין גַּם כֵּן בָּזָה. אִף הָאֵלִיָּה רַבָּה בִּסִּימָן זֶה כְּתֹב דִּיש לְהַחֲמִיר בָּזָה רַק בְּדֹאפְשֵׁר, וְהוּבָא דְּבָרָיו בְּפִרי מִגְדִּים בְּאִשָּׁל אֲבָרְהָם נוֹמֵה דְּמַדְבְּרֵי שְׁעֵרי תְּשׁוּבָה מִשְׁמַע (בִּס"ח ה) וד"ה בַּחֲבֶרְתָּהּ] שֵׁשׁ לְהַחֲמִיר אִף לְהַמַּאֲרִי בְּדִיעֵבֵד אִם לֹא תַתְּנֵן, עֲנִיתִי בְּפִרי חֲדָשׁ שֵׁם וּמִשְׁמַע לְהִרְיָא דְּלַדַּעַת הַמַּאֲרִי יֵשׁ לְהַכְשִׁיר אִף בְּלֹא גְרִינָה בְּדִיעֵבֵדוֹ. וּמִכָּל מְקוֹם לְכַתְּחֵלָה בּוּדֵיֹא יֵשׁ לְהַחֲמִיר וּלְגִרֵר כְּדַעַת הִרְלִב"ח שְׁהִבִּיאוּ הַמִּגֵּן אֲבָרְהָם בְּסְעִיף קָטָן ג דַּתְּקוֹן מִהֲנִי אֶפְלוּ לְדִידָהּ. וְאֶפְלוּ תִגִּין שְׁנוֹנְעִין אֶחָד לְחִבְרוֹ בְּאוֹת גּוּפָא נִרְאָה דְּמִהֲנִי תַקֵּן, וְאֶפְלוּ בַתַּפְּלִין וּמוֹזוּזוֹת, וְלֹא מִקְרִי שְׁלֹא כְּסֻדָּן, כֵּינוֹ דְּחִזְיוֹן שְׁלֹא נִשְׁתַּנָּה צוּרַת אוֹת מִקֵּדָם עַל יָדִי זֶה, וְכֵן כְּתֹב בַּסֵּפֶר קֶסֶת הַסּוֹפֵר:

^[*]כָּל אוֹת תִּהְיֶה מִקְּפַת גּוּיִל. גּוּיִל דִּנְקֵט לֹא דוּקָא, דֹּאִין כּוֹתְבִין עֲלִיו תַּפְּלִין, וּכְדִלְקֻמֶּן בְּסְעִיף ז, רַק דִּנְקֵט לִשְׁנֹא דְשִׁיךְ אֲצֵל סֵפֶר תוֹרָה וְלֹאוּ דוּקָא, עַלֹת תַּמִּיד:

ו' ^[*]אֵין צִרְיָה לְשִׁרְטֻט כִּי אִם שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה. וּבְדִיעֵבֵד אִם לֹא שִׁרְטֻט אֶפְלוּ שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה לְדַעַת הַמַּחֲבֵר, אוֹ מִכָּל צַד לְדַעַת הַרמ"א, תְּלוֹי בֵּין שִׁיטַת רַבְנוֹ תָם וּשְׂאִרֵי פּוֹסְקִים דְּלִרְבּוֹ תָם שְׁכָּתֵב דְּסֵפֶר תוֹרָה אֵין צְרִיכָה שִׁרְטוּט רַק בְּשִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה לְדַעַת הַמַּחֲבֵר אוֹ מִכָּל צַד לְדַעַת הַרמ"א, וּבְדִיעֵבֵד נִפְסַל בָּזָה, וּמִכְרַח לוֹמֵר כֵּן מִמַּסַּכַּת סוֹפְרִים דִּירִיעָה שְׂאִינָה מְסַרְגֵּלַת פְּסוּלָה, אִם כֵּן הוּא הִדִּין בַּתַּפְּלִין, דְּחַד דִּינָא אֵית לְהוֹ לִשְׁיטָתוֹ, אֲבָל לְפִי מִה דְּפַסְקִינָן בִּיּוֹרָה דְּעָה סִימָן רַעַא סְעִיף ה דְּסֵפֶר תוֹרָה צְרִיכָה לִהְיוֹת שִׁרְטוּט בְּכֵלָה כְּמוֹ מוֹזוּזָה, אִם כֵּן אֵין לָנוּ רְאִיָּה לְפַסֵּל הַתַּפְּלִין בְּדִיעֵבֵד אִף אִם לֹא שִׁרְטֻט כָּלֵל, כֵּן אֵיתָא בַּבּאוּר הַגְר"א בַּקְצָרָה. וּבְדְבָרָיו נִיחָא שְׁלֹא כְּתֹב הַמַּחֲבֵר לְפַסֵּל בְּדִיעֵבֵד כְּמוֹ שְׁכָּתֵב לְהִדְיָא בִּיּוֹרָה דְּעָה בַּסֵּפֶר תוֹרָה וּמוֹזוּזָה:

ו' (כ) שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה: מִשּׁוּם דַּתַּפְּלִין אֵין עֲלֵיהָ הַלְכָּה לְמַשֶּׁה מַּסִּינִי לְשִׁרְטֻט כְּמוֹ מוֹזוּזָה, רַק ^{טז}מִשּׁוּם דְּאָסוּר לְכַתֵּב שְׁלֹשׁ תְּבוֹת מִפְּסוּק בְּלִי שִׁרְטוּט, עַל כֵּן כְּשִׁמְשִׁרְטֻט שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה דִּי, כִּי סֵתָם בִּנִי אֲדָם יוֹדְעִים לְאֻמָּן יָדָם לְכַתֵּב כָּל הַשִּׁיטוֹת יִשְׁרוֹת אַחֵר שְׁכָּתְּבוּ שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה. וְקָאָמֵר אֵין צִרְיָה, מִשּׁוּם דָּאִם יִרְצָה לְשִׁרְטֻט כָּל הַשִּׁיטִין כְּדִי לְכַתֵּב יוֹתֵר בִּישׁוֹר לִיפּוֹת הַשִּׁיטוֹת הָרְשׁוֹת בִּידוֹ. וְאִם לֹא שִׁרְטֻט אֶפְלוּ שִׁיטָּה עֲלִיוֹנָה, עֵין בַּבּאוּר הַלְכָּה (אוֹת יג):

שער הצינן

ט. עלת תמיד ופרי מגדים: ד' י. מגן אברהם: יא. פרי מגדים: יב. בית יוסף: יג. אליהו רבה ופרי מגדים: ה' יד. מגן אברהם ובאורי הגר"א: טו. אליהו רבה ופרי מגדים דלא כ'במא" ד"צריך" הוא הג"ה מהרמ"א.
כ'בבוש: ו' טז. בית יוסף:

לבו, דאע"ג דליכא גביה יד כהה, מוטב שיניח בשמאל
שהיא יד כהה של כל אדם. ועוד שהיא כנגד הלב, ומן
המעט שאמרנו: * הג"ה נסעיף א': ואם כותב בימין ושאר כל
מעשיו עושה בשמאל, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו
עושה בימין, יש אומרים שיניח ביד שהוא מרגיש שתש בה
כחו יותר, משום דבעינן יד כהה. ויש אומרים שהיד שהוא
כותב בה היא חשובה ימין לענין זה שבה יקשור את
התפילין, דכתיב וכתבתם וקשרתם, ודרשינן [מנחות לו ע"א]
קשירה דומיא דכתיבה, מה כתיבה בימין אף קשירה בימין,
כלומר שהיד שבה יכתוב, בה יקשור אותם, ומניח התפילין
ביד שכנגדה שהיא חשובה לענין זה כהה, כיון שאין יכול
לכתוב בה, והכי נהוג (א):

ז אע"פ שיש לאדם מכה בזרועו י במקום הנחת תפילין

ממצות תפילין של ראש, מוטב שנתיר לו להניחם על
הכובע הדק הסמוך לראש א' משיתבטל לגמרי ממצוה זו.
דהא דאמרין בין עיניך שיהיו על בין העינים ממש [ג] בלא
חציצה, אינו מוכרח כל כך שיהיה כן פירוש הפסוק,
שאפשר לומר שלא בא הכתוב אלא לסיים להם מקום ואפילו
בחציצה. לפיכך טוב הוא שיניחם כן בלא ברכה של ראש,
רק יברך להניח על של יד, כיון שאין כאן לימוד גמור לעכב
אלא משמעות בעלמא. מכל מקום העושה כן, יכסה אותם
מפני הרואים שלא יתירו להניחם כן בחציצה אפילו בלא שום
אונס (ב):

ו אמר יד ימינו, אם עושה כל מלאכתו בשמאלו, מניח
בשמאלו, שהוא ימין של כל אדם, שהיא יד כהה שלו.
ואם שולט בשתי ידיו, מניח בשמאל כל אדם שהיא כנגד

הגהות מורה"א אור"ח

כז א' אבל לא על גבי כובע גדול או מצנפת, דאי אפשר לכוין למקום שמוחו של תינוק רופם.

אליה זוטא

(ב) ובשעת קריאת שמע ותפילה אוסר הב"ח צריך בלא חציצה כלל:
(ג) הב"ח ועולת תמיד האריכו על ש"ע ופסקו דאם כותב בשמאל
ושאר כל מעשיו בימין ליכא למאן דאמר דמניח בימין, אלא בשמאל,
שאין הכתיבה מחשב לשמאל כל כך, דהא כתיב נמי ידכה יד כהה.
ולי נראה דעת הש"ע, [ד]מאן [דס"ל] דחליא בכתיבה למד הך דמניח
בשמאל מוקשרתם וכתבם ולא ס"ל כלל לימוד דידכה יד כהה, אלא
ידכה מרבה גידם. וכן מוכח במנחות דף ל"ז ע"א, גם מדהביא
הברייתא אין לו זרוע פטור מתפילין, אחרים אומרים ידכה לרבות את הגידם,
דהכי קי"ל דידכה לרבות את הגידם, ושמאל נלמוד מוקשרתם וכתבתם לבד. גם מדכתב בית יוסף בשם הר"י יחיאל דאם עושה כל מעשיו
בשמאל וכותב בשתי ידיו דמניח בשמאל דעלמא, אלמא דכל שאר מעשיו לא מעלה ולא מוריד:

אליה רבא

וממרדכי גופיה נסוק דצריז עי"ש ודו"ק. ועוד נ"ל דלמד הש"ע
כך מדברי הר"ר יחיאל בהגהות סמ"ק [סימן קנא אות ט] שהביא צ"י
זה לשון, אדם שהוא חסיד יד ימינו ירגיל עצמו לכתוב גם בימין ג,
ואו יניח צמאל עצמו דעיקר תלוי נכחיה ע"כ, דמשמע אף שעושה
כל מעשיו צמאל וכותב צמאל, אפילו הכי מניח צמאל דעלמא כיון
שכותב גם בימין, אף דנוכל לקיים בהנחת ימין וקשרתם וכתבתם כיון
שכותב גם צמאל, וגם יקיים ידכה יד כהה דהא כל מעשיו צמאל,
אלא ודאי כל שאר מעשיו לא מעלה ולא מוריד. וכן מוכח לי עוד
מדברי מרדכי הלכות תפילין [טז] בשאלת הר"ר אלחנן אה"ר צ"י צמי
שאינו לענין כתיבה לצד עי"ש. וכן מובא יותר במרדכי קטן על קלף,
ואין להאריך. וכן נראה לי מוכח מדברי אגור סימן מ' שכתב דווקא
כשהוא כותב צמאל, אבל כותב בימין וכו', עכ"ל, אלמא דהכל נכחיה
תליא. מיהו אדם שאין יכול לכתוב נראה שיניח בימין כשעושה כל
מעשיו צמאל:

(סעיף ז) במוקדם וכו' דהיינו בגובה הבשר יניח למטה ממנו
סמוך לקובדו, לצו. משמע דמפרש הש"ס [עיונין זה
ע"ב] דקאמר יש מקום צראש ויד להניח שני תפילין, היינו להניח זה על
זה, ולא זה אלל זה. וכן כתב הב"י צלי שום חולק [עי' סעיף ט]. ובאמת
שכן משמע מהרא"ש [הלכות תפילין סימן טז] ומרדכי [הלכות קטנות יג]

הגהות והערות

כז א' כן הגיה הרעק"א בגיליון הא"ר כת"י. ב' שפירש כתנאי דאיכא תנא דיליף שמאל מידכה כרב אשי ואיכא דלא יליף, והיינו דלא ס"ל כלל
דידכה כהה משמע שמאל, אלא לרבות את הגידם דידכה כהה דמשמע היינו יד רצוצה ומקולקלת עי"ש, ועי' בבאור מהר"ם בענין שם באריכות
מזה. ג' מ"ש "שירגיל עצמו" דמשמע שהיא הוראה לכתחילה שיוכל להניח בשמאל כל אדם עי' כתיבה בימין, וש"מ דרך בתר כתיבה אזלינן,
אך אף לפי גירסת הב"י בהגהת הסמ"ק "שירגיל לכתוב" גם כן צדקו דברי רבינו.

מכווין כנגד מקום זה דהא לא התירו כאן משום
זה רק דבר דק:

ובזה יש ליישב מה שעמדנו בס"ק הקודם על דברי התוס' בעירוכין דף ג' שכתבו בר"ה שלא ותפילין על בשרו בעינן דכתיב לך לאות ולא לאחרים לאות, והדבר תמוה דנראה דבאו ליישב אמאי לא הי' מניחין התפילין ש"י על הכתונת וכתבו משום לך לאות וא"כ עדיין לא הועילו כלום בתפלה של ראש אמאי לא הי' מניחין על המצנפת וכן קשה על רש"י שם שפירש ג"כ ד"ה שלא ותפילין על בשרו בעינן משום דכתיב והיו לך לאות, ולפמ"ש א"ש דהם ס"ל כשטת הרשב"א ז"ל דאין בש"ר משום חציצה ורק הא דאסור על המצנפת משום דהוא עב וקשה ואינו מכוין למקום שמוחו של תינוק רופס וז"פ דאסור כמו בעטרת מלכים, ורק בש"י הי' קשה אמאי לא יניחו על הכתונת דהוא דק מאוד וכמו שהקשה המ"א ס"ק ד' אמאי לא יניחו הכהנים התפילין על הכתונת ולזה תרצו דכתיב לך לאות ונהי דמשום זה לא איכפת לן אבל כיון דכתיב לך לאות ממילא אסור אף על כובע דק משום חציצה דכתיב על ירך וכמ"ש, ובזה ממילא מיושב מה שהקשינו לעיל ס"ק הקודם בהא דמקשה הש"ס בזבחים דף י"ט א"ה פטורין אסורין מב"ל הא לשיטת הרשב"א ז"ל אין איסור להניח ש"ר על המצנפת ולכך נקט פטורין דהוא דבר הכולל לש"ר ולש"י ואף דאסור משום דאין להניח דבר של מצוה על המצנפת מ"מ אין איסורין דומין זה לזה, ולפמ"ש א"ש דבאמת ע"כ לא מיירי הבריייתא כלל מזה דש"ר מונח על המצנפת דהא א"א להניחם שם דאינו מכוין למקום הנחת תפילין ולא נופל בזה לשון פטור ואיסור דאינו מניח כלל והוה כמונח בקופסא וע"כ בלובשן תחת המצנפת וא"כ שפיר מקשה אסורין מב"ל ומשום חציצה אסור בתרווייהו ויש להאריך בזה עוד ודוק היטב:

סעיף ו' עושה כל מלאכתו בשמאלו, לבאר הדברים נרחיב הדיבור ומקודם נבאר גוף הדין דאטר יד מניח בשמאל של כל אדם

מ"ט יהי אטר משונה משאר כל אדם, והנה מדברי רש"י במנחות דף ל"ז בהא דאמרינן שם אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו פירש"י ימין של אטר הוה שמאל ידי' הואיל ורוב כחו בשמאלו כנראה דהוא משום דכיון דהא דמניחין תפילין בשמאל הוא מידכה יד כהה ופירש"י דאין בו כח וא"כ ממילא אטר דאין לו כח בימנית רק בשמאלית מניח תפילין בימינו שהוא שמאל של כל אדם, אבל בהמרדכי משמע דהטעם הוא משום דלר"נ דדריש שמאל מוקשרתם וכתבתם וא"כ אטר דכותב בשמאל יקשור בשמאל וממילא הנחה בימין ידי' ולכך שאל הר"ר אלחנן אל הר"פ אביו מי שהיא אטר לענין כתיבה בלבד ולשאר מלאכות בין דיד ובין דרגל הוא בימינו מאי לתפילין אי ניזל בתר כתיבה וכן משמע קצת דביד שיכתוב יקשור או ניזל בתר עיקר כחו דלא כהה הוה ע"ש, הרי דס"ל דמפני דר"נ נמי אטר שכותב בשמאלו מניח בימין ידי' וכנראה שלכך נאדר רש"י מזה משום דהוא פ"י מה כתיבה בימין שרוב ב"א כותבין בימין ואינו תלוי כלל בשמאל וימין ידי' רק בימין ושמאל דרוב ב"א כמ"ש המרדכי שם, ובאמת שלכאורה מדברי הש"ס משמע כפירש"י דהא אמרינן שם ר"נ אומר א"צ הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם ואי נימא דלר"נ איטר מניח בימין א"כ מאי א"צ הא איצטרך דרשא דידך זו שמאל דאז כל אדם בשמאל אף אטר דהתורה הקפידה בשמאל משא"כ אי נימא מוקשרתם וכתבתם אז אטר מניח בימין וכבר הקשו כן האחרונים וע"כ כפירש"י דגם לר"נ נמי אטר מניח בשמאל של כל אדם דבתר רוב ב"א אזלינן, אברא דגם לת"ק דס"ל ירך זו שמאל אין הדבר ברור דכל אדם מניח בשמאל ואפי' אטר ואף דהתורה הקפידה על יד שמאל י"ל ג"כ דעל שמאל של כל אדם קאי ובאטר הוה ימין ידי' שמאל, ובאמת בחליצה דילפינן רגל רגל ממצורע ואפ"ה כשהיבם אטר דעת הטור באבהע"ז סי' קס"ט דחולץ בשמאל של כל אדם דהוא ימין ידי' ואף דלפמ"ש ראיית הטור אינו ראי' דכתב דכה"ג אמרי' בתפילין שמניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם, ולפמ"ש יש לחלק דשאני תפילין

דהתורה הקפידה ביד כהה וכיון שהוא אטר וכל מעשיו בשמאל ממילא הוה הימין יד כהה ולכך מניח בימין של כל אדם אבל למאן דדריש מידך זו שמאל י"ל דבאמת דוקא שמאל וא"כ בחליצה דילפינן רגל רגל ממצורע ושם כתיב רגלו הימנית ממילא דוקא ימין בעינן מ"מ הרי חזינן דהטור ס"ל דאף למאן דדריש מידך זו שמאל אפ"ה באטר הוה הימין דעלמא שמאל ידי' ולכך מדמה חליצה לזה וא"כ כיון דגם לת"ק אטר מניח בשמאל ידי' שהוא ימין של כל אדם שפיר קאמר ר"נ א"צ, ובזה מיושב קושית המרדכי שהקשה על הא דמקשה הש"ס והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם ומאי קושיא דלמא אתיא הך ברייתא כת"ק דדריש מידך זו שמאל דאז ממילא גם אטר הוא בשמאל וברייתא ראשונה כר"י החורם אליבא דר"א דדריש מידכה יד כהה, ולפמ"ש א"ש דאף לת"ק אטר מניח בימין שהוא שמאלו ואפי' אם נימא כדעת הסה"ת שם דאטר חולץ בימין של כל אדם היינו משום דשם ילפינן רגל רגל ממצורע ושם אין חילוק בין אטר לשאר כל אדם כיון דהתורה ציותה בפירוש ליתן על בהן ידו ורגלו הימנית והיינו על ימנית שנקרא בכל אדם ימנית וא"כ ה"ה ממילא בחליצה כן אבל הכא דלא כתיב על יד שמאלית בהדיא רק דאמרי' דידך משמע שמאל א"כ אמרי' דעל כל אדם ציותה התורה להניח על שמאל ידי' וגבי אטר דימין דעלמא הוא שמאל ידי' מניח בשמאל שהוא ימין דעלמא, ומעתה אחרי שזכינו לזה א"כ ממילא אף לת"ק נמי אטר מניח בימין שהוא שמאלו כמו לר"א דמפיק לי' מידכה ושפיר קאמר ר"נ א"צ וממילא י"ל דגם לר"נ אטר מניח בימין שהוא שמאלו דמסתמא לא פליג בזה על ת"ק, וכיון דכבר בורנו דין זה דאטר נשתנה משאר כל אדם נבוא לבאר מה שנחלקו הפוסקים באטר שכותב בימינו ושאר כל מעשיו בשמאלו או איפכא דכותב בשמאלו ושאר כל מעשיו בימינו, והנה דעת הר"י מפרי"ז דכל שכותב בימינו אף דשאר מלאכתו בשמאלו ה"ה כשאר כל אדם דעיקר תלוי בכתיבה וכן הסכים הטור, אמנם דעת סה"ת והרא"ש דלא אזלינן בתר כתיבה רק דאזלינן בתר

יד שתשש כחה ולכך אף אם כותב בימינו כיון שרוב מעשיו בשמאל מניח בימין שהוא שמאלו והתוס' במנחות שם נסתפקו בזה וכתבו דשמאל יש לדמותו לשולט בשתי ידיו ולכאורה קשה לשטת הר"י מפרי"ז הנ"ל דעיקר תלוי בכתיבה א"כ מאי פריך הש"ס והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל של כל אדם ומה קושיא דילמא מיירי הך ברייתא כשכותב בימינו וכל מלאכתו בשמאלו ואשמעינן דכיון דכותב בימין עכ"פ הדין כמו כל אדם דמניח בשמאלו של כל אדם, אך באמת י"ל כיון דלפי הס"ד אף בשולט בשתי ידיו נמי מניח בימין שהוא שמאלו אף דכותב בשתי ידיו א"כ מכ"ש בעושה כל מלאכתו רק בשמאל דמניח בימין שהוא שמאלו:

אמנם אי קשיא הא קשיא מאי קאמר ר"נ א"צ הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם הא שפיר אצטרך לאיטר שכותב בימין דלת"ק כיון שכל מלאכתו בשמאל ממילא מניח בימין שהוא שמאלו אף שכותב בימין משם דגבי ידי' הוה שמאל וכמ"ש לעיל משא"כ לר"נ דדריש מוקשרתם העיקר תלוי בכתיבה וכיון שכותב בימין ממילא מניח בשמאל של כל אדם, אך אחר העיון י"ל דהנה באמת צריך להבין לשון דר"נ דאמר א"צ דממנ"פ אם משמע לי' דיד משמע דימין כמו לר"י החורם א"כ אמאי לא פליג בהדיא על הת"ק ולומר מצינו ימין שנקרא יד כמו דפליג ר"י ותפילין בשמאל נפקא לי' מוקשרתם ואי לא פליג ל"ל הך היקשא דוקשרתם, אך ביאור הענין נראה דהנה בתוס' דף ל"ו ע"ב ד"ה ידך הקשו אמאי לא ילפינן יד ממצורע דהוא ימין ויהי' הנחת תפילין בימין ומה שתרצו דלא דמי דהתם יד ממש והכא קיבורת עדיין יקשה לס"ד דש"ס דף ל"ז ע"ב שם דאמרי' או אינו אלא על ידך ממש והיאך אפשר לומר על ידך ממש דא"כ יהי' בימין דנילף ממצורע ואנן קי"ל דידך זו שמאל, אמנם באמת לדעתנו הקלושה יש ליישב קושית התוס' בפשיטות דע"כ ל"א דנילף חד מאידך רק היכי דהדבר בספק מאי משמעוטי' בזה אנו אומרים דנילף מן הדומה לו ושם מבואר בהדי' ולכך בחליצה דלא ידעינן משמעות דרגל וכן בכפו דקמיצה שפיר

ילפינן לה ממצורע אבל הכא כיון דידך משמע שמאל דוקא א"כ ממילא הוה כמפורש בהדי' שמאל ולא שייך לומר דנילף ממצורע וז"ב, ומעתה י"ל דה"ק ר"נ דא"צ כאן לומר דידך משמע דוקא שמאל דאף אם נאמר דמשמע נמי ימין מ"מ אין למילף ממצורע דיהי' בימין דהרי כתיב וקשרתם וכתבתם וגלי קרא דיהי' הקשירה בימין והנחה בשמאל א"כ ממילא כאן ודאי משמע ידך שמאל דוקא וא"א למילף ממצורע, ומעתה שפיר אף לר"נ כשכותב בימין מניח בשמאל ידי' אם כל מעשיו בשמאל דהא גם הוא יליף מידך ובוזה יש ליישב הרבה קושיות, ומעתה לדידן ראין משמעות מידך דוקא שמאל ועיקר הדרשא הוא מוקשרתם וכתבתם שפיר כ' הר"י מפריז דעיקר תלוי בכתיבה, אמנם אם כי ישבנו דברי הר"י מפריז שלא יהי' להם סתירה מדברי הש"ס אבל לדעתנו הקלושה אם כי אין אנו כדאי להכריע ובפרט שאא"ז הרמ"א ז"ל סיים והכי נהיג מ"מ כיון דכבר כ' המרדכי בשם ר"י דלפי פירש"י משמע דלר"נ אין חילוק בין אטר או לא דהתורה דברה על רוב הנהגת ב"א ואף אם נימא דגם לר"נ יש לחלק עכ"פ יש לסמוך על הסה"ת והרא"ש דקי"ל כר"א דידכה יד כהה ועיקר ביד כהה תלוי ולא בכתיבה כיון דלשון הש"ס מורה כן כמ"ש וכן מצאנו שהכריע כן הגאון מוהר"א מווילנא ז"ל בביאוריו כאן:

סעיף טו מהתחלת עיקר השער וכו', כ"כ הסה"ת והרא"ש דהא דאמרי' מקום שמוחו של תינוק רופס הוא לאו דוקא שיניח במקום של מוח ולא יותר רק דמקום הנחת תפילין נמשך עד מקום שמוחו של תינוק רופס אבל התחלת הנחתן הוא ממקום שמתחיל השער דהיינו מקום שעושה קרחה, אבל הרמב"ם כ' פ"ד מתפילין ה"א מניחין אותה על הקדקד שהוא סוף השער שכנגד הפנים והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו וכנראה שהוא סובר שבמקום עיקר השער רופס מוחו של תינוק, והא דאמרי' מקום יש בראש להניח בו ב' תפילין כ' הב"י דלא זע"ז קאמר אלא סמוכין זה אצל זה ברוחב הראש שכנגד בין עינים ע"ש, וראינו להתפארת שמואל מהגאון הבה"ז בהגותיו על

הטור שכ' דא"כ היאך יתייבש הא דאמרי' בש"ס ע"א דף מ"ד והא בעי לאנוחי תפילין אמר ר"ש בר"י מקום יש בראש להניח בו שני תפילין הרי ע"כ דבגובה הראש יש בו שיעור הנחת תפילין זע"ז ע"ש, אבל באמת משם אין קושיא דהרי רש"י פי' שם דהיתה מונחת בחצי רחבה וא"כ שפיר משכחת לה ברוחב זה אצל זה והיינו הצד הנשאר מרוחב הראש שלא הי' עליו העטרה שם הי' מניח תפילין ומהתימא איך לא ראה דברי רש"י במקומם וז"פ, ובאמת שלכאורה דעת הרמב"ם ז"ל מחזור יותר דמנ"ל להרחיב השיעור כ"כ עד מקום שמסיים רפיסת התינוק דבאמת כתיב בין עיניך והו"א בין עיניך ממש רק שלמדין מקרחה מג"ש ודי להפקיע להתחלת השער ולא למעלה וכבר הקשה כן המרדכי לשה"ש, ומ"ש דכיון דאפיקתי' מבין עיניך ממש אוקמי' על כל מה שהוא ראוי שיהי' בין עיניך דג"ש אהני לרפוי לגמרי זה דחוק מאוד דכל מה דיכולין לקיים קרא כדכתיב עדיף טפי לקרבו אל השיעור דבין עיניך, אמנם הנראה בזה דהנה לכאורה קשה טובא בהא דאמרי' בש"ס שם או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניך וכו' והיאך אפשר לומר בין עיניך ממש הא כיון דעל ידך היינו גובה שביד א"כ ממילא גם בש"ר בעינן בגובה שבראש דהרי אמרה תורה הנח תפילין בראש והנח תפילין ביד מה להלן בגובה שביד אף כאן בגובה שבראש, ובשלמא למאן דיליף שם גובה שביד מגובה שבראש א"כ שפיר מקשה על גוף גובה שבראש מנ"ל נימא בין עיניך ממש אבל לר"י דיליף גובה שביד מדכתיב ושמתם וכו' שתהא שימה כנגד הלב או לד"א מדכתיב והי' לך לאות וכו' א"כ אמאי לא ניקוש ש"ר לש"י והוא קושיא שראוי להתעורר עלי', אך ע"כ צ"ל כיון דלפי הס"ד בין עיניך לעולם אין לו משמעות רק בין עיניך ממש א"כ ממילא א"א להקיש תפלה ש"ר לש"י דהרי גלי קרא בין עיניך ממש וע"ז ילפי' מקרחה דאף דכתיב שם בין עיניכם ואפ"ה הוא בכל הראש אלמא דבין עיניכם ל"ד א"כ ה"ה כאן בין עיניך לאו דוקא וממילא מוקמינן לה בגובה שבראש כמו בגובה שביד וז"ב, ומעתה ממילא כל מה דהוא בכלל

מהלכות גירושין (ה"ח) הביא ראייה דהרא"ש אוסר אפילו בשוגג, גם ביש"ש (יבמות פ"ד ס' ד') חלק על הא"ז הנ"ל, ולזה בעניי לא מצאתי מקום להתיר במינקת חבירו ונשא בשוגג.

אך בנ"ד מצאתי תרופה להיות מבואר בש"ע אה"ע סי' ס"ד ס"ה דבאלמנה אין חופה קונה, ועי' בב"ש (סק"ו) דעכ"פ לכ"ע אין חופת נדה קונה באלמנה עיי"ש, משמע דהיא כארוסה לכל דבר כמו בחופת נדה דעלמא להרמב"ם (פ"י מהלכות אישות ה"ב), א"כ בנ"ד דהיא חופת נדה, י"ל דהוא בכלל קידש לחוד, והדרן לפסקי דהרמ"א לסמוך

1134067.0000

תשובה פא

לכבוד ידידי מהו' הרב רבי זנוויל נ"י אב"ד בק"ק וואלשטיין.

שאדוק ברגלו וגם קרסים וקשרים, והיא תתיר הקשרים בשמאל דידה, דבזה ממנ"פ אם כהרא"ש ל"צ לקשרים ולא גרע מה שהתירה אותה בשמאלה, ואי לא נימא כהרא"ש ממילא א"א לה לחלוץ הכל בימין דידה ויכולה לחלוץ בשמאלה.

אולם מה דפשיטא לרומפכ"ת דחליצת המנעול תהי' בימינה, לדעתי כיון דכרוב תשמישים קשים לה בלי גודל, מסתמא רוב תשמישה בשמאל, והרגילה עצמה לעשות רוב מעשיה בשמאל, והמיעוט בימין, ואם אחרי החקירה ימצא שכן הוא א"כ דינה כאיטרת דחולצת בשמאל דידה דהא כתב הד"מ א"ח סכ"ז הובא במג"א שם סק"ט דבהרגיל עצמו לעשות בשמאל מקרי ג"כ איטר, וכן משמע סתימת לשון הש"ע, דלא נזכר חילוק באיטר לפרש דוקא כשנולד איטר, ואף דבמג"א שם כתב עלה מיהו במרדכי שם (הלכות תפילין דף י"ג ע"ג) נראה דלא בא המג"א להחמיר כשני שיטות להניח תפילין בימין ושמאל, אלא דכתב כך לענין מ"ש מג"א אח"כ סק"י דבעושה כל מעשיו בימין וכותב בשמאל, דס"ל להב"ח דמניח תפילין בשמאל לסמוך בזה אם הרגיל עצמו לכתוב בשמאל כיון דיש דעת הפוסקים דלא מקרי איטר אלא כשנולד כך, אבל מ"מ לעיקר הדין נראה, דגם בהרגיל עצמו מקרי איטר.

ע"ך אשר נשאל רומפכ"ת ביבמה שזה זמן רב ניטל ממנה עצם מהאגודל יד ימינה, ומכח זה א"י להתיר בימינה הקשרים של מנעול החליצה אם יש לעשות מנעול שהוא אדוק ברגליו מבלי קשרים ולסמוך על הי"א שבש"ע סי' קס"ט סל"ג ומקורו מתשובת הרא"ש (פסקיו פ"ב סי' ז') הובא בטור שם דבכה"ג א"צ כלל לקשרים וחליצה בעצמה יכולה האשה לחלוץ בימינה ק"י.

ונראה לענ"ד יותר דבנ"ד יכולה להתיר הקשרים בשמאלה כדאמרין (יבמות דף ק"ה ע"א) גידמת חולצת בשיניה, הרי כיון דא"א לחלוץ ביד חולצות בשיניה, ה"נ בנ"ד דא"א לה בימין דיד שמאל לא גרע משן, אף דתוס' חולין (דף כ' ע"א ד"ה לא) כתבו בחד תירוצא דשן עדיף מיד שמאל, מ"מ מדברי תוס' יבמות (שם ד"ה מ) והרא"ש (סי' ד') מבואר דס"ל לעיקר לדמות שמאל לשן, והא מה"ט למדו דחליצה מהני בדיעבד ביד שמאל מדינא דגדמת, כיון דגדמת חולצת לכתחילה בשיניה, ה"נ אם א"א לחלוץ בימין תחלוץ בשמאל, ובקוצר, כיון דקיי"ל במפורש דחליצה בשמאל כשר, במקום דלא אפשר הוי כדיעבד.

ואך יש לפקפק דלא מקרי א"א בימין, דהא כתב הרא"ש דבמנעול אדוק אצ"ק, א"כ אפשר דהחליצה יהי' ביד ימין ע"י מנעול אדוק, ולזה נ"ל דיש לעשות מנעול

בזה סמכין על האו"ז בישאל שוגג וכן מקילין בכהן, וכן מקילים במינקת חבירו בקידש שיש סניף שיטת הרמב"ם שדוקא נשא אבל קידש לא יוציא, ובזה סומכים בשוגג על האו"ז וכן בכהן וכל זה רק בקידש מינקת חבירו אבל בנשא שאין צד להקל לא סומכים על האו"ז לחוד לחוד, וכן משמע שרמז הרמ"א על סעי' י' דהיינו להקל בכהן וכן בשוגג בישראל, והרי קולא דכהן בודאי רק בקידש, שהרי בנשא מפורש בגמ' שאף בכהן יוציא וכן הקולא של שוגג היא רק בקידש, ולכן הקדים הרמ"א וכתב וי"א דאין חילק בין קידש לנשא, ועלה כתב ועיין לעיל סי' ז' ס"י, והיינו דבהך מלתא דקידש דינו כמו דלעיל סי' ו"א"כ בנ"ד בנשא אין קולא דשוגג מהני. גם מ"ש מעכ"ת כיון דהתרה אותה וידעה ועברה היא מזידה, זהו נכון, ובתשובת מהרי"ו מפורש דבעינן דוקא שניהם שוגגין. קד. וז"ל הטור: כתב א"א הרא"ש ז"ל הא דפסיל כשהתיר הוא דוקא שהוא בענין שלא היה יכול להלוך בו אם לא שהוא קשור לפי שהתרתו הוי כאילו שמטו כיון דסופו ליפול מעצמו אבל מנעול שיכול לעמוד ברגלו ולהלוך בו בלא קשירה וחלץ בו כשרה בדיעבד בלא קשירה. ולשון הרא"ש הוא, דסנדל שלהם נראה שלא היה יכול לעמוד ברגל בלא קשירה אבל מנעול שיכול לעמוד ברגל להלוך בו בלא קשירה לא ידענא למה תפסל החליצה אפילו אם חולץ בלא קשירה שלא נאמרה קשירה בתורה ולא נאמרה הלכה למשה מסיני, עכ"ל.

להפוסקים דבאיטר רגל חולץ בשמאל, מ"מ נקטע רגל ימיני אין לו תקנה לחלוץ, דברי הרמ"א תמוהים דמנ"ל כן, וכאשר ראיתי אח"ז שעמד בזה בספר מעיין חכמה להגאון דעל עצי ארזים.

לזה אם אחר החקירה דמחמת הסרון העצם הרגילה עצמה לעשות מעשיה בשמאל תחלוץ בשמאל, ואם עושית מעשיה בימין, נ"ל לעשות כנ"ל שיהי' המנעול אדוק וגם לעשות קרמים וקשרים ותתיר הקשרים בשמאלה וחליצת המנעול תעשה בימינה, כן נראה לענ"ד.

ואף אם גם בעלמא נחמיר כב' שיטות אלו, מ"מ עכ"פ ראוי שתחלוץ תחילה בשמאל דידה, כיון דמדינא גם בהרגיל עצמו מקרי איטר, ואחר שחלצה בשמאלה ממילא ל"צ יותר, דהא קיי"ל (דף ק"ב ע"א תוד"ה אע"ג ורא"ש סי' ד') חליצה בשמאל כשר, משמע דא"צ לחלוץ שנית בימין, וביותר די"ל דגם לדעת י"א דבהרגיל לא מקרי איטר, י"ל דוקא בהרגיל, דכל שעה יוכל להרגיל עצמו כמו שירצה, אבל בהוסר כח מהימין כמו בנ"ד, י"ל דשמאל מקרי ימין, אף דמבואר בתשובת רמ"א (סי' קכ"ב דאף

תשובה סב

לידידי הרב רבי עזרא בק"ק וואלטיש.

משא"כ בבע"ח יכול לומר אי לא שתקת מסליקנא שעבודי וישארו הנכסים להיתומים ולא תוכל לגבות מהם עיי"ש. **והנה** לכאורה היה מקום לומר דאף להרמב"ם (פי"ט מהלכות מלוה ולוה ה"ו) והרי"ף (ב"ק דף ג' ע"א) דס"ל בלקח עדיות באחרונה דכולם גובים כדינם ולא אמרינן אי שתקת, י"ל דוקא בבא לגרוע כחם מכח מקחו בטענת אי שתקת, והא דהוצרך הרי"ף לטעמא דאין כולם גובין מהעדיות משום לא נחא ליה בתקנת חכמים ולא בפשוטו כיון דרוצה ליתן לכל אחד כדינו קיימא סברת אי שתקת, י"ל דבא ליתן טעם אף ביתמי דליתא לטענת אי שתקת, וביותר י"ל דלולי טעמא דלא נחא א"כ ברגע אחד קודם שלקח העדיות באחרונה כבר חל שעבודי על העדיות, א"כ במה שבא ליתן עכשיו לכל אחד כדינו בטענת אי שתקת הוי ג"כ גרעו' כחם, כיון דכבר חלו שעבודם על העדיות, וזה מרווח יותר דניחא פרכת הש"ס א"ה ניזיקין, וא"כ בנ"ד דהמוקדם אין לו זכות לגבות מיתמי ובא רק לגבות מהמאוחר בזה שפיר י"ל דזכות שבא על ידו יכול להפקיעו בטענת אי שתקת ולהעמידו על זכות שהי' לו מקודם לכן, ודמי ממש לאבדה דרך שדהו.

אמנם באמת המעיין בדברי הרמב"ן במלחמות פ"ק דבב"ק (דף ג' ע"א) יראה דס"ל דעיקר החילוק דבאבדה דרך שדהו מדין מה מכר ראשון לשני אתינן עלה, וכיון דלהסוברים הי' לו זכות שלא ליתן לו הדרך קנו הם ג"כ זכותו, וכדברים אלו ממש מפורש בדברי הרמב"ם סוף פרק ט"ו מהל' טוען (ה"א), וז"ל שהרי אומר לו עתה אם אחזיר לכל אחד שטרו אין אתה יכול לעבור על אחד מהם, ואני קניתי מכל אחד מהן כ"ז שיש לו עכ"ל. הרי דהרכיב אי שתקת עם מה מכר, א"כ בנ"ד אין הבע"ח מאוחר קנה זכות היתומים דלא בא מכחם רק מכח

ע"ד ראובן שמת ולו בנים מאשתו ראשונה שמתה בחייו ובנים מאשתו שניה שמתה במותו בלא שבועת כתובה והניח אחריו ברכה בית קטן ורעוע, ובא הבע"ח של ראובן לגבות חובו מהבית ההוא, ובני השניה טוענים כתובת אמנו קודמת בזמן להחוב שלך וירשנו זכותה לגבות כתובתה, והבע"ח טוען כיון דלא נשבעה אבדה זכותה.

כבר כתב הב"ש אה"ע סי' צ"ו סק"ד בשם שו"ת ש"י דיכולים היורשים לומר כיון דהשבועה נתקן לטובתינו לא נחא לן בתקנת חז"ל ואז יורשים הכתובה עיי"ש, אולם הוא לא דיבר רק באם אין כאן אלא יורשי האב שהם ג"כ יורשי האם על כתובתה, משא"כ נ"ד דיורשי הראשונה המה רק יורשי האב ולא יורשי כתובה, ואם לא הי' כאן בע"ח הי' פשוט דבני השניה א"י לגבות כתובת אמם, כדין מת לוה בחיי מלוה, וא"כ י"ל דהבע"ח קדים לגבות מחלק ירושת בני הראשונה.

אולם נראה כי מלבד סברת השב יעקב הנ"ל יש לדון דאף אם יטרוף הבע"ח יחזרו בני השניה ויגבו ממנו, דהרי קיי"ל הבו דלא לוסף עלה ויכולים יורשי המלוה לגבות מלקוחות או מערב היכי דלא חוזרים לגבות מיתמי, א"כ לכאורה הבע"ח שגבה לא עדיף כחו מלוקח גמור דגובים בני השניה הכתובה ממנו, אח"כ מצאתי בעזה"י סברא זו בתומים סי' ק"ח ס"ק י"ב שכ"כ בבע"ח מוקדם ומאוחר והמוקדם מת לוה בח"מ דמוקדם קודם מה"ט דהמאוחר לא עדיף מלוקח, אלא שהוא חזר וטען די"ל דטענינן לבע"ח מאוחר אי שתקת, ובזה עדיף כחו מלוקח דעלמא דאין בידו לבטל מקחו רק לחזור ולמכור ליורשים, ואם יעשה כן יגבה גם כן הבע"ח המוקדם מהם כיון דלא באו בתורת ירושה דינם כלוקח בעלמא

ובל אוכל לתקוע עצמי לדבר הלכה, וביותר בימים אלו אשר בעו"ה אין שלום בביתי כי מוטל לפני חולה שוכב על ערסו אשר לבי הומה עליו כעל אחד מבני. והאמת אומר ולא אגנוב דעתו שגם היום לא הייתי משיב לולי אשר הפציר בי חד מן חבריא בשם חתני להשיב ויהי מה, ע"כ לקחתי לי היום מועד לעיון בדינו קצת, ועכ"ז איני משיב להלכה כ"א כמשיב מפני הכבוד, כי אין דעתי צלולה כדבעי לשמעתתא.

הנה על השאלה דשאלנא קדמוי במי שנשברה ידו הימנית ונואש ממנה, ומעשיהו החל בשמאלית וכן מלאכת הכתיבה, וכתב ר"מ דלמא ע"כ לא מועיל הרגל שיהי' דינו להניח בשמאל ידי' שהוא ימין כל אדם אלא בהרגיל עצמו קודם שנעשה בן י"ג שנים. וחזר והביא רא' דאינו כן, דאלו הרגיל אחר שנעשה בן י"ג שנים אינו מועיל, תיקשי למה לא מוקי במנחות (דף ל"ז ע"א) האי דתניא בשמאל כל אדם באטר שהרגיל עצמו אחר י"ג שנים ולא הי' צריך לדחוקי לאוקמי בשולט בב' ידי דזה פשיטא ולמימרא לא בעי. וחזר וכתב דהמרדכי (הל' תפילין) נמי הי' יכול להביא רא' דהרגיל עצמו דינו כאיטר ומניח בשמאל ידי' מדלא משני דהאי דמניח בשמאל כל אדם מיירי באיטר שהרגיל עצמו. לדעתי העני' אין שינוי דהש"ס דשולט בב' ידי דוחק כלל, כי אינו פשיטא כ"כ, דהא החכמים בבכורות ס"פ מומין אלו (דף מ"ה ע"ב) סברו בכהן השולט בשתיים דבריותא אתחלא בשמאל, והרמב"ם באחד עשר לשמיני מהל' ביאת מקדש פסק כוותי', וא"כ הי' מקום לומר דאינו מניח כלל דהא לית לי' יד כהה, וכמו דאיטר ברגל אינו חולץ (להרמב"ן) משום דלית לי' ימין (עיין ר"ן ר"פ גיד הנשה, ונימוקי יוסף פ' מצות חליצה ור"ר פ' גיד הנשה באיבעי דאית לו עוף ועגול דף צ"ב ריש ע"ב, ובב"י אה"ע ס' קס"ט בה' חליצה), וא"כ טובא אשמע לן, ואף למאן דיליף [מנחות שם] מוקשרתם או דסתם יד הוא שמאל מ"מ נ"ל דלדידהו היא גופי' אשמע לן דלא תימא דמידכה גמרינן ולא יניח כלל.

אח"ז נזכרתי שיש תוך תשובת אבא מארי מאור ישראל בחלק א' מהפסקים תשובה אחת מגיסי הגאון רבי משה נ"י בדין חליצה בשמאל וחפשי ומצאתי כתובה בסי' קכ"ב וראיתי שהוא יחי' נתקשה למה שולט בב' ידי מניח תפילין כלל, אלא שלא הביא הסוגיא דבכורות, אבל מסתמא נתכוון עליו ודרכן של הגדולים כמוהו לקצר. ובשוב קושיתו הי' אפשר לומר דכמו דיש אימרים דברייתא דאיטר מניח בשמאל ידי' אתיא כמאן דיליף מידכה אבל למאן דיליף מוקשרתם ליתא לדין איטר כלל כמובא משמעות במרדכי לשיטת רש"י במנחות, ה"נ יאמר הרמב"ן להיפוך דברייתא דמניח בשמאל כל אדם אתי' רק כוותי' דר"ג אבל למאן דיליף מידכה באמת י"ל דהשולט בב' ידי אינו מניח כלל. ¹¹⁸ ומ"ש ר"מ נ"י שהמרדכי הי' יכול להביא רא' זו, לדעתי הא הסוברים דהרגל אינו מועיל סוברים דאינו נכנס כלל תחת סוג זה, ולא נקרא שם איטר עליו כמו

118 תירוצ זה הוא דוחק רב וכמובן, - ונראה לישב להאי קושיא דהא דאצרכה רחמנא בתפילין יד "כהה" היינו שיניח ביד הפחות חשובה, וענין חשיבות ימין הוא מתרי טעמי חדא משום דכח הימין מרובה משמאל [ולשון הרמב"ן בפרשת וישלח "ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה"], ואידך שעצם מציאות הימין חשובה טפי משמאל [כדאשכחן בנר חנוכה מימין, ושלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע וגדול מימינו, וכל פניות לימין] ומעלת חשיבות "הכח"

שדייק המרדכי בלשונו "לא הוי הרגלתו כלום למקרי' איטר", וא"כ לא הוי מצי לאוקמי בהכי. ואולם מן הסברא הייתי אומר אלו הייתי כדאי דאין צריך רא' לכך דמהיכא מיתנין עליו לחלק בין הרגיל עצמו קודם י"ג שנים או אחר זאת, וסברת החולקים במרדכי אינו אלא אי אזלינן בתר יד כהה דבתולדה או יד כהה שבהרגל אבל לחלק בין הזמנים לא מצאנו.

אך אנכי בעניי אני נבוכ בגוף הדבר אי קיי"ל כהנך סוברים דבהרגל מיקרי איטר, ור"מ כתב דהמג"א הכריע כמותן, ואנכי בל ידעתי ואדרבה (בש"ע א"ח ס' כ"ז בס"ק ט') כתב דיש ב' דעות וכמשיג על הד"מ שהביא בפשיטות רק דעה אחת, ואם מפני שכתב בס"ק שאח"ז דבהרגיל עצמו למכתב בשמאל יש לסמוך על הב"ח, זה אינו רא' דסובר בהחלטה דמקרי איטר, אלא נ"ל דספוקא מספקא לי' והי' מן הדין שיניח בשתי ידי, אלא כיון דהב"ח סובר דכתיבת שמאל אינה עושה אותה לימין, יש לצרף עוד דעת האומרים דרגילות לית בי' מששא, ואיכא ב' צדדים להקל וסמכינן על הנחת שמאל דעלמא לחוד. והיותי אוהב החכמים חפץ בהצדקתם ומשתדל להעמיד דבריהם בכל האפשרי חפשי ומצאתי לו לר"מ חבר בס' מחצית השקל דכתב דסתימת הרמ"א ז"ל מורה דס"ל להלכה דהרגיל עצמו דינו כאיטר, אבל אנכי שואל דלמא להיפוך כיון דלא הזכיר דין הרגיל עצמו מורה דאינו מיקרי איטר דכל כהאי דגם בהרגיל מניח בשמאל ידי' הו"ל לאשמעינן כיון דסתם איטר משמעו איטר בתולדה.

ואולם דברי הסמ"ק המבוארים בב"י אינם כלשון שהביא הב"י כ"א בלשון הזה "אדם שהוא איטר יד ימינו ירגיל עצמו לכתוב גם בימין, ואז יניח בשמאל עצמו דעיקר תלוי בכתיבה". משמעות דברים אלו דמלידה הי' כח הכתיבה בשמאל כמו יתר מלאכות, ומ"מ מועיל הרגילו שירגיל בימין, ויהא מעתה כותב בימין ועושה כל מלאכה בשמאל, ותרויהו שמעת מינה הא' דהרגיל מועיל, הב' דגם לדין דכתיבה עיקר מ"מ תלוי בהרגל, ועדיין י"ל דאף דבהרגל מידי מששא אית בי', מ"מ אינו מבטל עיקר חשיבות שביד השניה מטבע, אלא דשתי ידיים זוכות כאחד, זו מפני חשיבותה שבתולדה, וזו מפני חשיבותה של עכשיו והוי דינו כשולט בשתי ידי ודרי דדין דמניח בשמאל [דעלמא] לא בשמאל ידי'. (והרי בלא"ה צריך אתה לבוא עליו בדינו של סמ"ק מטעם שולט בשתי ידי, דאל"כ מה זה שסיים דעיקר תלוי בכתיבה, מאי בכך דעיקרו בזה, הא מ"מ כותב גם בשמאל, אע"כ כוונתו דאלו הי' מלאכה וכתבה ביחס אחד הי' ראוי שיניח בימין דעלמא דהא בימין כותב לחוד ובשמאל כותב ועושה מלאכה, אבל כיון דעיקר תלוי בכתיבה אין אנו חוששים כלל למלאכה שבשמאל, אך מ"מ עדיין לא פליט השמאל מחשיבות הכתיבה, וצ"ל דזה אינו מוזק דהדר דינו לשולט בב' ידי) וא"כ יאמר הסמ"ק רק בהרגיל עצמו לכתוב בימין דמועיל ההרגל לשנות דינו שיניח מעתה בשמאל דעלמא כיון דנתן שליטה גם לימין ואשתני דינו לשולט בב'

גדולה מחשיבות "הצד", ולכן איטר מניח בימינו שהרי חשיבותה פחותה מהשמאל [ביחס לכן] וחשולט בשתי ידי מניח ככו"ע כי יד השמאל היא הפחות חשובה שהרי צד ימין חשוב בעלמא טפי משמאל, ולענין חליצה ס"ל לרמב"ן דבעינן ימין "נמורה" הן בחשיבות הכח והן בחשיבות הצד, ולכן איטר אינו חולץ כלל כי כח ידיה נמצא ברגל שמאל אולם אין ברגל שמאל ענין חשיבות "הצד", ונתבאר כל זאת באורך בסימן פ"א.

אינו פטור אימין אלא באיטור, דהימין שלו באמת אינו ימין, והביאו לזה לשון הגמרא שם "בשלמא אימין לחייב משום דדרך כתיבה בכך כו' באיטור יד שנו, ותהוי שמאל ידי' כימין דכו"ע כו'", מדלא קאמר אימין לחייב משום דדרך כתיבתו בכך אלא קאמר כתיבה נשמע דזה לא תלוי בדידיה לחוד אם דרכו לכתוב תמיד בימין, וכן מדלא קאמר בקושיתו כדמוקי באיטור, ולחייב אשמאל ואימין אמאי חייב והא אין דרך כתיבה בכך, אלא קאמר ותהוי שמאל כו' וימין ידיה כשמאל דעלמא, משמע דזהו גורם החיוב והפטור מה דנהפך והי' לאיש אחר, דשמאלו הוא ימין וימינו הוא שמאל, אבל משום שכותב בשמאל עדיין לא הי' מוכרח הפטור אימין כיון דאינו נגד הדרך, אלא כיון דאצלו הוא שמאל ממש א"כ אצלו הוא נגד הדרך.

ודברי המרדכי שמקודם לזה הדיבור מורי' מאד לסברא זו דאין חיובא דשבת תלוי לגמרי בדרך כתיבה ידיה, דהא כד רצה למימר דלר"נ אין דין אטר כלל בעולם וגם מי שכותב מלידה ומבטן בשמאל מ"מ דינו ככל אדם, הי' קשיא ליה דלוקי מתני' דהבונה באטר וכו"ר דליתא לדין איטור. וק"ל אכתי איך תתורץ המתני' בהכי דתיקשי תינח דחייב אשמאל אבל אימין הא אינו דרך כתיבה, אע"כ צ"ל דסברתו כיון דליתא לדין איטור כלל, ודאי חייב אימין אף דאינו כותב בה כלל, (אלא דיש בו תוספת על שאר אדם, דהוא חייב גם אשמאל משום דאצלו בפרטי אינו נגד הדרך כתיבה דלפטור, אבל גם אימין חיובי מחייב כיון דאינו נגד דרך כתיבה הכללי שבעולם) ושפיר הו"מ לאוקמי כר"נ, אע"כ דגם לר"נ איתא לדין איטור ושפיר פטור אימין דאינו ימין אלא שמאל.¹¹⁹

ומעתה מחוורים הדברים שאח"כ כשמלה, דכתב מיהו אם הרגיל כו' ר"ל דעד הנה הי' המאמר מאטר בתולדה, דימינו אינו ימין כלל, ואולם אם הוא ע"י מה שהרגיל עצמו דומה לבתולדה ואינו כותב בימין כלל, בהא יש ספק, והיינו הא לא מבעי לי שיהי' דינו כאיטור בתולדה דזה אינו סברא דכח טבעו השניה שבאה ע"י הרגל, תבטל לגמרי כח טבע ראשונה שבתולדה, אלא הא מבעי לי אם כלום ממש יש בטבע השניה להוי שתי ידיים זוכות כאחד ומחייב בשבת על שתיהן, או לא, דמ"מ מוקמינן ליה רק על טבע ראשונה ועל הכתיבה שבכח, לא גם על השניה ועל מה שבפועל. ורצה למפשט כצד השני של הספק וזה שדקדק לכתוב "לא הוי הרגלתו כלום" ולא הי' די לומר דלא מיקרי איטור דהוי משמע לן דאיטור כבתולדה אינו דיהי' ימינו לגמרי שמאל אבל עדיין כלום ממש יש דיהי' גם בשמאלו ממש, וזהו באמת אינו [מוכח] מהבונה דזה לא איבעי ליה כלל. וחזר ודחה דאף דיש ממש בהרגלתו, ומה דלא מוקי המתני' בהכי היינו דנכלל בשנוי דשולט בב' ידי, והיינו דוודאי אינו בחתוך המאמר של שולט בב' ידי, דהא באמת אין שליטה בימנית כלל לכתובה, אלא בדדרך דמיון הוא כן, דלימין יש שליטה בכח ולשמאל בפועל, וע"כ כינה זה בלשון דיחוי לחוד, וע"ז הוסיף ואמר דמהר"ץ לית ליה לסברא זו אלא דהרגל יש בו ממש, ומ"מ לא תיקשי דלוקמי בהרגל משום

ידיו, אבל אם ירגיל לשמאל לא ישתני דינו כלל כיון דמ"מ נשארה גם הימין שולטת בכח, קם דינא דמניח בשמאל של כל אדם כמקדם, אלא דמלפנים הי' מטעם הוא ככל אדם דמניח בשמאל, ועכשיו משום דהוי שולט בב' ידיו.

וראתי אח"כ בס' אלי' רבא שחלק על הכרעת המג"א והביא רא' מסמ"ק הנ"ל דהרגל מועיל (ומזה דהבין הוא ג"כ בכוונת המ"א כמ"ש לעיל, דהמ"א צירף לס' הב"ח סברת הסוברים דהרגל אינו מועיל כי לא הי' אצלו הכרעה בזה וע"כ כשלומד הוא דהלכה והכרעה ברורה דהרגל מועיל נדחו דברי המ"א ולא כמו שהבין המחצית השקל ורו"מ דהמג"א הכריע דהרגל מועיל). ולמ"ש אני העני בדעת, אין מדברי הסמ"ק רא'י, די"ל דע"כ לא אמר הסמ"ק כ"א בהרגיל לימין אבל לא בהרגיל לשמאל.

ודברי המרדכי הל' תפילין, מסכימים מאד לסברתי ולפרשם יפה ויהי לבאר צריך אני להביא את לשונו שכ' בזה"ל "ומיהו אם הרגיל עצמו לעשות שום דבר ביד שמאל לא הוי הרגלתו כלום למקרי איטור אא"כ נולד כך מדלא מוקי מתניתין דפרק הבונה (וכוונתו על הסוגי' דפרק הבונה [שבת קג.]) על מתני' הכותב ב' אותיות בין בימינו בין בשמאלו חייב, ודלא כמו שהבין בח' אנשי שם שנדפס אצל המרדכי דכיוון על הסוגי' דמנחות ודחק הרבה שלא לצורך) כשהרגיל עצמו לכתוב בשמאל, ויש לדחות דהיינו הך דמשני בשולט בב' ידי, ומיהו נראה להר"צ דבעיקר כח תליא מילתא, ואם הרגיל אף בכתיבה מסופק ר"י כו' ונ"ל דכאיטור חשבינן ל'י. ומ"ש לעיל לדמותו לשולט בב' ידי אינו נראה לר"י, אלא ודאי נ"ל היכא שאין שוה בשניהן לכת, איטור גמור חשבינן ל'י, עכ"ל הטהור, והנה כפי פשטן של דברים ע"כ כוונת המרדכי בהרגיל עצמו לכתוב גם בשמאל אבל מ"מ לא סר ע"י הרגלתו כח כתיבה מהימין מכל, דאי באינו יכול לכתוב עוד בימין איך הו"מ ליישב המתני' דפרק הבונה בהכי, דאכתי תיקשי אמאי מחייב אימין דהא אין דרכו בכתיבתו בכך, אלא דאם כך יהי' כוונתו יהי' קושי גדול בלשון ובסברא, בלשון האריכות "לא הוה הרגלו כלום למקרי איטור" ודי הי' לו לכתוב לא מקרי איטור או אין דינו כאיטור, גם מה זו לשון אומרת "ויש לדחות" כו', למה קרא לזה דיחוי והרי זה ממש שולט בב' ידי (ודוחק דמיירי שבשמאל מהיר יותר דא"כ שולט בב' ידי נפל בבירא דמאן שקיל בפלס אם כותב בשתייהן במהירות שוה) וכן מ"ש אח"כ "ומ"ש לעיל לדמותו לשולט בב' ידי", וכי זה דימוי, הא הוא הוא ממש, גם מה שסיים "וכאיטור גמור" מה בעי במלת גמור, ואולם הקושי בסברא דמאי סלקא אדעת' להוכיח דאין בהרגלתו כלום, דלמא יש בה כלום וכוונתו כן אלא דמ"מ מיהו הוי שולט בב' ידי וכומו דדחי באמת, והרי עכ"פ צריך שיהי' בין המקשה והמוכיח לבין המתורץ ודוחה איזה סברא כמלא נימה.

וע"כ נלענ"ד בכוונתו, דלענין שבת אף דבעי דרך כתיבתו, מ"מ מי שבטבע תולדתו כותב בימין, אלא דבהרגלו מרוב הימים עזב הימין את כחו, מ"מ כשכותב בשבת לא נכנה אותו שאינו דרך כתיבה כיון דחוזר לדרך שבטבע, וע"כ

119 (11) דבריו בקטע זה הינם מרפסין איגרא, עיין במש"כ בסימן ע"ז בסופו.

לקשור וזה שיש לו שתי ידיים כותבות האחד דעלמא שבכח והאחד ידי' שבפועל, צריך לקשור בשתיים. אך זה הבל דהא ברייתא דאיטר חולץ בשמאל דעלמא אוקי בגמרא בשולט בב' ידיו, והשתא אם הכותב ממש בשתייהן אינו מחוייב לקשור בשתייהן, מי שכותב בימין רק בכח כש"כ דא"צ לקשור בו, אבל מכל מקום יש להעמיד הדברים למה דמשמע בהמרדכי דאפשר דברייתות דאיטר לא אתיא כלל כר"נ.

ובח"ר ר"פ גיד הנשה (צב, ב) באיבעי דאית ליה ולא עגיל, הקשה מ"ש דהכא מבעי ליה ובתפילין פשיטא ליה דבתר ידי' אולינן, ותירץ בתירוצו א' דהתם כ' ידכה יד כהה דידך, ותירוצו ב' דבכל התורה ודאי אולינן בתר ידי', והכא בגיד משום דאפשר דבעי דומיא דמעשה (דיעקב) שהי' בדידי' ובמיני'. ואני נבוכ קצת דא"כ יהיה עוד צד ספק דלמא בעי תרווייהו דוקא שיהא לו כף ושיהי' במינו כף, ויהיה האוכל מעוף דאית ליה ועגול ומבהמה דלא עגול מכל אחד כזית נמי לא לקי, ולא נימא מנ"פ אי בתר ידי' אולת הא איכא בשל העוף, ואי בתר מיניה הא איכא בשל בהמה, ואינו במשמע בגמרא. גם קושית מר גיסי פאר הדור דפ"ב בתשובה הנ"ל על תי' שני של רשב"א, דתינח עוף ועגול אבל בהמה ולא עגול מאי מבעי ליה, ממנ"פ אי גיד דומה לכה"ת כוליה דאולינן בתר ידי' הא ליכא, ואי כמעשה שהי' כש"כ דאינו חייב, חזקה בעיני ואיני יודע לישבה לפי שעה. ומה שתירץ הוא שיי' איני מבין יפה דהא המצוה היא על האדם לא על הבהמה וממנו לא תתבטל מצות ג"ה מכל דעומד לקימה ברוב בהמות דאית להו ועגול וע"כ מסתבר יותר תירוצו הראשון. ולפי"ז לר"נ דלא דריש כלל לידכה יהי' תפילין ביחס אחד עם ג"ה ונופל תחת צדדי האיבעי דאית ליה ולא עגול וברייתות דאיטר ע"כ לא אתיא כלל אליבא דר"נ, וא"כ גם באיטר ממש ראוי שיהי' חייב להניח בשתי ידיו מטעם איבעי הנ"ל דר"פ ג"ה דלא איפשטא אי אולינן בתר מינה או בתר ידיה, ואף דההלכה ברורה בש"ע כר"נ ומ"מ איטר מניח בימין דעלמא, מ"מ הא ע"כ צ"ל לפי זה דסובר כתירוצו ב' שברשב"א, אבל אנן בדידן בצירוף הסברות יש כמה צדדים לחומרא, דלמא הרגיל לאו כאיטר דמי, ואת"ל כאיטר דמי, דלמא כצד שבנ"י דאיטר חולץ מדינא בשניהן, ואת"ל דלא כצד זה (או דכוונת הנ"י לא הי' כלל שיהי' זה מדינא, והכי מורה סוף לשונו) דלמא כתירוצו הראשון שבח"ר דהרי הנ"י פ' מצות חליצה והר"ן ר"פ גיד הנשה כתבו רק לתי' זה, ומחוייב כל איטר להניח בשתייהן מספק האיבעי'.

אולם יראה לי לדון להקל בשעת הדחק, והוא דק"ל מסברא, לדידן דקיי"ל כר"נ וקיי"ל ג"כ דלא כפירש"י [מנחות שם ד"ה מה כתיבה] ביד שרוב בני אדם כותבין, אלא דהקפידה התורה שהאדם ביד שכותב בה יקשור, למה באמת השולט בב' ידיו מניח דוקא בשמאל, הא כיון דאפשר לו לקיים וקשרתם וכתבתם גם אם יקשור בשמאל שהרי כותב בה ויהא מניחה בימין אם ירצה, ולענ"ד ל"ש כלל לומר הכא למיזל בתר מיני' או בתר ידיה, דזה שייך היכא דאמרה התורה ימין או שמאל

דלדידיה יש בהרגל ממשות ועיקר, והרגל דשמאל עוקר ומבטל לגמרי לכח טבע התולדה שבימין, ומש"ה אם אך ישנו לדין איטר בעולם לר"נ והיינו אם הוא איטר בתולדה, אז גם זה שהרגל עצמו דינו כמוהו ממש, ומאז הרגיל בשמאל ועזב את הימין, נשתנה הימין ונעשה שמאל, ולא מחייב אימין כלל, ומש"ה א"א לאוקמי המתני' בהכי דתיקשי עלי' הקושיא שעל איטר בתולדה. וכתב דמה שרצה לדמות לשולט בב' ידיו (קרא ליה דמיון כיון דאינו ממש שולט בב' ידיו וכנ"ל דהא כל הדברים אמורים באינו שולט עוד בימין כלל) זה אינו נראה לר"י לחלק בין ממשות לממשות, אלא כיון דקמודה דיש ממש בהרגל להחשיב השמאל, ממילא יש בו ממש כ"כ כנולד כן ומבטל הימין לגמרי, וזה שכתב "אלא ודאי נ"ל היכא שאינו שוה בשניהן לכח איטר גמור חשבינן ליה" ור"ל אף דבאמת יש להימין חשיבות בתולדה, מ"מ כיון דאינה שוה אל חשיבות השמאל דינו כאיטר והוי ימינו שמאל, ולא מסתבר ליה להמציא עוד מדרגה ממוצעת בין איטר לכל אדם, דיהיה הרגל איטר מצד אחד ואינו איטר מצד אחד, לחייב אשמאל כאיטר ולחייב אימין כאינו איטר, אלא או דלגמרי הוא כאיטר או כלל לא, וזה דעתי הנמוכה בכוונת המרדכי.¹²⁰

ואחרי הודע כי כן, מה מאוד יש לקיים פרושינו בכוונת הסמ"ק דלא יהי' ממנו ראייה של כלום דסובר ומכריע כהסוברים שבמרדכי דהרגל מועיל, דהא לדברינו כל פלוגתתם אי הוה כחצי איטר או ככולו איטר, וי"ל שפיר דהסמ"ק אף דסובר דיש ממש בהרגל, מ"מ הוא מהסוברים דאינו כאיטר, אלא דמ"מ יש ממש בהרגל להחשיב גם היד שהרגיל, ומש"ה בהרגל להימין פעל ועשה שניח בשמאל כיון דנעשה כשולט בב' ידיו, ואולם בהרגל השמאל נהי דג"כ מועיל ההרגל מ"מ קם דינ' להניח בשמאל וכנ"ל. ובאופן דאין להכריע הלכה כמאן בהרגל נגד המג"א דסובר דהוי ספק הלכה, וא"כ בהרגל בשמאל לכאורה ראוי להניח בשתייהן משום ספק (וצריך שיהא לו שני זוגות תפילין, א' של איטר וא' של כל אדם או יניח ביד א' הקציצה לצד הכתף).

עוד יש ברעיוני לצדד לחייבו להניח בשתייהן למש"כ הנמוקי יוסף בפרק מצוות חליצה (בסוגי' דחלצה בסנדל של שמאל) ז"ל: "וביבם איטר נחלקו בתוספות אם חולץ בשמאלו כו' או בימינו כו' או בשתייהן או שאינו חולץ כלל", רהיטת לשונו משמע דאחד מחלקי הספק שיהא מן הדין חולץ בשתייהן, לא רק שנחמיר מכח ספיקא אי חולץ בימין או בשמאל, דא"כ לא הו"ל להכניס חלק זה תוך הספיקות בעיקר הדין, וטעם דבר זה י"ל כיון דהתורה הטילה עליו לחלוץ בימין י"ל דבעי שיחלוץ בכל ימין דאית ליה וזה אית ליה תרי רגל ימין, האחד ימין דעלמא והאחד (שמאל שהוא) ימין ידיה, ואף דבתפילין איטר מניח רק בשמאל, י"ל התם טעמא איכא כיון דדרשינן ידכה יד כהה דידך אתמעט כהה דעלמא, וא"כ י"ל למה דקיי"ל כר"נ דלא דרשינן כלל מידכה כ"א מוקשרתם וכתבתם, גם איטר שע"י הרגל מניח בשתי ידיו, כיון דהתורה חייבה ליד הכותבת

שנתחדש כאן ביאור נפלא בכל הסוגיא, ויעוין בסיומן ע"ז מה שנתבאר בזה.

120) יעוין בתשובות רע"א [שהובאה בסמוך] שכתב על דברים אלו "ובני הגניי סופר ומונה תיבות ואותיות ושקל וטרי לעומק הדברים", ובאמת

די"ל ידידי' או דעלמא, משא"כ הכא דלא הגבילה כלל כ"א אמרה באותה שיכתוב יקשור והרי קושר בה.¹²¹ ובהכי באמת ניהא לי למה דהעלינו דמסתבר יותר תירוץ א' של הרשב"א. והקשינו דא"כ יקשה על פסק הש"ע לדין דלא דרשינן ידכה יהי' איטר נופל תחת הספק איבעיא, וכעת נאמר דלר"נ אין שייכות להא איבעי' בתפילין כלל, וקושי' הרשב"א הי' רק למאן דדריש ידכה וע"ז תירץ או דידכה פרושו יד כהה דידך או כתירוץ השני, ומה ש"ל בזה או דבאמת אין פירושו של מלת "מניח" שוה בשתי הבריות דבהאי דאיטר מניח בשמאלו ידיה, לשון מניח בדוקא ואפילו דיעבד לא יצא בימין ידיה, ובהאי דמניח בשמאל כל אדם (דמיירי בשולט ב' ידיו) אינם כ"א לכתחילה כיון דאפשר לו לא ישנה מן רוב בני אדם (וזהו לפסק הש"ע דלא דרשינן כלל לידכה) או דהבריתא דשולט בב' ידיו דלא כר"נ אלא משום ידכה והיכא דליכא לדידיה אזלינן בתר מיניה.¹²² ולפ"ז למה דבררנו כבר דאף להאומר דהרגל דמי לאיטר מ"מ יודה גם הוא דגם לשאר בני אדם אינו דומה, אלא דומה לשולט בב' ידיו, א"כ נפלו חששות דכל הני צדדים שצדדנו לחייבו בשתייהן, דמצד ספיקא דהלכתא בהרגיל ליכא, דממנ"פ אי כאיטר דמי מניח לכתחילה בשמאל ידידי, ואי לאו כאיטר דמי מ"מ הא גם השולט בב' ידיו דדמי ליה יוצא דיעבד בשמאל ידיה, וכן מצד האיבעי דר"פ ג"ה ליכא, דלר"נ לא שייך האיבעיא לגבי תפילין כלל, לא נשאר כ"א מה שחששנו בפירוש דברי הנ"י, כבר כתבתי דאין פירוש זה נראה אמת. וע"כ נלע"ד אחרי שבלא זה יש עמוד גדול לסמוך עליו, דבעל אלי' רבה הכריע דהרגל מועיל גם לשמאלו, ואני אף שפקפקתי עליו מ"מ מלבד שאיני כדאי הנה הראיתי פנים ג"כ להקל מטעם אחר, ורומ"כ ג"כ מפשט הי' פשיטא ליה דמניח בשמאל ידיה, לא נשאר כ"א הערתו אי צריך דווקא שיהי' ההרגל קודם שנעשה בר מצוה מה דאינו מלתא דמסתבר לי כלל לחלק בהכי, א"כ יוכל לסמוך אם ירצה להניח בשמאל ידידי' לחוד לדעתי עני' וקלה כמות שהיא.

אלה דברי ידידו חפץ בהצלחתו תוך שאר חכמי ישראל.
הק' שלמה איגר

בענין הנ"ל

מכבוד אבא מארי מורי ומאורי אור ישראל נ"י הנה יד שלוחה אלי מבני הגאון אבד"ק קאליש מו"ה שלמה נ"י קונטרס מעולפת ספירים לשלחה לחתני הגאון אבד"ק פ"ב מהור"ם נ"י מיוסדת להשיב לשואלו דבר ה"ה הרב דויערעשיב, בא' שנשברה ידו הימנית ואחר שנתרפא א"א לעשות שום תשמיש קל בידו ההוא ומוכרח לעשות הכל בידו השמאלית מה משפט האיש הזה בהנחת תפילין, כי אף שמשמעות הפוסקים דבהרגיל עצמו לכתוב ביד שמאל דינו כאיטר ממש ומניח תפילין בימינו, מ"מ שאני בזה דהרגיל

עצמו לאחר שגדל וכבר חל עליו חיוב הנחת תפילין בשמאלו, והאריך הרב השואל להוכיח דאף בזה הוא כאטר, ובני הגנ"י האריך והרחיב והעמיק בדין הזה, ולאשר נודמן לי נסיעה מפה לברעסלו בכדי להרויח פשיטי דספרי, הקדמתי בשלוש ע"י הנסיעה ההיא ולא הי' לי פנאי לשום עיני בענין דברי בני הגנ"י ולא להעתיקם, ועברתי על דבריו בנחיצה, גם אנכי נשאלתי את זאת מהרב הנ"ל כן, אצלו הי' פשוט דמסתימת הפוסקים משמע דגם בכה"ג הי' כאטר וגם אין טעם וריח לחלק בזה ולית דין צריך בשש לבוא בראיות בדבר שפשוט מאוד, ובגוף היסוד שכ' הרב הנ"ל דהסכמת הפוסקים דארגיל הי' כאטר בתולדה, הנכון עמו וכאשר כתבתי מכבר בחלק השני בפסקים למחותני הרב וואלשטיין נ"י בענין חליצה דמ"ש המג"א סק"ט ואיטר יד כתב דה"מ בשם המרדכי דבהרגיל עצמו לעשות איטר דינו כאטר בתולדה עכ"ל מיהו במרדכי שם דיש חולקין, נראה דלא בא המג"א לחלוק על דה"מ ולפסוק להניח בשתי ידיו מספיקא דהפוסקים דהו"ל לפרש כן, אלא דהביא דעת החולקים בדרך הקדמה למ"ש בס"ק שלאחריו מיהו כשלא נולד כך רק אח"כ הרגיל עצמו וכו' והיינו מכת צירוף דעת החולקים במרדכי דארגיל לאו מילתא היא, והוספתי עוד בתשובתי הנ"ל דכמו בנ"ד י"ל דלכ"ע ארגיל מילתא היא דדוקא בארגיל מרצונו, דכל שעה עשוי להשתנות דאם ירצה יחזור וירגיל עצמו בימינו משא"כ בזה דמשמאי רמו עליו עזיבת הכח מימינו, וכעת הרהרתי עוד ד"ל דטעמא דהפוסקים דארגיל לאו מילתא היא דדמי להייתא דאיתא בשבת דף צ"ב דאנשי הוצל שהוציאו משא בכתף דפטורים, דבטלה דעתם אצל כ"א, ומה הפרש בין ארגיל ראשו לבין ארגיל ידו,¹²³ ובב"י יו"ד ס' קצ"ח הביא מחלוקת הרמב"ם והרשב"א בדין חציצה במיעוט המקפיד אי אזלינן בתר קפידה ידידי' או בתר רובא דעלמא וא"כ בנ"ד דאנוס הוא לעשות מעשיו בשמאל ל"ש ב"י דבטלה דעתו,¹²⁴ ומה"ט י"ל דמדברי הסמ"ק שבב"י דנולד איטר ירגיל עצמו לכתוב בימינו ויניח תפילין בשמאל, אין רא' דס"ל דארגיל מלתא היא, ד"ל דוקא בארגיל בימין דמשוי עצמו לאנשי דעלמא ל"ש בטלה דעתו משא"כ בארגיל בשמאל. וראיתי בקונטרס בני הגנ"י הנ"ל שכתב ג"כ דאין רא' מהסמ"ק ד"ל דאף דארגיל מלתא היא מ"מ לא בטל מעליה דהיד השני שכחו בו בטבעו והוי כשולט בב' ידים ומניח בשמאל כל אדם - ודפח"ת.

ומ"ש בני הגנ"י לדייק מדברי הא"ר במה דחולק על המג"א בדין ארגיל עצמו לכתוב בשמאל ושאר כל מעשיו בימין דאין לצרף בזה דעת החולקים דארגיל לאו מלתא, והוציא בני הגנ"י מזה דס"ל להא"ר דכך הדין בהחלט דארגיל מילתא היא, אני לא מצאתי כן בא"ר אלא דדן דס"ל למג"א בזה לצרף דעת הב"ח דכ"ע בעושה מעשיו בימין אף דכותב בשמאל מניח בשמאלו, והיינו דדעת הי"א שבסעיף וי' דאזלינן בתר כתיבה (והיא דעת הרא"ש), היינו דימינו חשובה ימין בין שכותב בה בין שעושה בה שאר רוב מעשיו בזה דן הא"ר לדחות דברי

החשוב, ולכן יניח תפילין בשמאל, ועיין הערה 118 שהוספנו בבאור הדבר.

122) ב' התירוצים הן דוחק רב וכמובן, ועיין בהערה הקודמת.

123) עיין לעיל הערה 116.

124) עיין לעיל הערה 117.

121) לענ"ד גם למ"ד דדריש וכתבתם וקשרתם אין הכוונה שבאמת קשירת תפילין תלי דוקא ביד שכותב בה ומניח ביד שכנגדה, אלא הוא דרשא בעלמא שכוונת התורה שיינה תפילין ביד הפחות חשובה, ויד שכותב בה היא היא ידו החשובה, ואיטר שכותב בשמאל יד ימינו היא הפחות חשובה, אולם השולט בשתי ידיו שביחס למעלת הכתיבה תרואהו שוים, ממילא יד שמאל היא הפחות חשובה. שבכל מקום צד ימין הוא

מ"מ הימין נקרא ג"כ ימין מכח הטבע והוי שולט בב' ידיו, והספק הוא רק לענין שבת דאי לאו מלתא אינו חייב בכותב בשמאל ולזה נחא לי' למפשט יותר מדין שבת עצמו.¹²⁷ אמנם עדיין לא הונח לן בזה דהיא גופא דלנקט הספק לענין תפלין דאירינן ב' והיינו בנוד איטר, והרגיל עצמו לכתוב בימינו אם ארגיל מלתא ונעשה כשולט בב' ידיו או דארגיל לאו מלתא ונשאר איטר כמקדם, ולנקוט הוכחה ג"כ מסוגי' דמנחות דלא מוקי הבריתא בארגיל, ולזה נראה ליישב לחזק דברי בני הגנ"י, והיינו דב' יסודות אמת, א' סברת בני דארגיל אינו מבטל ליד שני לגמרי, ב' סברא שלי דיש חילוק בין ארגיל בימין דלא שייך בטלה דעתו לבין ארגיל בשמאל דשייך בטלה דעתו, וא"כ בתפלין ליכא מקום ספק דבארגיל בשמאל בין כך ובין כך מניח בשמאלו דעכ"פ הוי כשולט בב' ידיו, ובאיטר דארגיל בימין בודאי ארגיל דימין מלתא והספק רק לענין שבת בארגיל בשמאל אם אמרינן דבטלה דעתו ואינו חייב בכותב בשמאל, וכיון דאיבעי רק לענין שבת מש"ה נחא ליה למפשט יותר מדין שבת, וכיון דאם איתא דארגיל בשמאל ל"א בטלה דעתו א"כ לוקי בארגיל בשמאל, אף דהוה לא שכיח להרגיל עצמו נגד הטבע מ"מ הא חזינן דרצו לאוקמי באיטר דהוי ג"כ ענין דל"ש וכן בשולט בב' ידיו ג"כ לא שכיח, אע"כ דארגיל בשמאל אמרינן בטלה דעתו, ולאוקמי באיטר וארגיל בימין י"ל דהוה מלתא דלא שכיח לגמרי, דהיא לידת איטר וגם דהרגיל נגד הטבע ולא רצה לאוקמי בהכי, ונכון הכל בעזה"י.

עקיבא בן מ"ו הרב ר' משה גינז מא"ש

בענין איטר

ע"ד אשר נשאל רומפכ"ת ביבמה שזה זמן רב ניטל ממנה עצם מהאגודל יד ימינה, ומכח זה א"י להתיר בימינה הקשרים של מנעול החליצה, אם יש לעשות מנעול שהוא אדוק ברגליו מבלי קשרים ולסמוך על הי"א שבש"ע סי' קס"ט סק"ג ומקורו מתשובת הרא"ש הובא בטור שם דבכה"ג א"צ כלל לקשרים, וחליצה בעצמה יכולה האשה לחלוץ בימינה, - מה דפשיטא לרומפכ"ת דחליצת המנעול תהי' בימינה, לדעתי כיון דברוב תשמישים קשים לה בלי אגודל, מסתמא רוב תשמישה בשמאל, והרגילה עצמה לעשות רוב מעשים בשמאל והמיעוט בימין, ואם אחרי החקירה ימצא שכן הוא א"כ דינה כאיטרת דחולצת בשמאל דידה¹²⁸ דהא כתב הר"מ א"ח סכ"ז הובא במג"א שם סק"ט דבהרגיל עצמו לעשות בשמאל מקרי ג"כ איטר, וכן משמע סתימת לשון הש"ע, דלא נזכר חילוק באיטר לפרש

הב"ח ומכל וכל דלהך שיטה תלי' רק בכתיבה ולא תלוי כלל בשאר מעשיו, לדבר זה הוציא מדברי הסמ"ק ע"ש. ומה שכתב בני הגנ"י בביאור דברי המרדכי במ"ש ומיהו אם הרגיל עצמו וכו' מדלא מוקי מתניתי' דפ' הבונה בשהרגיל עצמו לכתוב בשמאלו, ובני הגנ"י סופר ומונה תיבות ואותיות ושקל וטרי ונחת לעומק הדברים, ושורש דבריו לא דכוונת המרדכי דלוקי בהרגיל עצמו לכתוב גם בשמאל דפשיטא ד"ל דהוה נכלל בכלל שינוי דהש"ס בשולט בב' ידיו, אלא דהקושיא דלוקי בהרגיל עצמו לכתוב רק בשמאל ומ"מ חייב גם בכותב בימינו דס"ל להמרדכי דאף דהרגיל מהני למחשב ידו השמאלית לאיטר מ"מ לא פקע החשיבות מימינו שבו הכח הטבעי וכסברתו הנ"ל בדברי הסמ"ק.

ואידי דחביבי' לי מאד דברי בני הגנ"י לזה אשעשע בהם קצת ולמלאות דבריו, דלכאורה יש לתמוה על דברי המרדכי דנקט ההוכחה מפ' הבונה ואמאי שביק סוגיא דעסיקנא ב' במנחות להוכיח ממה דפרכינן והתני' מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם דלוקי בהרגיל עצמו לכתוב בשמאל, ואי דמנ"פ הא אף אם נוכיח דארגיל לאו ממשא הוא פשיטא דקשה דלוקי בארגיל, משא"כ בההיא דהבונה דאי ארגיל לאו מילתא נחא דבארגיל אינו חייב על כתיבה בשמאל, הא עדיין יקשה על הוכחה מהבונה נהי דאנחית סוגיא זו איך אנחית סוגי' דמנחות דלוקי בארגיל ולא מילתא, ונצטרך לומר דאי ארגיל לאו מילתא אינו ראוי לכנותו כלל בשם איטר וכמ"ש בחידושי אנשי שם,¹²⁵ א"כ הדר' קושיא לדוכתא דלנקוט ההוכחה מסוגי' דמנחות אם איתא דארגיל מלתא לוקי בארגיל לכתוב בשמאל, אע"כ לאו מלתא ואינו נקרא כלל בשם איטר, הן אמת יקשה כן על דברי המרדכי שמקודם לזה כמה שהוכיח דאף לר"נ ס"ל דאטר מניח בשמאל דאם נימא דלר"נ אזלינן בתר עלמא לוקי בפ' הבונה כר' נתן, ואמאי לא הקשה בפשיטא מסוגיין דלוקי הבריתא דמניח בשמאלו כר' נתן,¹²⁶ וכוה י"ל דהנך ב' ברייתות הווין חדא וכמו רישא וסיפא וכדמשמע דקאמר והתני' מניח בשמאל ולא נקט איטר מניח בשמאל משמע דהוא חד ברייתא ואתחיל באיטר וא"כ י"ל דניחא יותר לאוקמי בשולט בב' ידיו דהוי חד תנא ותרי טעמי מלאוקמי בתרי תנאי וחד טעמא, כדאיתא בקדושין דף סג ע"ב, ובב"מ דף ס"ג ע"א, משו"ה נקט ההוכחה רק מפ' הבונה, אבל בההיא דארגיל יקשה כנ"ל, ולדברי בני הגנ"י דהוה פשיטא לי' להמרדכי דארגיל אינו מבטל היד שבכח טבעו, וא"כ ספיקא דהמרדכי ליתא לענין תפלין דבארגיל רק בשמאל

125) ולפ"ז צריך לומר דשולט בשתי ידיו מיקרי איטר [דהא מוקמינן לה שם בסוגיא במנחות בשולט בשתי ידיו], ואפשר דהוא כמבואר בבכורות מ"ה ב' דכחישותא הוא דאתחלה בימין, ולכן חשיב איטר, אכן לכאורה בסוגיין בשבת ק"ג א' מוכח דשולט בשתי ידיו לא מיקרי איטר דאל"ה מ"ט לא מפרשינן לדברי רב ירמיה "באיטר שנו" היינו בשולט בשתי ידיו, ועיי', - ובעיקר קושית רע"א מ"ט לא משני הסוגיא במנחות דהבריתא דתני דאיטר מניח תפלין ככל אדם מיירי בהרגיל עצמו להיות כאיטר, נראה דלשון הבריתא "שהוא שמאל כל אדם" משמע דהוא דין מסוים דאזלינן בתר עלמא, ובהרגיל עצמו להיות כאיטר דס"ל למרדכי דלא מהני היינו משום דאין הרגלו חשוב לכלום וממילא מניח תפלין בשמאל שהיא גם שמאל "דידיה", ומ"ט תני ברייתא שהוא "שמאל כל אדם", ולכן מוקמינן לה בשולט בשתי ידיו שמניח דוקא בשמאל משום דהוא

שמאל כל אדם, ויעוין בסימן ע"ר משני"ת עוד בזה.

126) יעוין בסוף סימן ע"ז שדברים אלו הינם תימה גדולה, ומצוה לישב. 127) הדבר דחוק טובא לומר שספיקא דהמרדכי מיירי לענין חיוב כותב בשבת ואין בזה נפקמ"י דלינא, והרי כל דברי המרדכי מיירי בהלכות איטר בתפלין, - ויעוין בסימן ע"ח משי"כ בביאור דברי המרדכי. 128) הנה הגם שכן הוא הסברא הפשוטה דבחלתה ידו הימנית הוה כאיטר ולא גרע מהרגיל עצמו בשמאל, יש בזה מקום עיון מהא דתנן ביבמות ק"א א' חלצה מן הארכובה ולמטה חליצתה כשירה מן הארכובה ולמעלה פסולה, ופירש"י דמיירי שנחתך כף רגל היבם, וקשה דבכה"ג ליהוי כאיטר דחולץ בשמאל, ובשו"ת צמח צדק א"י"ח סימן ה' עמד בזה והוכיח שנחתך ידו או רגלו ל"ה כאיטר, וזה דלא כרע"א, ויעוין בסימן פ"ב משני"ת בישוב שיטת רע"א.

שם אלימלך אבן וצניו כו', לא שייך כאן קולא בחדש שאינו נכוג בו אחרת ואת צני, שכרי אין אותו וא"כ אסור חלה בשחיטה, ומאי שייך איסור אלא"כ באכרן וצניו שעובדין ציוס אחד, וע"כ דאיתו חלה ספורין לחורב דש עד פסול נקרבין חלה שייך במקריצין ומ"מ שפיר כוכיוו דנכוג בזכרים חלה אינו נכוג חלה נקבות כיכ ראוי לקבוע כדנר כדיוסף דנקבות פסולין בחדש וכשרים צבכמכ, וכיון דנקבות פסולין בחדש לא שייך למתני דיש פסול אלא"כ בנקרבין ואל במקריצין דאורנר במקריצין כל הנקבות פסולין, מיכו בחדש נקט לי' לחומרא צבכמכ דפסול בו אלא"כ, ול"ל דנקט אלא"כ אגב אחריתא טריפא ויו"ד.

סימן כו

(א) **נ"ב ב'** מתכס וירושלם לא, ע"י תו' ערכין ל"א ז' ד"כ דא"י, ודבריהם יותר מבאורים בש"מ כ"ח ח' אבא דאמר דכבנים ולוים לא מחמרי משום דכתיב צכו אחיות עולם, וכונסם דכא דמיעט ר"מ מתכס כיוו מיליתא יונל חל לא מבאליב וגואל חף אחר יונל וכן צבתי ע"ה גואל לעולם, דאל"כ כדן נותן שאין כלוים יכולין ליהן במתכס, וגראכ לפ"ז דלר"מ גם צוככ מן הכפקר יש בו דין גואל דאל"כ כדן נותן שאין כלוים יכולין לכפקר כמו שאין מחמריין.

ולרבנן דר"מ כזוככ מן הכפקר מחזיר ציובל, ואף חת"ל דאם עבר יונל ולא זככ צכ אדם אינכ חוזרת, מ"מ כזוככ מחזיר ציובל, ואשכחן כותי במקדיש צחי חלרים ולוים שפקדישו דאש"ג דכקדש אינו מחזיר ציובל, כגואל מיד כקדש מחזיר ציובל כדאמר שם ל"ג ח'.

וכ"מ דר"מ פ"ד מכ' ערכין כ"א, שכתב דשדכ שירש ממורישיו היא שדכ אחוזכ, ושדכ שלקחכ או זככ צכ היא שדכ מקנכ, ולשון זככ צכ כולל מתכס וזכ' מכפקר, ואם מפקיר אצרו כבעלים זכוכס, ואין כאן לא גואלכ ולא חזרת יונל, ח"כ היא ציד כזוככ כדן שדכ אחוזכ וכדן שדכ חרס ציד ככן כדאמר שם כ"ט ח', וגמכ כעמיד רצנו את כזוככ כדן שדכ מקנכ, כרי זוככ מן הכפקר היא צידו כדן שדכ אחוזכ, חלה ודאי קושטא הוא דגם זוככ מן הכפקר יש לשדכ זו דין שדכ מקנכ כמתכס וחוזרת ציובל.

ועכו"מ שאינו מחזיר ציובל כדאמר בירושלמי ספ"ד דגישון, אפשר דיש בו דין גואלכ, ואש"ג דיונל לית צי' יונל עיקרב מלוכ שכרי חס לא תקטו אין עבדים משחלמים ואין שדות חוזרות, חלל גואלכ היא זכות צמכיר, ומיכו אפשר שאין צמוכר לעכו"מ גם דין גואלכ, דאין כעכו"מ סייב צדיני כחורכ.

ומ"מ כקונכ ממנו שדכ כלקוחכ צידו מוישראל מחזיר ציובל, דאל"כ מש"ל זכ' שכת' שדכ כזוככ שדכ אחוזכ, ואפשר דקיי"ל דאין עכו"מ קונכ קנין כגוף וכדאמר בירי' שם.

(ב) **נ"ג א'** יכול יעלכ אדם מ"צ כו' צשחי מעשרות ככתוב מדבר כו', כממורכ כ"א ח' יליף ר"ע צכור מקרא ואכלת לפני וגוי דברים י"ד כ"ג, ולא יליף מקרא וכצחחס שם שם י"ב ו' דמייחא ככא, משום דכתס כתיב נמי עולותיכס דבאין מסו"ל, וככא יליף מעשר צכמכ ממעשרותיכס, וכוכ כחס צככור פליג ר"י ולא דריש לי' לענין חו"ל, ומתני דתמורכ שם אחיא כר"י חלל חנן קיי"ל כמתני דחלב פ"ד דאחיא כר"ע, ופלוגתא דר"ע וחכמים צמעשר צכמכ אפשר דאינכ פלוגתא ר"י ור"ע צככור, כיון דיליף לכ ר"ע מקרא אחריתא, וכלכך כדן נותן דאין כלככ כר"ע כיון דחכמים פליגי עלי' וצמ"צ לא מלינו סתמא כר"ע, ואפשר לומר דצמ"צ לא פליגי עלי' דר"ע ואש"ג דתני

שאינו שצזש"א, וכ"כ לשונו שם כ"כ ויש מומין שפוסלין בחדש צלצד מלצבד.

ויתרת שלא מתכס הוא פלוגתא ר"י ורבנן ר"י מכשיר צין שכתרת צי' דיו צין צחחס ורבנן פוסלין צכל נווני כן מצואר כר"מ צפי' כמשככ וצפ"ח מציימ, ואפי' יתרת שאין צכ עלס פוסלת כן מצואר כר"מ, וצכ' ליכ כחצ דאם אין צכ עלס ואינכ נספרת אינכ פוסלת ודקדק כן מלשון כר"מ, חלל קשיא לי' דכרי דלדול צשר פיסל בחדש, ולמש"כ לעיל סק"י לאו כל יתרת צכלל דלדול, ולשון כר"מ צפ"ח כט"ו כדלדולין וכוא שידלדל כעור וכצשר כו', מיכו עיקר כדן אינו מוכה דאפשר דפוסל צכל ענין ופסול יתרת נראכ דאיתו חלה משום שאינו שצזש"א ואינו מחלל עבדכ.

שם ואם לאו אצב הוא צמגע ומשא לא ליטמי, יש לעי' מאי דעתו דר"י למכ אין כאן משום עלס כעשורכ, וגראכ דר"י ס"ל כיון דאיתו אצב אינו כלל צכלל גופו וגחשכ כנצרה צשר ועלס באויר שאינו צכלל טומאת אדם ור"א דר"א סצב דאין לו חשיבות אצב מ"מ הוא צכלל גופו של אדם, ומיכו צצשר כיתרת שיש צכ כזית אפשר דלכו"ע כיו צכלל גופי.

(ג) **מ"ה ב'** אטר צין ציד צין צרגל פסול, פרש"י שפסר כאן ימין ואש"ג דלענין חפלין צשמאל אחרו מנחות ל"ז ח' דאטר מניה צימיוו ולא אמרינן דלית כאן שמאל כל עיקר כחס לאו משום חשיבות אמרכ חורכ שמאל חלה כך גואל לכיות קשור ציד ככככ, חלל כשאמרכ חורכ ימין צעינן חשיבות ימין וכל שאין ימין צמקומכ אצדכ חשיבותכ, וא"כ גם רגל ימין דחליצכ באטר אין לו תקנכ וכ"כ בר"ן חולין ל"ב צ' לפרש"י, וכוכ לפרש"י פסול דיעבד, וככת כר"ן שם דכן דעת רמב"ן, חלל אחרים פירשו דאין כפסול רק משום מוס [גראכ דביינו משום שאינו שוכ צזש"א] ור"ל דמן כדן כשמאל נעשכ ימין או אזלינן צחר רוב צני אדם [כר"ן מסתפק צוכ דתלי לכ צצשיא דגמ' צחולין שם אש"ג דלענין חפלין אזלינן צחר ימין דידיו' יש לחלק כמש"כ לעיל] ומ"מ אינו עובד דאיתו שצזש"א, וזו דעת כעור חכ"ע ס"י קס"ט ודעתו דצחר ימין שלו אזלינן כמו בחפלין, וא"כ גם ככא חס עבד צימין שלו כשר, ובאטר צרגל גם לדעת כר"ן כשר דיעבד כיון דאית כאן ימין חס ימין שלו או של כל אדם כרי עומד על ימין.

ובשולט צשחי דיוו לרבי דפוסל לפרש"י פסול דיעבד שאין כאן ימין, ולרבנן עובד לכחחלה, ולדעת אחרים שכתיב כר"ן דיעבד לכו"ע כשר וצחר ימין כל אדם אזלינן ולא נחלקו חלה חס יש כאן פסול משום אשצזש"א.

וסתימת דברי כר"מ פ"ח שאין כפסול רק משום מוס, ומשמע דצחר ימין דידיו' אזלינן דאם יש כאן ספק, כרי יש כאן ספק גם דיעבד צאזוכ יד שטשכ, וכש"כ שאינו עובד לכחחלה וכו"ל לכר"מ לפרש, חלה נראכ דעתו דעת כעור דצחר ימין דידיו' אזלינן.

שם מתני' רח"א חף צעלי כדלדולין פסולין בחדש כו', ופסקכ כר"מ צפ"ח כט"ו, וגראכ טעמו דמפרש דלא פליגי חכמים עלי' חלה ר"ח שוכ דבר זכ, דכלל כלכות מומין שוכ רבי ולא כודו לו חכמים או וחכמים מכשירים, ושוכ צפרקין דלעיל מומים צלשון יסיד וכלככ כמותס כדאמר לעיל מ"א ח' וכו"כ צפרקין כל שוכ רבי פלוגתא צפירוש כ"ז צכלל יחר עליכן בחדש.

וכתב כר"מ שם דלחלוטית שצעור שגדלדל צכלל זכ וכיוו ככעור לקוי ולחלוטית זכ ממנו, ולא אחרש מקורו.

שם ככדי מומי דמחילי עבדכ הו"ל למחשכ, אש"ג דתנן גבן וחורס צפרקין וכן יתרת ומתכס ככא צחד חללל כיולינכו עס כפסולים דלא מחללי עבדכ, ועוד דודאי לא שייך למתני כאן שחויי יין שאינן צכלל מומין, חלה ככא חני פסול שוכר משום מוס דגם פסול יש בו וגזכ פריך מאי נפקותא צמכ שזכ מוס שאינו שוכ צזש"א חלה הוא מחלל עבדכ בלח"כ, ולשון כגמ' צכדי מומי דמחילי עבדכ, לישיני צעלמא כיון דפשיב לי' צפרקי דמומי נקט לישיני דמומא.

כונן יוסף בראשם לנציל מלמס מן כגשמים נכן תאלמי כיל ים לנהוג למעשה :

תשובה

לא ידמתי לך מלוא לנס לפשו' כן לכתובם יומר מהכמיו זל לכתמיר נחומר' יסירו' יומר ממה שכתמירו נשים וספקים ראשונים ואחרונים זל אמה שנספר מכרייל הוזר קלם מחומרל א נכמז וזל וספס א' אחר מכרייל כגיל אס ידדו נשמים כליל ימחין פס כסוסד פד שכלו הנשמים ואף אס ימשוך פד חלות מנע ימחין אולי יפארו פכל אכן כמסוב' מכרייל ס' קסיל דף כ'ס ריש פ'נ מה שדסס נדסס הפסל כמז וזל מ'ס כמדרני דכריר שמואל ככר' לכמתין פד חלס פשוט מכר'ס כיל אכל לא רלמי רכוס' נסיגין כך אלא כסס ככרל אלקי כמר כלי שסמל כמסמס לטון שר רכוס' דישפר ארס כמלס אס ס' יולל מריוס מסי לפר כוס כרל' כסגו' מיימוני פכיל ססר מכרייל וסודל' כמסונס כס פיקר וכיכ כמס' מכרייל מלסו ס' סיו כמסונס כס פיקר כיון שפסקו כן כלסס למעסס אף שכלס סוסקיס חולקין סיון ככ'ס פ'ס וכיכ כספר סדרס קודס וכן פיקר מלסס כמסמל דלס ימחין סס אכלס כ'ס כיוס כגדולס וכקפסיל און לך מניסס שמתס ייס מן מזס וכן כס סוסקיס כרלסוניס לא כוזירו כמססס א' לפנות נסס כיוס וכיכ כמיל כס' כר'ס ס'ס ס'ס כמס'סו יס'ס :

ועד

כסס ככיל שרוא' לרסוק אס טלמן וללכול כסוכס אף ש'ורדין סיפין כרנס כודלי לא שסיר ענדי כרלי כירושלמי סיק דכנס חיל דכל כססור מלסס דנר ומממיר פ'ס ופוסס קרלס הדיוס וכ'ס כסגו' מיימוני סיו מכל' סוכס וכיכ כמ'ס ח'ס ס' חרל'ס וכ'ס כמס' מכרייו ס' קרלס ככל' סוכס כ' דרכיס דרכי טסס ואיכל כיוול שמתס ייס וכן כסכמי כמסרי חק יפכ' ס' מסי' ס'ס א' ורלל כמס' נכר שנס שסריס כ'ס דמליו כמס פסמיס כמממיר דכר'ס שאלו פסורין וכמלסס יס לחלס כמ'ס כס וסור כיון דכ'ס מומס דין זס למכר שמוז כוס לריו וסכסו פל פיו וסס יסאר למזג כמ'ס כודלי יכסוס פליו יומר כיון שססכר וסוסס עדי רלסו כודלי קרלס חסר שוסס וכדיוס אלא כפיקר כמכורל לפיטו כ'ס'ס וככמסס כסוסקיס לילס כרלסונס יקדס כסוכס וללכול כיוס כסוכס ולכדך כמ'ס לייכר כסוכס וכלילס כ'ס ילכל כנימו ויקדס כנימו רק סוף סלכילס ילכל כיוס כסוכס כ'ס כרנס ויכר' כרמס' כ'סו ככ'ס יפכ' :

שאלה

מי שחלל אסר יד דכיוס שמוסס כל סמללכיו כממלל רק שסכס כיומן מס דיו לפיין לולל אס יקס לולל כממלל

דסיס מנכנס ימיס (שחול ימיין כל ארס) כס מכניסו פ'ס כרל'ס ומכרייל א' ימלס כיון שסכס כיומן יס ליטול כשאר כל ארס פכ'ל כשולל :

תשובה

לפכר מלסו דלון נסקוסל כל כך כוס דכר' אף אס יספך ילל גס כלל'ס יפכ דסוס מחולקי' כוללל א' אמריין דלולין כמר ימיין דידיס א' אמריין דלולין כמר ימיין דכ'ס פ'ס כמל'ס ס' מרילל ופכ'ל וככר'ס גס כל'ס ס'ס קר'ס ספיק כ'ר ככר דכאכר' יד מוללל כממללל וככר סס כ'ס'ס דלס שוללס כמ'ס ידים כסוס חוללס כיומן אכל אס כוסכ' כיומן וכל סמללכוס הולל שוסס כממללל מס לא סוכר כל' כרלסוניס ואחרונים רק כל'ס ס'ס' כ'ז לפיין כמליין סוכר פלונסל א' וזל שוסס מלסו דדוקס כמסליין יפכ דסוס כוס אס סולכין אחר כמכיסס דכמ'ס וקסרסס וכמכסס שמשל דקסקיסס מליל כמכיסס מל'כ כשאר כל הדכריס ס' יד ימיין למוס יד ש'ס ככסס לפז' כוס מללכס ומס לי כמכיססו כיון שמוסס כל סמללכ' כממלל כיוס יד ימיין דידיס ולמליין חלילס ג'כ כקסירס מליל מלסל אכל לפיין נסילל לולל אף סמללכ' כס' מרילל ככר ג'כ לולל דמ'ס למסליין לול דוקס רק לפיין אחר כס סיון אכל לפיין כמכיסס ורלי דלון דכר'ס דשאר כסס דכמ'כ וקסרסס וכמכסס ככ'ל. ס' יפכ' :

שאלה

מי שחלל אסר יד דכיוס שמוסס כל סמללכיו כממלל רק שסכס כיומן מס דיו לפיין לולל אס יקס לולל כממלל

לפיכך אס לא לסוכר כל כסכס כולס מזכיר ס'כ כרי דרל'סו של רלל הולל מל'ס'ס סמל'ס שחלר נלולל אחרונס רק דכר'ס מליו כמכוסס וס'ס כס'ס קלמלר מחללס ש'סמ'סו וקיל וליכין אלו לקכל כלמלס אמי שחלר ורלל גוסיס מודס לר' לא זכו כמסס ש'כס כמכוסס כיוסן אמן וכיכ ככ'ל. ס' יפכ' :

שאלה

כסס שמשל' כסס ארמי' כרי' מי שנסס לו כר חסוס אף שקיל ככסס ח'ס זקוק לס מ'ס לר' לר'ס' סס פל לוסו מקוס כסוס מנר חוכס כל זמן וספס סרלסס וספך דכר' לא ידמ' ככן אכנס מלסו ש'ורסי' מלון ילל לו מוקר דין זס :

תשובה

הכס לכאורס ס'ס כרלס לומר כן ססכרל ומסוס חסדל כרלמריין ככנס ככ'ס כדף כ'כ כמל' ש'ס לו ס'ס פל'ס'ס לריכל שמי נרוס מלסו חסדל שולל ילמרו כ' ס'כל דלל ארליק כסל לא ארליק כסל וליכ ס'כ לריכל למיחל למחלל אף דלילל למיכר דדין זס גוסל חידוש הול ומחידוש לא ילפיין כ' סכו דלל לוסיק פלס דכר' ככ'ס מקכס ככ' שרפ'כ פל סל חסדל מ'ס'ס דכר'ס' דף סיל דלמריין אכל לריכל סמלל ארמילל ארמריין ככס פילל אף סכסי' וגס שולל ארמרי' מחולקיס ככסס דכר'ס גס ח'ס לא מוסמ' מלייככ מלון ילל לו מולק ולומר דשאר' ססס ג'כ סליכס ככ'כ ד'ס לו סכר פסיו'ס ולפולס יכנס ארס ש'סור ס'י סמל'ס לככ'כ ומל'כ'כ כנר חוכס וכיון ש'ס ל'כ'ס ש'י פסל'ס כוד'כ כ'י כ'כס סמס מרזיס ול'ס סמכנג מוליקין נר לכל'ל ס'יל לסדליק ח' ככל ססס לכ'י חיישיין למחלל מל'כ'כ כדיון דיון אפכר דלל חיישיין למחלל וסור שס'ס'ס מלסו קלמלר סס ומל'ל דחיישיין למחלל דכר'ס' אחר י'ס ככיל ד' דכריס ארמס מורס לסכ'ס פלל וכו' וכמלסס ח'ין ו' רל'ס גמירס דכסס חיישיין למחלל דלורי'ס'ס ש'למרו ככ'ס'ס מ'ס'ס דלורי'ס'ס מלסו סלל מל'כ'כ חוכסס שכול רק דרכין מ'סל אפכר דל'ל דלורי'ס'ס חיישיין למחלל כמללס דרכין ולפסמ'כ פסו חיוון לנכריסס יומר מלל מורס ולכ'כ סולך י'ס לומר ככיל ד' דכריס ארמס מורס וכו' דלפכר מל'סס חסדל לנר לא לומס כמורס כן כ' לא חיישיין כולי סלי כליסור דלורי'ס'ס אכל כמיר דרכין חיישיין ככ'ס מליו כמס פסמיס כ'ס'ס וקרוו לוס יס חילוק פור שפכר' ככ' כס כלי'ס ס' מרסיכ פ'ס וסור כרלס למלל מלסו דלילל כמל'ס כמלל חסס ל'כ שחלל ל'כ שסיוק לסקסוס פור כנ'ס ו' וקלמלר מלל חיימלר דחיישיין למחלל וזל סס מ'ס דמריך סכל ס'ס מלל כ'ס'ס דחיישיין למחלל כרל'ס כריס כר'ס' שלון ככס'ס למורכס וככס'ס'ס דף ס'כ רלל כמסמל וכו' וכממ'ס' דקסליס ח'ין סמורס ככנס וכן ככנס דכ'כ' ס'ס ש'מלך למרן כוס ולפכר דלוק'ס דודלי ס'כל לריכ'ל רימולל לא חיישיין למחלל ולפולס דיון אס סללס לכ' זכוס חלל דכלן כנר חססס חיישיין למחלל ש'מלסו לו שפסס סמללס רק שולל פשלו מן כממללר כיון דקיל' דכמלליק מנכר' כיוס כרלסון ג' כר'סס וכיוס ככ'ס ב' וכרללס מנכר' כיוס כרלסון ש'י כר'סס וכיוס ב' כר'כס חלסס וכיון דכרללס יולל ג'כ יד חוכס נר חוכסס חלל ש'מלסו מן כממללר הולל סיליק כמל'ס וליכ כרללס שולל סיליק כמסס ילמל שכול מלס כרללסס דפסו לילל רק כרללס וולל לסדליק כמללסו כמס שכול סמללס סממללסס פ'ס'ס ומלל פ'ס'ס'ס דחיישיין למחלל כ' סלי לכ'י מיימי סלי דפכל דחיישיין ג'כ למחלל כ' סלי ש'למרו שולל כןן פללס מן סקמס סמלל פיקר מלסו מן סממללר רק ש'למרו שדפסו ליסן מן כממללרס וולל מן סקמס וקיל וסכרן למלללל כ'סלל סלך ד'כ דמכוס מלס ס'ס'ס ו' סמל' דין זס לסדליק כיון דמס'ס'ס כ'ס'ס כ'י מולק וסולל ג'כ ססכמס כל כפייסקס דמל'ר ש'ס לס ש'י פל'ס'ס לר'ך שמי נרוס מלסו חסדל ש'למרו מללל ארליק כסלי פללל ככ' פללל מ'י לא ארליק ס'כ וקכס ארמי' חיישיין למחלל סלי יכולין אלו לרן לקכ זכוס וומר דלף כסל ארליק רק ככנסס וקיל ככנסס ח'יו זקוק לס וכו' כככככסס סוסוסקיס חלל ורלי דלף שלס ככנסס ח'יו זקוק לס מ'ס מללל כ'ס ס'דין כ'למו מקוס כל זמן וסמ סרלסס סמלר מורס סמללס סל שפס ח'ו של שזן חיישיין למחלל שולל סרליק כלל וזסו רל' ש'לן לס סמכוס כלל ככ'ל. ס' יפכ' :

שאלה

שאל שחלל ככס'ס לכרל דכר'ס מ'ס'ס סוף כל'סס חוכסס כככ'ס פל מ'ס כרמכ'ס זל סס וזל ח'ס'י ח'ין לו מס ילכל חלל מן אדקס שולל א' מוכר כסוסו ולוקח שמן לנרוס ומלליק וככס סס מ'ס'ס ח'יל ח'ס'י ח'ין לו מס ילכל וכו' כרלס סלמלר מלס סמככרל כס' מל' חזן ומלל ש'ל'ס' ס'י כניכרלל לא יסמלס מ'י כוסוס וספסס מלסו סרסוס סלס וכ'ס כנר חוכסס דמריך מקירוס סיוס פכיל ודכריו מלסוסס כמ'י מס כ'ס הול זס דלמל ש'יס כס דללל גס כ'סוס שכול פריסס ססס כפרסוס שכול ססס דלורי'ס'סל ומכוסס הול רק דרכין פכ'ל כשולל :

תשובה

כקוסי' ז' ככר כריסס כנפל'ס לכרל דכר'ס מ'ס'ס סוף כל'סס דמלי' כ'ס'ס הול ז' ח'י אמריין חמכס מריך מקידוש כיוס כיוס דמכוסס ס'י סרסוסי' יכסל כמ'ס ססמ'ס זל ורלי דכ'י כמס חוכסס וליכ לא ס'ל ל'סמ'ס ללמור מלס כ'ס רק מלס הול סרין וליכ פכיל גס ג'ס' סללון וליכ כמסרו חל'י וסלל כלי'ס ס'י מרסי'ס מוכר קלל כס ולימי מייככ פל מכווס גס הכ'י כלי'ס ס'י מרסי'ס לא ככס כלשון כ'ס'ס ס'ס

שכותב ביד תשת כח אין בכך כלום [כלומר
לפ"ז להדרשה דמה כתיבה בימין אף קשירה
1234567 ת"ח
בימין יאל שניח תפילין ביד הבריאה כדי
שיקשור ביד התשוקה שכותב בה אהא קא
מבאר] והכי קאמר מה כתיבה בימין בסתם
בנ"א [שהיד הכותבת היא הבריאה] אף
קשירה כן [ביד שכותב היינו ביד הבריאה אבל
העיקר היא משום בריאותה ולא משום
כתיבה] אבל מיירי [ט"ס ו"ל לא מיירי]
באדם זה ופירושו דבאדם שהחלושה כותב בה
א"ל קשירה ביד של כתיבה זהו תוכן דברי
סה"ת, ולא מיירי כאן כלל דדיני כשרות
1234567 ת"ח
הכתיבה וספיר י"ל דמ"מ לענין כתיבת
תפילין כריך סתהי ביד הנקראת ימין
כדאמרי מה כתיבה בימין אע"פ שהכוונה
ליד הבריאה מ"מ חזינן דדרך כתיבה ביד
הבריאה שהתורה קראתו ליד הבריאה יד של
כתיבה, וא"כ היכא דעושה הכל בשמאלו
אח"ל דזהו יד הבריאה שלו אע"פ שכותב
בשני מ"מ אין זה נקרא ימין כדחזינן דבחר
ידי' אזלינן שם כותב ועושה הכל בשמאלו
כשר לכתוב בשמאלו לכתחילה שזה ימינו שלו
ואפשר דה"נ כשכל שאר מלאכות עושה
בשמאלו זהו ימינו שלו אע"פ שכותב באחרת
[כדחזינן לענין הנחת תפילין ביד הכתיבה
נחשבת יד תשוקה לדעת סה"ת ודעמי']
ונמלא שאין כאן כתיבה בימין ודו"ק וכן
לטעם הפמ"ג דדרשינן איפכא מה קשירה
בימין וכו' אפשר דה"נ כיון שעכ"פ קושר
תפילין ביד שאינו כותב בה ליכא ביד שמניח
עלי' תפילין והקשרתם וכתבתם שהרי אינו
קושר בה וביד השנית ג"כ א"ל שיכתוב
מטעם כללית יד, מ"מ אחרי שהאבני נזר
דרב גוברי הורה כבר להתיר לכתחילה
ובצירוף דברי השע"ת והמ"ב הנ"ל נראה די"ל
להתיר לכתחילה שיהי' סופר סת"ס ומ"מ
מהיות טוב לענ"ד ראוי שירגיל עצמו בעניני

אכילה לעשות בימין היינו ליקח תדיר את
הלחם וכיו"ב בימינו וכן החזקת הכף או
כשחותך לחם יהי' בימינו ובמשך איזו חדשים
יתרגל בזה והרגל מהני לפי הכרעת הד"מ
והמג"א בסו"ב כ"ז ע"ש בבה"ל ד"ה ואיטר.
[א"ה עי' במ"ב סו"ב כ"ז סקכ"ד שכתב שם
נקל לו לעשות בשמאל אע"ג שיכול
לעשות אותה גם בימין לא מקרי שולט בשתי
ידי וכו', ועי' בסמוך בתשובה השני].

סימן ט"ז

בענין השולט בב' ידיו וכותב בשמאל

(מכתב)

לפני יומיים כתבתי ע"ד מי ששולט בשתי
ידיו וכותב בשמאל שניח בימין של כל
אדם אפי' לדעת הגר"א ז"ל ע"פ דברי המ"ב
בבה"ל דהיכא שמלבד כתיבתו קעביד נמי
שאר מלאכות באותה יד [אלא שבשני' נקל לו
יותר] הכתיבה מכריע לכו"ע וכתבתי כ"ז
בחפזי ע"פ הרשום בזכרוני, וכעת עיינתי
בפנים וראיתי שכתבתי טעות גמור, דהמ"ב
לא כתב [שבצירוף מה שיכול לעשות עוד
מלאכות] הכתיבה מכריע, אלא כתב דמשו"ה
נחשב שולט בשתי ידיו, וא"כ כ"ז שייך היכא
דהכתיבה בימין דכשנדון אותו כשולט בשתי
ידיו מניח שבנגדה דהיינו בשמאל כל אדם,
אבל נד"ד שהוא איפכא שהכתיבה בשמאל
אח"ל שהוא כשולט בשתי ידיו כריך להניח
בשמאל של כל אדם ולא בימין של כל אדם,
ובהדיא מבואר בבה"ל שהכתיבה בימין, ואני
טעיתי בעוה"ר טעות גדול לכתוב בשם
המ"ב מה שלא כתב כלל וכלל.
ומ"מ בנד"ד שהוא שולט בשתי ידיו בשוה,
הלעת נותנת שהכתיבה של שמאלו

מכריע להחשב ידו הימנית יד כהה, דהא רוב מלאכתו בשמאלו, ובתוס' מנחות ל"ז ד"ה מה כתיבה כתבו דאדם הכותב בימינו ושאר רוב מעשיו בשמאלו יש להסתפק באיזו מהן מניח תפילין ושם יש לדמותו כשולט בשתי ידיו עכ"ל וכנראה שזהו הכרעת דעתם ז"ל אע"פ שכתבו "ושמאל", והתוס' קיימי בשטת דעה קמייתא שבשור"ע שאין משגיחין על הכתיבה ובהכרעת הגר"א ז"ל, דלדעה השני' משגיחין על הכתיבה מדרשא דר"נ מקרא דוקשרתם וכתבתם ולא מדין שולט בשתי ידיו הוא [דלדעה השני' לא משכח"ל שולט בשתי ידיו אלא כשכותב בשתי ידיו] דלדעה השני' גם כשהוא איפכא שכל מעשיו בימין וכותב בשמאל מניח בימין ואילו הי' דינו כשולט בשתי ידיו הי' צריך להניח בשמאלו.

אלא דעת התוס' הוא דאזלינן בתר יד כהה, אלא דהכתיבה חשובה למשווי ל' כשולט בשתי ידיו אע"פ שאר מעשיו בשמאלו וא"כ כשבשאר דברים שולט בשתי ידיו וכותב בשמאל מסתבר לחשוב מעשה הכתיבה להכריע לדון את היד ימינו ליד כהה כן הדעת נוטה ומ"מ אינני אומר הלכה למעשה אבל מכיון שבבב"א המנהג להשגיח רק על הכתיבה והסברא נותנת דבזה גם דעה קמייתא מודה מסתבר שיש להורות שניח בימינו שהיא יד כהה שלו וזו ישראלי יוכלו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות.

סימן י"ז

בענין קשר תפילין באיטר

(מכתב)

מש"כ במכתבו שהח"א כלל י"ד סי' י"ג

כתב שהאיטר יעשה את הקשר כלור ב' שבמכתבו דהיינו כזה עיינתי בבב"א וכמדומה שלא נחזין לזה כלל אלא ר"ל שאם האיטר יקח תפילין העשויין לשאינו איטר וכדי להתאימן ליד ימין יקח הרצועה עם הקשר כמו שהוא ויוציאנה מהמעברתא ויכניסנה בצד השני של המעברתא אז ינא הקשר מונח בצורה כזו כלומר שהיוד לא תעמוד אלא המעברתא אלא מבחוץ לצד הראש של האדם (ומש"כ הה"א בתחילה אם יכול לתקן את הרצועה והיוד שיהי' פניה כלפי הבית ר"ל שישנה את הקשר באופן שיהא הקשר עם היוד מונחים אלא המעברתא אבל לא ירד הח"א כאן לחלק בין מונח אלא המעברתא בצורה כזו א לא כזו ב ובלבד שיהא מונח אלא התפילין שזה קורא הח"א פני' כלפי הבית.

ולעיקר הנדון אין לזוז מאשר נהגו הסופרים, לעשות הקשר בשביל האיטרים, והנה חפשתי בפוסקים ולא מצאתי מפורש והקבלה תכריע בזה דהיינו מנהג הסופרים.

ובדבר מה שמע ממגידי בעלטה שהחזו"א זללה"ה חזר בו בענין הצדיקים הפוכים אל ישמע להם שכך דרכם של כמה בלתי אחראים להגיד בשם מרן זללה"ה מה שהם "רואים" בהרבה פוסקים מבואר שהצדיק נורתו יוד מימין וסתמא כפירושא יוד נורמלי כמו שהוא והעושה יוד הפוכה הוא ספק קרקפתא דלא מנח תפילין ח"ו, ומאחר שזורת הב"י כשרה לכל הדעות מי יכנס לספק לאוריייתא בזמן שהמנהג יכולה להעשות בהכשר בלא ערעור אמנם מי שהוא ספרדי או מהספרדים האשכנזים שאבותיו נוהגים מעולם ביד הפוכה א"א לחייב להם לשנות מאחר ונוהג ע"פ קבלת אבותיו ועכ"פ לא יתלו בשם החזו"א דברים אשר לא כן.

מלאכתך אתה עושה בשמאל, נכון הדבר לשנות מהיום והלאה ולהניח בשמאל שלך, ויתכן שגם לדעת המקובלים אפשר שנכון לעשות כן. ואין להצטער הרבה על העבר רק יש להזדרז ולתקן את התפילין בהקדם האפשרי.

לוצר תחכמה

הפסוק

ב

נקטע כף יד ימין

יתבן שאם נקטע כל יד ימינו אמרינן דמלבד שחסר לו יד גם נשאר לו רק יד שמאל שהיא יד כהה, משא"כ בנקטע רק הכף של יד ימין הואיל ויש לו עכ"פ שתי ידיים אמרינן דכיון שעיקר מלאכתו הוא עושה בשמאל ה"ז נחשב כימין, ולכן כתב המשנ"ב בסימן כ"ז ס"ק כ"ב להניח על של ימין. אגב צ"ע לענין שוק הימין וכן לענין זרוע של מתנות כהונה איך הדין בשור שהוא אטר.

[אגב] נשאלתי באחד שעיקר כוחו הוא ביד ימין, אבל כל זה רק עד קשרי אצבעותיו, כי רק במה שהוא צריך לאצבעות הוא כמו אטר ועושה בשל שמאל, והוא ממש מרגיש את זה שהוא חותך לחם וכדומה בימין וגם לזרוק למרחק בימין, אך כשרוצה ליקח כף או מזלג נוטל ביד שמאל, ואילו אח"כ פעולת האכילה שזקוק לכח ולעיקר היד ^{היד הימנית} הוא עושה בימין וכ"ש לכתוב. ונתעוררתי אם יש מושג של חצי אטר, כלומר איננו אטר כי אם באצבעותיו ולא בכל היד].

ג

איטר שנקטעה ידו השמאלית

י"ט במרחשון תשמ"ח

בדבר השאלה, במי שהיה עושה כל המלאכות בשמאל וכעת נקטעה ידו השמאלית ונשאר ממנה המרפק וחלק קטן מהקנה שתחת המרפק.

מה שכתב הדר"ג מסברא דנפשיה שגם עדיין הוא נחשב ככוחו יותר חזק ביד שמאל וממילא הימנית היא

סימן ד

ברין לשמה בכתיבת סת"ם ובאזכרות ולשמה בציצית ובגט

היד כהה כמו שהיתה קודם, כוון בזה לדעת הצ"צ החדש בחאו"ח סי' ה' (ראיתי רק מה שהובא משם) שגם הוא סובר כן, ונראה לפ"ז דאף שחשיב עכ"פ כהרגיל עצמו לכתוב ביד ימין אשר לדעת הרמ"א הוא העיקר, מ"מ גם לענין כתיבה עדיין הוא כשולט בשתי ידיו, וגם נראה דלפ"ז לדעת הדגמ"ר דסובר דאף החולקים בהרגיל עצמו מודו דאם הרגילוהו משמים ע"י שנחלש כחו בידו הימנית לכו"ע מיקרי איטר, וכתב המ"ב סי' כ"ז סקכ"ב דלדעתיה ה"ה בנקטעה ידו הימנית, אין זה מוכרח, דאיהו הרי מיירי כשניטל ממנו הכח מן השמים ונחלשה, ולכן שפיר כתב דעדיף טפי מהרגיל עצמו מרצונו דמניחן בביתו וא"צ אח"כ להסירן ולחזור ללבושן, משא"כ בנקטעה שרק למעשה אינו יכול אבל יש לו עדיין את הכח, וגם מהרעק"א בשו"ת תנינא סימן ס"א והפמ"ג בסימן תרנ"א א"א סוף סק"י לא מוכח לגמרי כהמשנ"ב. [אמנם איכא למימר דהדגמ"ר סובר דגריעותא של מי שהרגיל עצמו הוא מפני שגם עכשיו בידו לחזור לקדמותו להיות ככל האדם, משא"כ בהרגילוהו מן השמים, ולכן הרעק"א ומשנ"ב סוברים כן גם בנקטע].

לכן נלענ"ד להציע דכיון שיש סוברים שאפי' אם חסרה רק כף היד בלבד, וכ"ש כשחסר גם חלק מהקנה דחשיב כגידם לענין הנחת תפלין, ולכן אף שהמשנ"ב סימן כ"ז סק"ה כתב בפשיטות אחרת, מ"מ ראיתי בס' דבר הלכה על איטר וגידם שחיברו גיסי שליט"א שכתב ג"כ דאין זה מוכרח ולא כ"כ פשוט (רצוי שכת"ר יעיין בו כי ידעתי שהוא בעל סברא ישרה ויגע הרבה לברר כל הפרטים כמאסף לכל המחנות), לכן מסתבר שצריך להניח על שתי הידיים, רק כל זמן שהוא מרגיש שהכח שביד שמאל עדיין לא נחלש ימשיך להניח בברכה בביהכ"נ על יד ימין, וירויח גם את הכריכות שעל האצבעות, ובבית יניח גם על יד שמאל, אולם במשך הזמן אשר באופן טבעי חושבני שהכח שביד שמאל הולך ונחלש והימנית נהפכת באמת ליד חזקה אזי יניח תחלה בברכה בביהכ"נ על הזרוע של יד שמאל ובבית יניח גם על הימנית.

א

כתב הרמב"ם פ"א מתפילין הלכה ט"ו, הכותב ס"ת או תפילין או מזוזה ובשעת כתיבה לא היתה לו כוונה וכתב אזכרה מן האזכרות שבהן שלא לשמן

פסולים, ובהלכה י"ח כתב "ספר תורה תפילין ומזוזה שאמר הסופר אחר שיצאו מתחת ידו לא כתבתי האזכרות שבהן לשמן אינו נאמן לפוסלן", וכ"כ בפ"י ה"א "שכתב האזכרות בלא כונה". ומבואר בדבריו דהאזכרות צריך לכתוב בכונה לשמה אבל בכתיבת הספר תורה עצמה לא

מבוא

הגר"ח קנייבסקי בפירושו על מסכת תפילין (עמוד ס"ז) בקונטרס איש איטר, כת' שישנם שמונה חילוקים בדיני איטר. הבאנו דבריו עם ציון מקורות להקל על הבנת הנושאים והגדרים ואי"ה נביא הלכות אלו בהרחבה לקמן עם הדעות השונות. האותיות המוסגרות הן הערות מה שיש לדון בדבריו.

(א) דברים התלויים בכח פשיטא דאזלינן בתר ידיה [א] ולא בתר עלמא לכו"ע (דאטר הוא לשון חולשה בימינו כדמתרגמינן גבי אהוד איש אטר^א גבר גמיד יד ימינו, וכן גבי בני בנימין שבע מאות איש אטר^ב פי' כוון או סתום דהיינו חלש יד ימינו כמש"כ רש"י ורד"ק) וזהו טעם הנחת תפילין למאן דיליף מיד כהה^ג, וחליצה בתפילין ביד שמאל^ד דהטעם שתהא נראה עליו קשה, וחיוב כתיבה בשבת^ה דהטעם דבעי דרך כתיבה, וכתיבת ס"ת ותפילין ומזוזה ומגילה^ו שלמדו זה הפוסקים משבת^ז, ולענין ראיית הנגע דתנן^ח כאורגת לימנית וכטווה לשמאלית, ולענין שצריך לאחוז הס"ת בימין^ט שהטעם שלא יפול מידו כמש"כ הפמ"ג^י (ע"ש שמסתפק קצת בזה), וכן לענין הג' פסיעות שאחר שמו"ע שמתחיל לפסוע בשמאל תחילה^{יא} דלדעת

- א שופטים פרק ג' פס' ט"ו
- ב שופטים פרק כ' פס' ט"ז
- ג מס' מנחות דף לז.
- ד או"ח סי' כ"ח סעי' ב' מ"ב ס"ק ו'
- ה או"ח סי' ש"מ מ"ב ס"ק כ"ב (רמב"ם הל' שבת פרק י"א הל' י"ד)
- ו או"ח סי' ל"ב סעי' ה' מ"ב ס"ק י"ז
- ז למדו מהסוגיה במס' שבת דף קג. מתני' הכותב ב' אותיות וכו' ובגמ' בשלמא אימין וכו'
- ח נגעים פ"ב מ"ד, רמב"ם פ"ט מטו"צ הי"ב
- ט או"ח סוף סי' קל"ד ברמ"א
- י שם בא"א ס"ק ה'
- יא או"ח סי' קכ"ג מג"א ס"ק י'

[א] לקמן בהלכות ובהערות יתבאר שישנן כמה הלכות השנויות במח' הפוסקים וכן כמה הלכות שהגר"ח ק בעצמו נשאר בצ"ע כגון לענין ראית הנגע שהסתפק הגר"ח ק ונשאר בצ"ע, וכן באיזו יד מחזיק הס"ת ולענין הג' פסיעות אחר שמו"ע זהו מח' הפוסקים מה דינו של איטר ויתבארו הלכות אלו כל אחת במקומה.

המג"א הטעם משום שמראה שקשה עליו ליפטר, ולענין נזדמן לו עכו"ם טופלו לימינו^{יב}, בכל אלו פשיטא דאזלי^{יב} בתר ידידי.

(ב) ודברים שהם משום ימין דהקב"ה פשיטא דאזלי^{יב} בתר עלמא [ב] כמש"כ הפמ"ג ובה"ל בסימן קכ"ג, כגון לענין נפילת אפיים^{יג} להרבה פוסקים, ולענין רקיקה בתפלה שרוקק בשמאלו^{יד} ולא בימינו משום ששכינה לימינו, וכן כשפוסע ג' פסיעות משתחוה לשמאלו תחילה^{טו}. שהוא ימין דהקב"ה, וכן כשמברך על התורה שמחזיר פניו לשמאלו^{טז} וכן דברים שהם ע"פ סוד להגביר מדת החסד שהוא בימין, פשיטא דאזלי^{יז} בתר עלמא כמש"כ הפמ"ג בר"ס קנ"ח, וזהו טעם לבישת הבגדים שיאחוז בימין^{יח} ונט"י שחרית ולסעודה שיטול ימין תחילה^{יח} ולהשים בק"ש ידו הימנית על עיניו^{יט} ולהניח בשמו"ע יד הימנית על השמאלית^כ ולהגבי' בנשיאת כפים יד ימנית^{כא}, וכן בתקיעת שופר בצד ימין^{כב}, וכריכת ההדס בימין והערבה בשמאל^{כג}, בכל אלו פשיטא דאזלי^{יב} בתר עלמא.

(ג) ובדברים התלויים בלב וקנה וושט ואוזן פשיטא דגם באיטר אזלי^{יב} בתר עלמא [ג], דהרי לא זה נשתנה אצלו וזהו טעם הסיבה בפסח^{כד}, והא דגדול מסב בראש שני לו בשמאלו^{כה} דתלוי ג"כ בהסבה, וקריעה בשמאל^{כו} משום שהלב בשמאל, וכן הנחת

יב מס' ע"ז דף כה. ועי' פירש"י שם ועי' יו"ד סי' קנ"ג ס"ג

יג או"ח סי' קל"א סעי' א'

יד או"ח סי' צ"ז סעי' ב' ועי' מש"כ הגר"א ד"ה ואם א"א לזורקו - בדעת המחבר

טו או"ח סי' קכ"ג סעי' א' פמ"ג משב"ז ס"ק ב'

טז או"ח סי' קל"ט מ"ב ס"ק י"ט

יז או"ח סי' ב' מג"א סעי' ג' עי' מ"ב סי' ד' ס"ק כ"ב

יח או"ח סי' ד' מ"ב ס"ק כ"ב, סי' קנ"ח מ"ב ס"ק ד'

יט או"ח סי' ס"א באה"ט ס"ק ו' וע"ש בא"ר

כ או"ח סי' צ"ח סעי' ג' בד"מ ס"ק ג'

כא או"ח סי' קכ"ח עי' ב"י הגר"א ס"ק י"ב

כב או"ח סי' תקפ"ה סעי' ב' והרחבנו בזה בחלק השני של הקונטרס

כג או"ח סי' תרנ"א סעי' א' ועיי"ש בפמ"ג בא"א סק"ד ובביכורי יעקב (סק"ט)

כד או"ח סי' תע"ב סעי' ג'

כה ברכות מו: וע"ש בתוס' ד"ה בזמן

כו יו"ד סי' ש"מ סעי' ט' עי' ט"ז ס"ק ו'

[ב] גם בהלכה זו מצינו כמה מחלוקות וכמה חילוקי דינים כגון הרוקק בתפילה באיטר וכן בתקיעת שופר ויתבארו אי"ה לקמן.

[ג] בדין הסיבה מצינו מח' הפוסקים (ותלוי במח' ראשונים) ויתבאר לקמן.